

LLIBRE III

POBLACIÓ

LIBRE III

POBLACIÓ

SALVADOR GINER

Universitat de Barcelona

El volum i la dinàmica de la població han estat sempre, per a Catalunya, una dimensió cabdal de la seva societat. Hom pot dir, naturalment, que això és també veritat de qualsevol altre país o societat humana. Tanmateix, segons la seva posició geopolítica, el pes de les poblacions limítrofes, les tendències migratòries i tants altres factors, és prou evident que la població té, en cada cas específic, una dimensió sempre distinta. Per a tothom és important, però per a alguns és més important que no pas per a altres. Per a Catalunya, és crucial.

De quina manera ho és, de crucial, és quelcom que hom pot deduir del conjunt d'aquesta obra i no solament del Llibre III que ara encetem. Això és així perquè, la població, en abstracte, no existeix. Existeix, d'antuvi, un conjunt d'éssers humans que habiten un territori amb regularitat. Uns, però, tenen uns recursos que els altres no tenen. Uns es concentren en certes regions, d'altres en altres. N'hi ha que viuen a altres parts del món i tanmateix es consideren fills o estretament lligats al territori del país al qual diuen pertànyer. Uns voldrien conferir una certa substancialitat a aquell territori i la societat que el pobla –donar-li sobirania– i altres la volen compartir amb una unitat política més àmplia. I així successivament. Dins aquest marc altament complex, la població catalana o, més precisament, la població que hi ha a Catalunya no és homogènia; presenta actituds i lleialtats prou diverses que hom trobarà sovint reflectides en altres parts de *La societat catalana*. De fet el volum i la dinàmica de la societat catalana han esdevingut una important arena de contesa política, ideològica, cultural i econòmica en la qual ara no entrem. Sense la consideració serena i assenyada de les dades que ara presentem, però, tot debat o presa de posició en aquests terrenys serà mancat de fonament.

Aquest Llibre III, la coordinació del qual ha estat encomanada a la professora Anna Cabré, conté quatre capítols. El primer, confegit per Socorro Sancho i Carme Ros, analitza la població de Catalunya des de la seva perspectiva històrica recent, des de les darreries del segle XVIII, és a dir, des del cens del Comte de Floridablanca el 1787. Hom constata el considerable creixement demogràfic del país posteriorment a la Desfeta de 1714 –la població el 1717 era de 402.417 habitants i en el moment del cens s'havia doblat fins a 878.031– i la continuació d'aquest creixement al llarg del segle XIX. El nostre país doblà de nou la seva població només a la primera part del segle XIX. Tanmateix, a partir de 1860 s'encetà un període de creixement moderat, més característic d'una societat en plena industrialització i potser més d'acord amb les tendències pregones de la població autòctona i de la població immigrada culturalment assimilada a Catalunya. La minva de creixement fins a 1910 és prou eloqüent. Tanmateix l'allau immigratòria fa que des de la vigília de la Primera Guerra Mundial fins a l'esclat de la Guerra Civil desencadeni de nou el creixement poblacional, amb immigrants meridionals, murcians i andalusos principalment, amb un fort component previ d'aragonesos. Els decennis posteriors a la Guerra Civil presenciaren una altra allau, que duia amb ella hàbits de creixement més intensos que no pas els característics de la població nadiua.

Segons les autores, la transició demogràfica de Catalunya vers pautes plenament modernes de reproducció i creixement ha estat prou atípic ja que l'alt nivell de mortalitat fins al començament del segle XX es traduí en unes molt baixes esperances de vida. D'altra banda l'evolució de la fecunditat i la nupcialitat han anat de baixa alhora que han convergit amb la resta del territori espanyol. Hi ha hagut trajectòries demogràfiques distintes però hi ha una tendència a l'homo-

geneització territorial en aquest camp. En tot cas, cal tenir en compte que històricament hi ha grans disparitats territorials dins Catalunya, com correspon a una societat urbanitzada i força industrialitzada que, no obstant, presenta uns *hinterlands* rurals poc vinculats a les zones modernitzades. Això ha estat, en tot cas, una característica de diverses societats meridionals europees, on el tall entre el món urbà i el rural solien ser intensos. Val a dir que la situació ha estat superada en tots ells –Itàlia, Grècia– durant la segona part del segle XX.

L'any 1975 veié finalment la ruptura de l'evolució demogràfica catalana que havia estat determinada per les grans onades migratòries anteriors. El país entrà llavors en la fase d'un dels creixements més febles de la seva història moderna, amb una espectacular baixa de la fecunditat i l'aturada dels moviments migratoris massius espanyols, tot i que s'encetaren uns de molt més modestos –tot i que qualitativament importants– per part d'immigrants africans i d'altres llocs extrapeninsulars.

Les tendències recents són recollides per Joaquim Capellades i Mireia Farré, que parteixen de la constatació de l'extraordinari dinamisme que experimentà la població durant el segle XX, que ens ha fet passar de 2 a 6 milions de ciutadans. Un creixement que, per contrast, ens ha dut a l'actual situació on som un dels territoris amb taxes de creixement més baixes de tota la Unió Europea, fins i tot dins les àrees –Espanya, Itàlia, Portugal– que són, avui per avui, per sota de la mitjana europea (en viu contrast amb la seva història demogràfica recent). La convergència constant a partir dels anys 80 entre defuncions i naixements no pot ser més eloqüent. Altres tendències, com l'emigració vers la resta d'Espanya (sovint per part d'antics immigrants a Catalunya) i l'augment suau i incessant d'immigrants estrangers presenten, ensems, una nova panoràmica, sense precedents. Aquesta es complica, com ens indiquen Joaquim Capellades i Mireia Farré, amb l'envelliment de la població i, especialment, amb l'envelliment de la fecunditat, amb una edat mitjana de primera maternitat vers els 30 anys. El retard de l'arribada dels primers fills i la disminució dels naixements han reestructurat radicalment la dinàmica de la nostra població i han replantejat la qüestió en termes d'ideologia política i d'estratègies governamentals, temes en els quals, com és natural, no entren ni aquests ni els altres autors del Llibre III.

Cristina Guisande i Dolors Olivares s'adrecen a aspectes prou assenyalats de les qüestions plantejades en el capítol anterior, com ara els canvis estructurals demogràfics que han produït els canvis de tendències. Analitzen les piràmides de població a partir de 1975 i observen la seva evolució, alhora que n'examinen els ja coneguts desequilibris entre dones i homes per a cada grup d'edat. Més inesperat per a molts lectors serà l'estructura de la població de llars unipersonals i monoparentals (molt sovint, amb mares) que reflecteixen les autores i que representa una evolució en formes de vida que recullen altres capítols d'aquesta mateixa obra. Un mèrit important d'aquesta aportació de Cristina Guisande i Dolors Olivares és la seva notable visualització, mitjançant gràfics molt entenedors, de la situació demogràfica al país.

L'esdevenidor de la població a Catalunya no és massa clar. Amand Blanes s'ha fet càrrec de la difícil tasca d'escatir per on podria anar l'evolució en el futur. A partir de les constatacions del present i d'una cauta extrapolació d'algunes tendències, l'autor explora unes possibilitats que ell mateix aconsella relativitzar per als propers decennis, ja que és difícil de predir el comportament de les generacions més joves, les que entraran aviat en edats fèrtils. També ho és de predir la futura immigració. La hipòtesi d'una certa recuperació del ritme de creixement és prou assenyalada, sobretot si hom té en compte el caràcter sovint cíclic dels fenòmens macrosocials en general. L'autor prediu uns 400.000 habitants més en els propers 20 anys, la qual cosa representa una clara recuperació en contrast amb la situació de les darreries del segle XX. Això, però, anirà acompanyat de l'augment de l'envelliment de la població i una major estabilitat, durant els propers anys, de la població adulta. Amand Blanes conclou que els canvis generacionals, culturals i econòmics podrien fer que el que avui es vist com un problema, no ho sigui en el futur. Tot

dependrà, al meu parer, d'una relació de forces, tant interna com externa. La consolidació de la Unió Europea farà que certs aspectes polítics del pes dels nostres limitats efectius demogràfics perdin algunes de les característiques que han estat preocupants per a molts catalans.

LA POBLACIÓ DE CATALUNYA EN PERSPECTIVA HISTÒRICA

Socorro Sancho i Valverde i Carme Ros i Navarro

Centre d'Estudis Demogràfics

1. POBLACIÓ DE CATALUNYA EN PERSPECTIVA HISTÒRICA¹

L'evolució històrica de la població de Catalunya ens és abastament coneguda degut a les investigacions endegades des dels anys cinquanta d'aquest segle. La tasca de recopilació i publicació de dades extretes de les fonts històriques –fogatges, recomptes de població– duta a terme per J. Iglésies; la crítica, l'avaluació i l'anàlisi d'aquestes fetes per P. Vilar, així com els estudis locals per analitzar els components demogràfics a partir de l'exploració dels registres sacramentals per part de J. Nadal, E. Giralt o A. Sáez, introductors de les tècniques i els mètodes de l'escola francesa, pionera en el estudi de Demografia Històrica, han establert certes evidències i han suggerit algunes hipòtesis sobre els determinants del creixement demogràfic català. Posteriorment, a partir dels anys vuitanta, el desenvolupament de les monografies locals han ajudat a corroborar, matisar i/o plantejar noves interpretacions i interrogants. D'altra banda, els determinants del creixement demogràfic català dels darrers dos-cents anys i el procés de la transició demogràfica, així com l'estudi territorial de la població, han estat suficientment analitzats i ponderats gràcies als treballs, entre altres, d'A. Cabré, I. Pujadas i T. Vidal.

Algunes observacions sobre les fonts demogràfiques

La disponibilitat de les fonts existents ha condicionat l'estudi i l'anàlisi en demografia històrica. La investigació

s'ha hagut de basar, sovint, en documentació civil i/o religiosa, amb finalitat fiscal, econòmica o militar, el que ha propiciat la utilització d'una metodologia específica que ha dificultat a vegades les comparacions temporals, però que, al mateix temps, ha donat lloc al desenvolupament d'uns mètodes i unes tècniques molt acurades que han permès reconstruir la població del passat. Fins a l'actualitat França, Anglaterra i Gal·les i Suècia han pogut reconstruir la seva població.

A Catalunya, comptem des de 1857 –amb anterioritat només es disposa del cens de Floridablanca, 1787– amb les dades demogràfiques que contenen els censos de la població elaborats amb una periodització decennal fins avui en dia. En referència als esdeveniments vitals gaudim de la informació del Moviment natural de la població, iniciat l'any 1858, i amb el Registre Civil instaurat a partir dels anys setanta del segle XIX. L'exploració de les dades d'aquestes fonts presenta, no obstant això, nombroses dificultats a l'hora de la seva anàlisi i l'elaboració dels diferents indicadors, tant per la seva qualitat –subregistre o sobreregistre d'alguns dels seus esdeveniments–, el detall territorial que abasteixen i els canvis que s'han anat introduint en el contingut de la seva informació. Tot i que algunes d'aquestes dificultats han estat superades amb el temps, no es disposarà, per exemple, del detall territorial per municipis fins a l'any 1975, a excepció del període 1923-1936, en el qual J. A. Vandellós va elaborar i publicar unes estadístiques sobre el moviment natural de la població per a cada un dels municipis de la geografia catalana.

2. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA, 1787-1975

El creixement de la població catalana al llarg dels darrers tres-cents anys ha estat molt elevat, llevat dels períodes de grans epidèmies, crisis econòmiques i esdeveniments bèl·lics. Si s'accepten les dades de població que forneixen els censos i els recomptes del segle XVIII², Catalunya experimentà, al llarg d'aquest mateix segle, un important creixement demogràfic que la portà a doblar el nombre dels seus efectius poblacionals entre 1718 i 1787; increment que continuà al llarg de la primera meitat del segle XIX en què novament tornà a duplicar els seus habitants. A partir de 1860 s'iniciava un període de creixement moderat que abastaria fins al primer decenni del segle XX. Entre 1910 i 1975, la població catalana assoleix la xifra de 5.700.000 habitants, i així triplica pràcticament els seus efectius, com es mostra a la taula 1.

Aquesta evolució del creixement de la població catalana segueix la mateixa tendència que el conjunt de la població espanyola, encara que els seus ritmes són considerablement diferents. A excepció de Catalunya, el País Basc, Múrcia i València, pel conjunt d'Espanya no es pot parlar d'un comportament demogràfic modern fins a les primeres dècades del segle XX³.

Els ritmes i la intensitat del creixement de la població catalana del darrer quart del set-cents i primera meitat del vuit-cents no foren uniformes al llarg de tota aquesta etapa. Les grans crisis de mortalitat de 1793-1812, provocades tant pels conflictes bèl·lics –la Guerra Gran i la Guerra del Francès–, com per les successives crisis de subsistència dels darrers anys del segle XVIII i primer decenni del vuit-cents, no solament frenaren el creixement demogràfic d'aquests anys, sinó que les generacions poc nombroses nascudes a començament del segle, deixaran sentir les seves repercussions en la dinàmica demogràfica de gran part del segle XIX català⁴. No obstant això, no hi ha cap comarca que registri decreixement poblacional. Així, entre 1787 i 1860, les comarques que més creixen són les lleidatanes de la franja de l'Aragó, les tarragonines del sud del Principat, les del Barcelonès, l'Anoia, el Vallès Occidental i l'Oriental i el Maresme, juntament amb la Selva i el Gironès.

A partir de 1860 i fins a 1910, les taxes de creixement de la població catalana minven considerablement: del 8,8‰ a mitjan segle XIX es reduiran a un 5,0‰, i s'assoleix la taxa més baixa, 3‰, entre 1860 i 1877. El creixement moderat que experimenta Catalunya en aquests anys es concentra territorialment en tres zones: la ciutat de Barcelona i els municipis urbans que l'envolten, on

TAULA 1. CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ CATALANA I L'ESPANYOLA

Any	Catalunya				Espanya		
	població	període	TCAA	densitat	població	TCAA	densitat
1717-18	402.417	-	-	12,7	7.500.000	-	14,9
1787	878.031	1718-1787	11,4	27,6	10.409.900	4,8	20,6
1860	1.673.823	1787-1860	8,8	52,6	15.645.072	5,6	31,0
1877	1.752.093	1860-1877	2,7	55,0	16.622.175	3,6	32,9
1887	1.842.477	1877-1887	5,0	57,9	17.549.608	5,4	34,8
1900	1.966.556	1887-1900	5,0	61,8	18.617.956	4,6	36,9
1910	2.084.896	1900-1910	5,9	66,5	19.995.191	7,2	39,6
1920	2.344.910	1910-1920	11,2	78,0	21.389.589	6,8	42,4
1923	2.480.580	-	-	78,0	-	-	-
1930	2.791.474	1920-1930	17,6	87,8	23.677.497	10,2	46,9
1936	2.921.669	1923-1936	11,8	91,9	-	-	-
1940	2.891.720	1930-1940	3,5	90,9	26.014.750	9,5	51,5
1950	3.240.743	1940-1950	11,5	101,9	28.118.057	7,8	55,7
1960	3.925.508	1950-1960	19,4	123,4	30.583.466	8,4	60,6
1970	5.123.264	1960-1970	27,0	161,1	34.041.022	10,7	67,4
1975	5.663.137	1970-1975	20,2	178,1	36.012.702	11,3	71,3
1981	5.959.530	1975-1981	9,9	187,4	37.683.410	7,6	74,7
1986	5.977.008	1981-1986	0,6	188,0	38.472.451	4,1	76,2
1991	6.115.759	1986-1991	4,7	192,3	38.872.268	2,1	77,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de 1717-18, J. Iglésies (1974) i P. Vilar (1966); el cens de Madrid-Barcelona, 1792, J. Iglésies (1970); P. Vilar (1966); el cens de 1923-36, Servei Central d'Estadística (1937); i els censos i els padrons de població de l'INE i l'Institut d'Estadística de Catalunya.

s'anirà configurant la macrocefàlia barcelonina, ja que és en aquesta àrea on s'ubicaran les ciutats capdavanteres del procés d'industrialització tèxtil –creixement urbà que es produeix en detriment dels municipis i comarques més rurals, sobretot les nord-occidentals lleidatanes i barcelonines–; les comarques lleidatanes i tarragonines sud-occidentals que gaudiran d'un creixement més dinàmic que el conjunt de Catalunya, per raó del desenvolupament agrari potenciat per l'extensió de la superfície conreada i la creació dels canals de l'Urgell i de l'Ebre; i una tercera zona, que comprèn les comarques vitivinícoles barcelonines i tarragonines que veuen disminuir el seu creixement, a partir de 1898, per la crisi econòmica que va suposar la plaga de la fil·loxera.

Catalunya, entre 1910 i 1936, no només recupera el gran creixement que havia aconseguit durant el segle XIX, sinó que l'incrementa, a causa de la bona conjuntura econòmica que originà la primera gran onada immigratòria atreta per la demanda de mà d'obra, entre 1916 i 1930, provinent de certes províncies de l'Estat espanyol.

Territorialment, la població es distribueix en les conques industrials dels eixos fluvials del Ter-Congost i Llobregat-Cardener, en les comarques del Vallès Occidental i Oriental, el Maresme, el Baix Llobregat i el Barcelonès, i aquestes monopolitzen el 90% del creixement demogràfic de la Catalunya de l'època. De fet, aquest gran creixement demogràfic es perllongarà fins a l'any 1975, i s'interromprà durant els anys de la Guerra Civil i de la immediata postguerra. El contingent immigratori continuarà sent el principal component d'aquest creixement, caracteritzat, però, per una major diversificació de les zones d'origen fins als anys seixanta, en què es produeix l'anomenat "baby boom", i així pren també protagonisme el creixement natural.

A partir del 1960, es potencia, sobretot, el creixement de les comarques barcelonines, els municipis litorals gironins i tarragonins, i, en les comarques lleidatanes, aquest increment es concentrarà en les localitats que envolten la ciutat de Lleida.

3. CATALUNYA I LA TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA: UN CAS ATÍPIC

Si l'evolució del nombre d'efectius de Catalunya és ben coneguda, així com el comportament de la natalitat i de la mortalitat durant el segle XX, no ho són tant la trajectòria i el pes que varen jugar cada un d'aquests com-

ponents en el creixement de la població catalana, sobretot pel que fa al segle XVIII i la primera meitat del segle XIX. Les investigacions dutes a terme fins a l'actualitat han posat de manifest unes evidències i han proposat unes hipòtesis sobre la dinàmica demogràfica catalana que li atorguen un peculiar procés de transició demogràfica⁵, diferent a l'experimentat per les societats europees del passat, que han pogut reconstruir l'evolució de la seva població i de les principals variables demogràfiques des de mitjan del set-cents fins als nostres dies, com és el cas d'Anglaterra i Gal·les, Suècia i França.

Els resultats de les investigacions, reproduïts en la taula 2, mostren que l'alta natalitat –amb valors al voltant del 40‰– registrada a Catalunya durant el segle XVIII i bona part de la primera meitat del segle XIX⁶, hauria estat el motor del gran creixement de la població catalana, proper a la trajectòria seguida per les taxes d'Anglaterra i Gal·les entre 1750 i 1820, data a partir de la qual comença la davallada de la mortalitat anglesa que es perllongarà fins a la fi del segle XIX. En canvi, el precoç descens de la fecunditat, iniciat a casa nostra en el decurs de la primera meitat del segle XIX⁷, concordaria amb la baixa de la natalitat francesa que havia iniciat el seu descens ja a final del segle XVIII, en paral·lel amb el declivi de la mortalitat.

El gràfic 1 recull les taxes de natalitat de Catalunya i Espanya, així com d'una mostra de parròquies que pertanyen a cinc comarques barcelonines, i aquestes il·lustren la mateixa tendència descrita pel conjunt català. A partir de 1860, la natalitat d'aquestes parròquies inicia de manera sincrònica, encara que des de nivells diferents, el seu descens fins al 1936. Després de la Guerra Civil, pel conjunt de Catalunya, les taxes de natalitat es recuperaran, sobretot a partir dels anys cinquanta.

L'evolució de la mortalitat de Catalunya durant aquests segles, en canvi, li confegiria un procés de transició atípic, ja que els seus alts nivells, es traduiran en unes baixes esperances de vida en néixer que es mantindran fins al començament del segle XX. Els nivells de les taxes brutes de mortalitat de Catalunya i els de la mostra parroquial, abans esmentada (amb totes les reserves en la utilització d'aquest indicador pels efectes perturbadors de l'estructura per edats que presenta), malgrat presentar una tendència descendent des de final del segle XIX, es mantindran força elevats i constants fins al període 1916-1920, a partir del qual iniciarien la davallada.

Per la seva banda, el lent creixement de la població espanyola de la segona meitat del segle XIX, seria imputable,

TAULA 2. COMPONENTS DEL CREIXEMENT NATURAL DE CATALUNYA, ESPANYA I CERTS PAÏSOS EUROPEUS

Períodes	Suècia ⁽¹⁾		França ⁽²⁾		Anglaterra i Gal·les ⁽⁴⁾		Catalunya ⁽³⁾			Espanya ⁽⁵⁾		
	nata- litat	morta- litat	nata- litat	morta- litat	nata- litat	morta- litat	nata- litat	morta- litat ⁽²⁾	creix- ment natural	nata- litat	morta- litat ⁽²⁾	creix- ment natural
1787 ⁽¹⁾	32	24	39,2	35,0	37,3	25,8	44,2	38,1	-	43,2	-	-
1797	35	24	37,7	28,4	39,8	27,2	37,8	-	-	42,3	38	-
1860 ⁽¹⁾	35	18	26,2	21,4	35,8	22,4	37,4	26	-	39,5	31	-
1887 ⁽¹⁾	30	16	23,5	22,0	31,9	19,1	32,4	29,1	-	37	30,71	-
1901-1905	26	16	20,6	19,6	27,3	15,3	27,61	23,24	4,37	35,31	26,08	9,23
1906-1910	25	14	19,6	17,8	25,1	13,5	26,04	21,93	4,11	33,34	24,14	9,2
1911-1915	22	15	11,8	18,3	21,9	15,7	24,21	21,04	3,17	30,63	22,13	8,5
1916-1920	24	13	21,4	17,2	25,5	12,4	22,77	22,59	0,18	28,81	24,59	4,22
1921-1925	18	12	19,0	17,4	18,3	12,1	23,22	18,31	4,91	30,04	20,32	9,72
1926-1930	15	12	18,0	15,6	16,3	11,4	20,36	15,46	4,9	28,66	17,96	10,7
1931-1935	14	12	15,3	15,7	14,7	11,7	17,74	14,28	3,46	26,94	16,26	10,68
1936-1940	15	11	13,6	18,0	14,1	14,4	13,91	18,02	-4,11	21,56	17,87	3,69
1941-1945	-	-	-	-	-	-	14,05	12,62	1,43	21,55	14,27	7,28
1946-1950	-	-	-	-	-	-	15,64	11,13	4,51	21,41	11,54	9,87
1951-1955	-	-	-	-	-	-	15,92	10,37	5,55	20,27	9,78	10,49
1956-1960	-	-	-	-	-	-	17,99	9,86	8,13	21,41	9,12	12,29
1961-1965	-	-	-	-	-	-	19,11	8,97	10,14	21,19	8,55	12,64
1966-1970	-	-	-	-	-	-	19,66	8,73	10,93	20,08	8,5	11,58
1971-1975	-	-	-	-	-	-	19,89	8,45	11,44	19,14	8,42	10,72

⁽¹⁾ Estimacions de la taxa de natalitat extreïdes de M. Livi Bacci (1968). ⁽²⁾ La taxa de 1787, per a Catalunya, J. Benavente (1990); la de 1887, J. Nadal (1982), correspon al període 1878-1887. La taxa de 1797, per a Espanya, M. Livi Bacci (1968), i les de 1887 i 1900, V. Pérez Moreda (1983), que corresponen als períodes 1865-1883 i 1878-1900, respectivament. ⁽³⁾ J. C. Chesnais (1986). ⁽⁴⁾ E. A. Wrigley i R. S. Schofield (1981). ⁽⁵⁾ Les taxes de natalitat i mortalitat del segle XX, A. Cabré i I. Pujadas (1989).

més que a un declivi de la natalitat, la qual es mantindrà alta fins al final de la centúria –només superada per Itàlia i Portugal–, a la persistència d'uns alts nivells de mortalitat fins als anys quaranta.

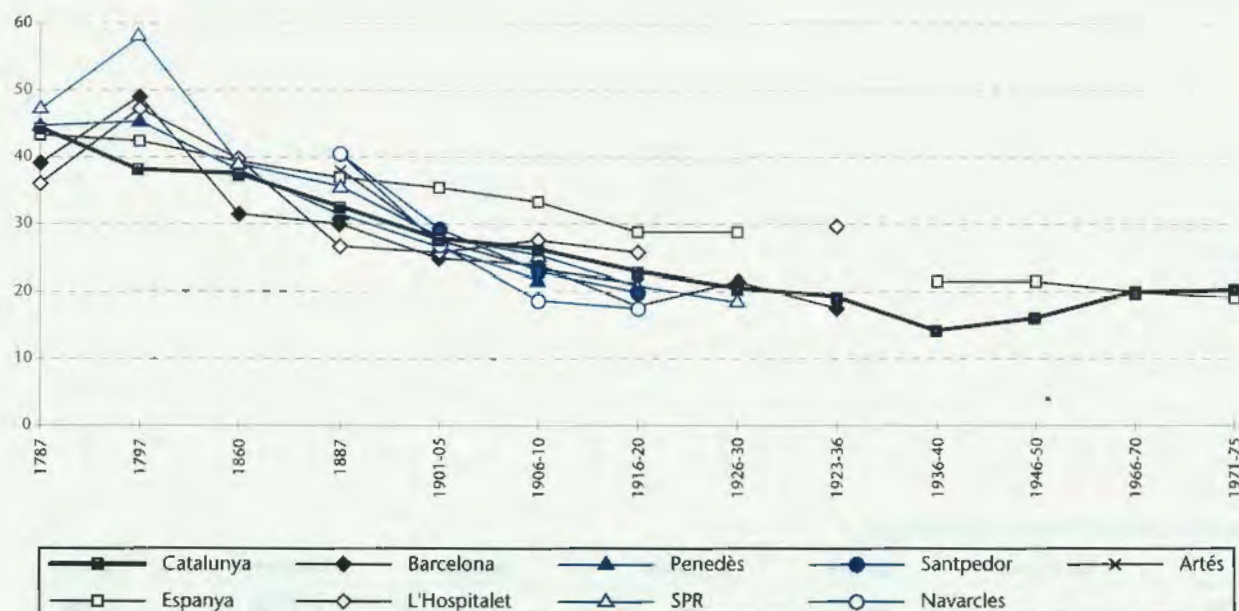
3.1 Evolució de la fecunditat i la nupcialitat

L'estudi de l'evolució i el comportament de la nupcialitat han esdevingut essencials per interpretar el procés del precoç descens de la fecunditat catalana. Molts dels investigadors han suggerit la hipòtesi segons la qual en la trajectòria d'aquesta variable hi hauria la clau que caracteritzaria el procés de transició demogràfica a Catalunya. En les primeres investigacions sobre l'evolució de la nupcialitat i la fecunditat durant els anys seixanta, referides al conjunt espanyol⁸, els autors varen posar de manifest el descens d'uns alts indicadors de fecunditat general l'any 1787, fins a una reducció d'aquests a mitjan segle XIX. Els treballs elaborats a partir dels anys vuitanta sobre

aquests components per a Catalunya han tingut per objectiu principal l'estudi de la trajectòria d'aquestes variables durant el procés de la transició demogràfica i l'etapa posttransicional⁹.

Els principals factors demogràfics que incideixen en l'evolució de la fecunditat general són la fecunditat legítima, la il·legítima i l'estructura per edat segons l'estat civil. De l'anàlisi d'aquests indicadors¹⁰, de la taula 3, sobre l'evolució de la fecunditat i de la nupcialitat a Catalunya i Espanya, entre 1787 i 1975, se'n deprèn que a l'inici d'aquest període, els valors de la fecunditat general giraven a l'entorn del 0,5¹¹ acompanyats d'una fecunditat legítima del 0,8 i d'una nupcialitat al voltant del 0,6. Cent anys més tard, el 1887, els nivells de fecunditat legítima mostren la seva màxima reducció a Catalunya, seguits de les Balears i el País Basc, mentre que la nupcialitat ha augmentat a Catalunya respecte al conjunt de l'Estat –a l'entorn del 0,61–, i s'ha situat molt per sobre de França i d'altres països de l'Europa occidental.

GRÀFIC 1. EVOLUCIÓ DE LES TAXES DE NATALITAT, 1787-1975

Font: elaboració pròpia a partir d'una mostra de parròquies catalanes.

Entre 1887 i 1930, si en el conjunt de l'Estat espanyol s'ha iniciat el procés de declivi de la fecunditat, a Catalunya ja es pot parlar de la seva consolidació; les dades sobre fecunditat legítima de les quatre províncies catalanes així ho constaten a partir de 1900, només la província de Girona mantindrà el mateix nivell que el de l'any 1887. És dins d'aquest període on es produirà la baixa de la nupcialitat espanyola i catalana a final del segle XIX, que s'intensificarà i es generalitzarà a partir de 1910, en les quatre províncies, tal com mostra la taula 3.

Durant els anys cinquanta, després de les perturbacions demogràfiques produïdes per la Guerra Civil i la postguerra, els índexs de fecunditat legítima de Catalunya i d'Espanya se situen encara per sota dels assolits l'any 1930, amb valors al voltant del 0,3 i 0,4 respectivament. A partir de 1960, mentre la fecunditat espanyola continua mostrant una tendència a la baixa, Catalunya es caracteritza per una lleu recuperació d'aquesta fins als anys setanta. Aquesta trajectòria divergent no s'observa en l'evolució de l'índex de nupcialitat; a partir dels anys cinquanta, s'evidencia una recuperació important dels matrimonis que cal inserir-la en el gran augment de la nupcialitat que es cospa en tots els països occidentals. La fecunditat i la nupcialitat d'aquests anys a Catalunya i Espanya ofereixen la particularitat de tendir cap a una

homogeneïtzació territorial del seus nivells, malgrat la diferent trajectòria seguida.

3.1.1 Alta nupcialitat i descens precoç de la fecunditat, 1787-1887

Les estadístiques disponibles des de l'últim quart del segle XVIII fins a 1887, condicionen l'estudi del comportament de la nupcialitat i la fecunditat. Si el cens de Floridablanca (1787) i el cens de 1887 proporcionen l'estructura de la població per edat, sexe i estat civil permetent mesurar el fenomen de la nupcialitat mitjançant el càlcul de les edats al matrimoni i el celibat definitiu, hi ha un buit estadístic entre ambdós censos per a la primera meitat del segle XIX.

Aquests recomptes no ens proporcionen cap variable per poder mesurar la fecunditat, i el seu comportament s'ha hagut de calcular bé a partir d'estimacions indirectes de les taxes de natalitat, aplicant el mètode de les poblacions estables¹², bé a partir d'una mostra de parròquies i l'estructura per edats dels censos de 1787 i 1860¹³, o mitjançant la relació dels efectius menors de 5 anys sobre la població femenina entre 16 i 50 anys¹⁴, ja que només es disposa d'indicadors de la fecunditat matrimonial a par-

POBLACIÓ

La població de Catalunya en perspectiva històrica

TAULA 3. ÍNDEXS DE FECUNDITAT GENERAL (If), LEGÍTIMA (lg) I NUPCIALITAT (Im). PROVÍNCIES CATALANES, CATALUNYA I ESPANYA

ÍNDEX DE FECUNDITAT GENERAL (If)						
	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya	Espanya
1787	-	-	-	-	0,470	0,450
1887	0,304	0,354	0,345	0,372	0,333	0,395
1900	0,257	0,321	0,330	0,362	0,285	0,386
1910	0,225	0,285	0,303	0,299	0,264	0,360
1920	0,209	0,238	0,270	0,219	0,224	0,318
1930	0,173	0,196	0,223	0,190	0,184	0,296
1940	0,121	0,124	0,150	0,142	0,127	0,208
1950	0,140	0,148	0,168	0,158	0,144	0,203
1960	0,185	0,180	0,207	0,197	0,187	0,228
1970	-	-	-	-	0,216	0,225
1981	-	-	-	-	0,162	0,182

ÍNDEX DE FECUNDITAT LEGÍTIMA (lg)						
	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya	Espanya
1787	-	-	-	-	0,789	0,750
1887	0,508	0,564	0,528	0,583	0,534	0,650
1900	0,459	0,561	0,504	0,577	0,486	0,653
1910	0,414	0,477	0,478	0,489	0,459	0,623
1920	0,409	0,420	0,441	0,382	0,411	0,586
1930	0,314	0,351	0,354	0,323	0,323	0,540
1940	0,249	0,272	0,316	0,294	0,264	0,464
1950	0,284	0,284	0,309	0,299	0,287	0,419
1960	0,305	0,277	0,321	0,299	0,303	0,404
1970	-	-	-	-	0,333	0,376
1981	-	-	-	-	0,235	0,291

ÍNDEX DE NUPCIALITAT (Im)						
	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya	Espanya
1787	-	-	-	-	0,560	0,571
1887	0,570	0,619	0,649	0,631	0,606	0,581
1900	0,533	0,565	0,651	0,620	0,570	0,564
1910	0,518	0,591	0,633	0,605	0,559	0,552
1920	0,485	0,556	0,603	0,562	0,525	0,511
1930	0,524	0,550	0,599	0,579	0,547	0,513
1940	0,451	0,443	0,466	0,470	0,454	0,422
1950	-	-	-	-	-	-
1960	0,594	0,641	0,640	0,651	0,607	0,552
1970	-	-	-	-	0,640	0,589
1981	-	-	-	-	0,657	0,604

Font: A. Cabré (1989), R. Nicolau (1989), J. Benavente (1990).

tir de les escasses monografies locals basades en el mètode de la reconstrucció de famílies¹⁵.

L'evolució del model matrimonial català, entre 1787 i 1887, presenta un augment de l'edat en casar-se per ambdós sexes, i així es passa de 23,6 a 24,3 anys en les dones i de 24,6 a 28 en els homes, i una disminució de la proporció de la solteria de més de 50 anys, tal com reflecteixen les dades de la taula 4; la nupcialitat espanyola experimentaria una tendència similar, encara que no es produiria una diferència d'edat mitjana al matrimoni entre sexes com a Catalunya. Aquests resultats aparentment contradictoris –disminució de la solteria definitiva i augment de l'edat en casar-se– amb l'augment de la nupcialitat que va tenir lloc a Catalunya i Espanya en aquest període, no ho són tant si s'analitzen les proporcions de celibat definitiu per generacions del cens de 1887. Les investigacions sobre aquest aspecte han suggerit que, en realitat, en aquest període, es podrien distingir dues fases: un augment de la nupcialitat acompanyat per una edat temprana al matrimoni fins al 1840-50, seguida d'una segona fase de disminució de la nupcialitat i retardament en contraure les primeres núpcies¹⁶.

Un dels trets sorprenents de la nupcialitat catalana són les grans disparitats territorials que presenta, així, en el cens de Floridablanca, s'observa com les comarques pirenenques i prepirenenques juntament amb el Barcelonès tenen els nivells més baixos de nupcialitat, que es corresponen amb unes edats al matrimoni més tardanes i un celibat definitiu més elevat per ambdós sexes¹⁷. Contràriament, les comarques situades al sud-oest de Catalunya serien les zones amb uns nivells de nupcialitat més alts, que concordarien, en general, amb unes edats al matrimoni més joves i un celibat definitiu més baix. Un segle més tard, la intensitat matrimonial segueix la mateixa distribució territorial, en canvi, l'edat mitjana al matrimoni es retarda arreu de Catalunya, i s'hi destaquen encara les zones pirinenques i prepirinenques, i les comarques litorals, des del Barcelonès fins al Tarragonès, les quals presenten les edats d'entrada al matrimoni més tardanes, sobretot pel que fa al sexe masculí. Al mateix temps, el retard més gran de les dones a l'hora de contraure matrimoni es concentra majoritàriament en les comarques més dinàmiques econòmicament¹⁸.

Serà en el marc d'aquest comportament de la nupcialitat¹⁹, el qual conservarà els seus trets essencials al llarg del procés de la transició de la fecunditat catalana, on es produirà la minva de la reproducció de les generacions catalanes a partir de l'any 1830, i així se situarà més a prop

de l'experiència francesa que de l'espanyola. L'anàlisi de les taxes de fecunditat matrimonial per edats de dos municipis catalans, sembla afirmar aquesta hipòtesi, en observar-se en la taula 5 el descens de la fecunditat matrimonial en la primera meitat del segle XIX a Sant Joan de Palamós, i a partir dels anys seixanta a Sant Pere de Riudebitlles, on es concentrava l'edat a la maternitat en el grup de 20-24 anys. A partir del 1880, ja es pot parlar del pas d'uns nivells transicionals cap a uns nivells posttransicionals de la fecunditat matrimonial.

L'indicador de fecunditat elaborat a partir de les estructures per edats del cens de 1860 dibuixa una zona de baixa fecunditat que comprendria les comarques de muntanya occidentals del nord de Lleida fins al litoral gironí, juntament amb les comarques del Barcelonès i el Maresme; mentre les comarques situades en la part inferior, excepte el Baix Camp i el Tarragonès, són les que presentarien els nivells més alts de fecunditat²⁰. Partint del supòsit que la baixa fecunditat es relaciona amb l'emigració, en estar bàsicament formada d'efectius masculins, la seva geografia coincideix majoritàriament amb zones de signe emigratori, deixant de banda les comarques de les quatre capitals provincials i Osona. En canvi, l'alta fecunditat es produeix indistintament en comarques de signes migratoris oposats. Aquesta distribució territorial de la baixa fecunditat tornaria a incitar el debat obert sobre una possible influència de les pautes de la natalitat francesa sobre el comportament reproductiu català²¹.

En l'explicació de la distribució geogràfica de la fecunditat matrimonial semblaria jugar un paper important l'augment i el rejuveniment de la nupcialitat en les àrees més rurals i l'èxode dels seus sobrants poblacionals cap a la ciutat de Barcelona²² i la seva àrea d'influència, tenint en compte, també, la sensibilitat de la població catalana en el procés d'expansió i consolidació del model de producció capitalista.

3.1.2 Disminució de la nupcialitat i generalització del declivi de la fecunditat, 1887-1930

Com s'ha descrit anteriorment, a final del segle XIX, s'inicia una disminució dels nivells de nupcialitat, els quals es generalitzen a partir del primer decenni del segle XX. Aquest descens va acompanyat d'un augment progressiu de l'edat en contraure les primeres núpcies, sobretot amb referència al sexe femení²³, tal com s'observa en la taula 4. Aquest fenomen es produeix a nivell de totes les comunitats autònomes espanyoles, a excepció de Galícia

POBLACIÓ

La població de Catalunya en perspectiva històrica

TAULA 4. EDAT MITJANA AL MATRIMONI I CELIBAT DEFINITIU. MUNICIPIS CATALANS, CATALUNYA I ESPANYA

		Edat mitjana al matrimoni		Celibat definitiu	
		homes	dones	homes	dones
1a meitat s. XVIII					
1701-1766	Rocafort de Queralt ⁽¹⁾	26,7	21,9	-	-
1680-1780	Rubí ⁽²⁾	30,3	24,2	-	-
1720-1739	Sant Pere de Riudebitlles ⁽³⁾	26,7	20,9	7,5	4,7
1736-1754	Tàrrrega ⁽⁴⁾	24,8	22,0	-	-
1725-1749	Vilanova i la Geltrú ⁽⁵⁾	27,4	23,2	-	-
2a meitat s. XVIII					
1780-1789	Sant Pere de Riudebitlles	28,2	22,7	12,6	4,1
1755-1769	Tàrrrega	26,9	24,5	-	-
1785-1792	Vilafranca del Penedès ⁽⁶⁾	25,9	23,1	-	-
1775-1799	Vilanova i la Geltrú	27,0	23,8	-	-
1787	Catalunya ⁽⁷⁾	24,6	23,6	12,5	9,8
1797	Espanya ⁽⁸⁾	24,5	23,2	17,4	17,2
1a meitat s. XIX					
1830-1839	Sant Pere de Riudebitlles	24,1	22,3	11,4	9,9
1808-1812	Vilafranca del Penedès	22,4	21,1	-	-
1803-1807	Anoia ⁽⁹⁾	23,1	22,7	-	-
	Bages ⁽⁹⁾	24,4	23,6	-	-
	Catalunya central ⁽⁹⁾	28,6	24,2	-	-
	Osona ⁽⁹⁾	24,4	24,1	-	-
2a meitat s. XIX					
1870-1879	Sant Pere de Riudebitlles	28,1	24,2	-	-
1877-1879	Vilafranca del Penedès	28,3	24,3	-	-
1887	Catalunya ⁽⁷⁾	28,0	24,3	6,1	6,2
	Espanya ⁽⁸⁾	27,0	24,2	6,2	9,4
s. XX					
1900-1909	Sant Pere de Riudebitlles	28,2	24,4	-	-
1900	Catalunya	27,9	25,1	6,5	8,2
	Espanya	27,4	24,5	6,0	9,5
1910	Catalunya	28,3	25,4	5,5	7,8
	Espanya	27,7	25,1	6,6	10,2
1910-1919	Sant Pere de Riudebitlles	28,3	24,7	-	-
1920	Catalunya	28,3	25,9	8,3	9,6
	Espanya	27,9	25,8	7,5	10,6
1930	Catalunya	27,9	25,4	8,5	11,3
	Espanya	28,2	25,9	7,6	11,7
1930-1935	Sant Pere de Riudebitlles	27,0	25,2	-	-
1940	Catalunya	29,9	26,3	9,3	13,6
	Espanya	30,4	27,7	9,2	13,7

Font: les dades sobre l'edat mitjana al matrimoni corresponen a : ⁽¹⁾ V. Gual (1988). ⁽²⁾ C. Bencomo i altres (1992). ⁽³⁾ A. Torrents (1993). ⁽⁴⁾ J. Planes (1987). ⁽⁵⁾ F. Muñoz Pradas (1990). ⁽⁶⁾ A. Martínez Rodríguez (1987). ⁽⁷⁾ A. Cabré i A. Torrents (1990); ⁽⁸⁾ V. Pérez Moreda (1983). ⁽⁹⁾ Ll. Ferrer Alòs i altres (1992).

Les dades sobre celibat definitiu (46-50 anys) corresponen a: 1787-1900, Catalunya i Espanya, M. Livi Bacci (1968); 1900-1940, Catalunya, A. Cabré i À. Torrents (1990); i Espanya, V. Pérez Moreda (1983); Sant Pere de Riudebitlles, À. Torrents (1993).

TAULA 5. TAXES DE FECUNDITAT MATRIMONIAL PER EDAT DELS ESTUDIS LOCALS DE CATALUNYA

		Edat al matrimoni 20-24 edat a la maternitat		Edat al matrimoni 25-29 edat a la maternitat	
		20-24	25-29	25-29	30-34
Palamós	1700-1739	368	325	556	250
	1740-1779	479	402	378	446
	1780-1819	413	362	477	299
	1820-1859	343	294	333	304
Sant Pere de Riudebitlles	1700-1749	545	426	439	327
	1750-1799	517	342	444	402
	1800-1819	438	379	356	277
	1820-1839	460	406	478	372
	1840-1859	444	399	509	344
	1860-1879	514	311	285	188
	1880-1889	450	243	153	78
	1900-1910	425	220	119	53
Vilanova i la Geltrú	1700-1749	381	314	363	340
	1750-1799	443	332	427	387

Font: les dades de Palamós corresponen a J. Nadal (1992); Sant Pere de Riudebitlles, À. Torrents (1993); i Vilanova i la Geltrú, A. Martínez Rodríguez (1987).

i Astúries. Si Catalunya, l'any 1887, tenia una mitjana d'edat al matrimoni de 28 anys per als homes i de 24,3 per a les dones, l'any 1910 l'edat de les dones s'havia incrementat fins als 25,5 anys, mentre que la dels homes es mantenia estable, tot i que les taxes de celibat definitiu començaren a augmentar a partir del 1915.

La distribució territorial de l'edat mitjana al matrimoni i el percentatge de solteria definitiva en aquest període, no permet donar el detall territorial més enllà de la divisió provincial. L'augment de l'edat en contraure matrimoni que es constata a Catalunya es dona més intensament en els homes residents a la província de Lleida; en canvi són les dones de la província de Barcelona les que retarden més l'edat de les primeres núpcies, malgrat que entre 1920 i 1930, tant els homes com les dones d'aquesta província avancen l'edat de contraure matrimoni, contràriament al que succeeix a la resta de les altres províncies. Dins de la tendència general d'augment del celibat definitiu que reflecteixen les quatre províncies catalanes, destacaria la província de Barcelona amb el major percentatge de dones solteres. Òbviament totes aquestes característiques varen configurar un mercat matrimonial on cada grup social i econòmic s'insereix segons el seu estatus social, i així varen donar lloc a patrons diversos dins d'una mateixa societat²⁴.

El retard a l'hora de casar-se i l'augment del nombre de solters podrien estar relacionats amb la consolidació de la minva de la fecunditat. A partir de l'índex sintètic de fecunditat²⁵, s'observa que si Catalunya tenia, l'any 1885, 4,1 fills per dona, l'any 1910 disminueix a 3,2 fills i a 1,9 vint-i-cinc anys més tard²⁶, i així es va reduir la descendència de les dones catalanes pràcticament a la meitat i es van assolir mínims històrics; al mateix temps, el calendari de l'edat a la maternitat presenta una lleugera disminució ja que passa de 29,8 anys a l'inici del segle a 29,1 anys el 1935. La fecunditat de les dones catalanes, doncs, s'acostaria més a la que gaudien les dones franceses d'aquests anys –encara que aquestes havien iniciat la transició de la fecunditat molt abans– que a les de l'Estat espanyol, les quals l'any 1910 tenien una mitjana de 4,4 fills per dona i de 3,2 fills l'any 1935.

En definitiva, la nupcialitat catalana d'aquest període es caracteritzaria per una menor intensitat i un retard en el calendari, juntament amb una reducció de l'interval a la primera maternitat, és a dir, la seva vida reproductiva s'inicia i s'acaba abans. La convergència de tots aquests factors associats a un millor coneixement dels mètodes anticonceptius i un augment del nivell d'educació, ajudarien a explicar la minva de la fecunditat en aquests trenta-cinc primers anys del segle XX.

3.1.3 Recuperació i augment de la nupcialitat i la fecunditat, 1950-1975

A partir del 1945, es comencen a remuntar a poc a poc els nivells de nupcialitat, però, no serà fins al 1960 quan es tornaran a assolir els del decenni 1920-1930. Es pot parlar, doncs, d'una lenta recuperació entre 1945 i 1960, data a partir de la qual, i fins a 1975, la nupcialitat catalana experimentarà un increment notable que cal relacionar-lo amb la bona conjuntura econòmica i el fenomen immigratori, elements que explicarien la intensa i precoç nupcialitat d'aquests anys²⁷. L'edat mitjana al matrimoni l'any 1950 a Catalunya és de 28,8 anys i de 26,6 vint-cinc anys després, per als homes, i de 26,7 i 22,7 anys per a les dones, sense que s'observi cap diferenciació provincial destacada; la mateixa tendència es reflecteix pel conjunt d'Espanya²⁸. No ha de sorprendre trobar unes proporcions de celibat definitiu que aniran disminuint en ambdós sexes, des del 1950 al 1975 a Catalunya, malgrat que, a l'any 1960, les proporcions femenines augmentin, i es tradueixi, així, l'increment que experimenten les províncies de Girona i Tarragona, en aquest any.

A partir del 1950, mentre que la nupcialitat augmenta de forma generalitzada a Espanya i Catalunya, la fecunditat legítima sols ho va fer a Catalunya, Balears i Madrid, perquè l'evolució de la fecunditat general espanyola en el procés de transició demogràfica s'estabilitzà a uns nivells més alts que en el conjunt de països europeus. El fet diferencial de la fecunditat catalana durant la recuperació d'aquests vint-i-cinc anys, respecte de l'Estat espanyol, radica en el fet que els seus nivells eren més baixos de partida, i per tant, el seu augment fou més significatiu²⁹.

Una ràpida ullada als índexs sintètics de fecunditat mostren, l'any 1950 a Catalunya, un ascens del nombre de fills per dona, que passa d'1,7, a 2,7 fills l'any 1975, i arriba a recuperar els nivells registrats en el quinquenni 1920-25; en la mateixa sincronia es mostren els indicadors de l'edat mitjana a la maternitat que es rejuveneix. Aquesta recuperació de la fecunditat catalana començarà a declinar a partir del 1975, mentre que pel conjunt espanyol ja s'havia iniciat l'any 1970.

3.2 Evolució de la mortalitat

Els nivells de la taxa bruta de mortalitat catalana es mantingueren, tal com reflecteix la taula 1, relativament alts fins a final del segle XIX, i així es tradueixen en esperan-

ces de vida en néixer molt baixes. L'evolució comparativa, al llarg dels darrers dos-cents anys en alguns països europeus, posa en evidència que Catalunya, juntament amb Espanya i Itàlia, tenia fins a la primera meitat del segle XIX (vegeu els gràfics 2a, 2b i 2c) una esperança de vida per ambdós sexes inferior als 30 anys, en clar contrast amb els 40 anys de Suècia, Anglaterra i França. Del 1860 al 1900, exceptuant Suècia, els guanys són moderats a la resta dels països europeus; en canvi, durant el segle XX, l'evolució de l'esperança de vida continuaria mostrant una trajectòria ascendent, però, tendint a una homogeneïtzació dels seus nivells en tots els països, encara que amb diferent intensitat segons els períodes i el sexe.

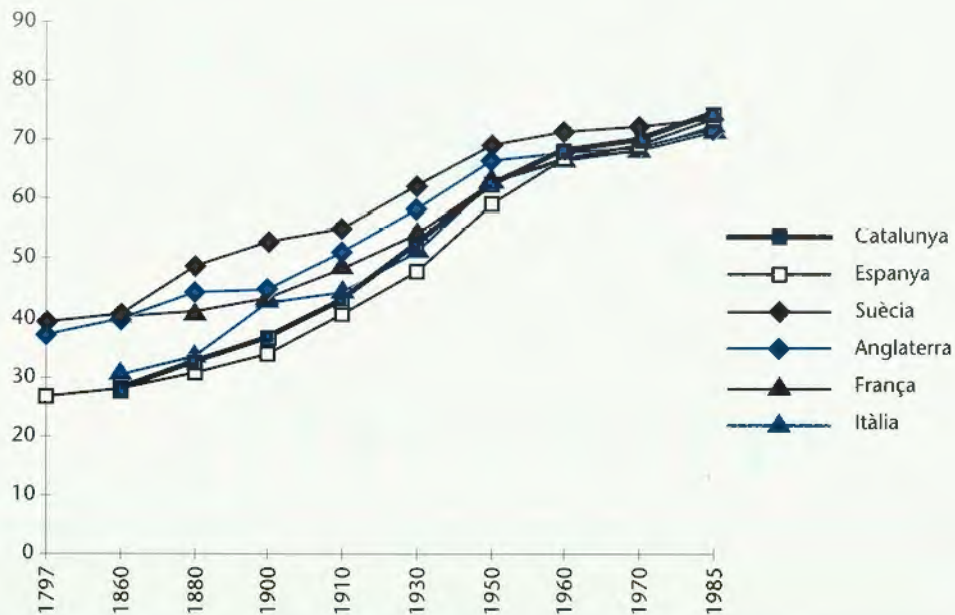
Del 1910 al 1930, la transició de la mortalitat en els països mediterranis possibilitarà un acostament als nivells d'esperança de vida de Suècia, Anglaterra i França, i es comencen a apreciar diferències de guanys entre sexes, que augmentaran entre 1930 i 1950. A partir del 1960, tots els països assoleixen esperances de vida superiors als 60 anys pels homes i de 65 per a les dones, i es van incrementant, encara que de manera més moderada, fins arribar a nivells superiors als 80 anys per a les dones, avui en dia.

3.2.1 Crisi i perduració dels alts nivells de mortalitat fins a la primera meitat del segle XIX

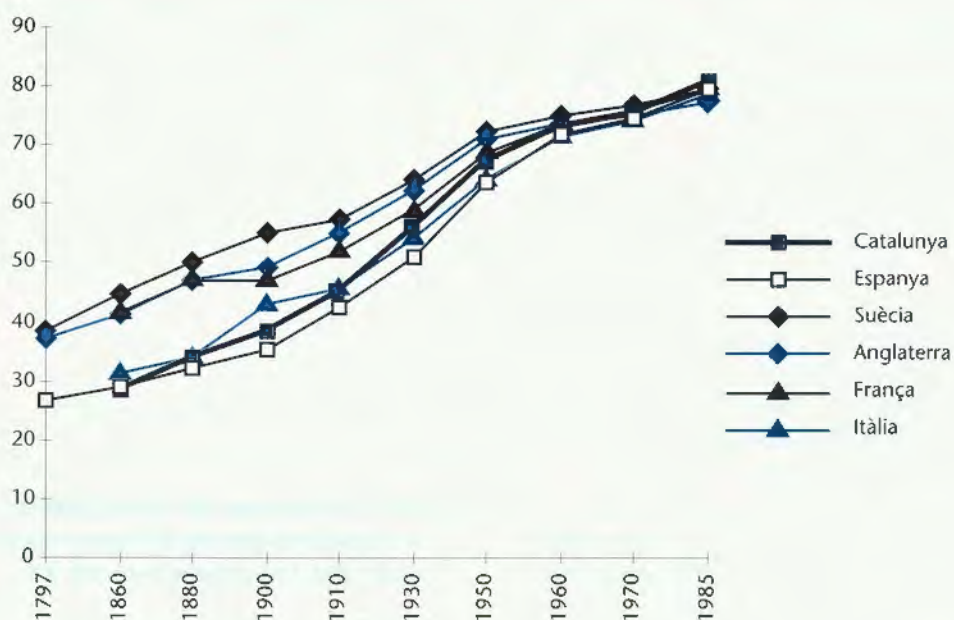
Catalunya presenta uns nivells d'alta mortalitat fins al darrer quart del segle XVIII, i s'inicia a partir d'aquesta data una lenta i discontinua reducció, que no es produeix de manera sincrònica arreu del Principat. Segons les escasses dades de què es disposa, Catalunya tenia, el 1787, una taxa bruta de mortalitat entorn de 38 defuncions per mil habitants, valor pròxim al que registrava Espanya a les acaballes del mateix segle. Una mostra d'algunes localitats catalanes indicaria nivells de mortalitat diferencials segons el seu major o menor component urbà, així la ciutat de Barcelona amb 39‰ de defuncions presenta un nivell superior a la mitjana estimada de Catalunya, mentre que algunes localitats rurals de la zona penedesenca mostrarien valors inferiors.

Malgrat la presència de les crisis epidèmiques de febre groga i còlera de final del segle XVIII i inici del XIX, aquestes no van impedir que els nivells de mortalitat entre 1780 i 1820 milloressin, tal com ho reflecteixen els guanys en l'esperança de vida pels municipis del Penedès

GRÀFIC 2A. EVOLUCIÓ DE L'ESPERANÇA DE VIDA EN NÉIXER: SEXE MASCULÍ

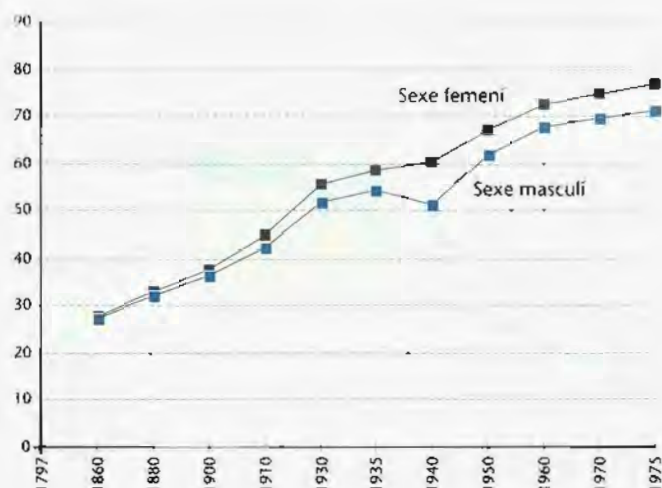

GRÀFIC 2B. EVOLUCIÓ DE L'ESPERANÇA DE VIDA EN NÉIXER: SEXE FEMENÍ

Font: Catalunya i Espanya: A. Cabré (1989). Espanya, 1797: ambdós sexes: M. Livi Bacci (1968). Països europeus: G. Caselli (1993). Països europeus: les dades de 1797 i 1860 corresponen als anys 1800-10 i 1850, respectivament.

GRÀFIC 2C. EVOLUCIÓ DE L'ESPERANÇA DE VIDA EN NÈIXER: A CATALUNYA

Font: A. Cabré (1989).

que s'han pogut calcular. Aquests guanys en la mortalitat general es deuen a la reducció dels nivells de mortalitat infantil i postinfantil, és a dir, la que es produeix durant el primer any de vida i entre aquest i el cinquè any. Els quocients de mortalitat infantil, recollits a la taula 6, constaten novament contrastos geogràfics rellevants: durant la segona meitat del segle XVIII, les localitats de Sant Joan de Palamós, Igualada i Torroella de Montgrí presentaven unes taxes altes amb valors superiors a les 203 defuncions per mil nascuts, en canvi, els municipis que formen l'àrea del gran Penedès juntament amb les localitats de Rocafort de Queralt, Castellterçol i Cassà de la Selva, experimentaven una mortalitat infantil inferior.

Durant la primera meitat del segle XIX, la mortalitat infantil continuarà declinant en la major part de les localitats estudiades, llevat de Sant Joan de Palamós; en totes elles, els seus indicadors no ultrapassaran el sostre de les 200‰, excepte a la ciutat d'Igualada. Les estimacions existents sobre Castella, Aragó i Extremadura, indicarien per aquests anys el manteniment de nivells encara molt alts de mortalitat infantil, i se situarien en quocients pròxims o superiors als 300‰, en contrast amb els del País Basc i els descrits per a Catalunya³⁰.

Malauradament, encara que l'avaluació de la mortalitat postinfantil es fa més difícil de quantificar per la manca d'estudis existents sobre les darreries del set-cents, a les parròquies de Sant Joan de Palamós, Torroella de Montgrí i el Penedès, es constata que els nivells de mortalitat entre 1 i 5 anys, són superiors als que presenten durant

el primer any de vida, tret característic que es mantindrà fins a final del segle XIX.

Les diferents estimacions de la mortalitat infantil i postinfantil de les localitats analitzades sembla que no dependrien tant de la seva ubicació geogràfica –litoral, interior, rural, urbà– sinó que més aviat estarien relacionades amb les causes de mort atribuïbles a factors exògens com els climàtics, mediambientals o la manca d'higiene, i endògens, d'ordre biològic o genètic. Diversos autors³¹ han constatat que l'increment de la mortalitat del sisè mes de vida estaria fortament correlacionat amb el canvi de tipus d'alimentació –període de deslletament– associat a factors climàtics³².

A tall de conclusió, es podria dir que l'evolució de la mortalitat catalana, des del darrer quart del segle XVIII i primera meitat del segle XIX, cal interpretar-la com la fi d'un període de cicle de mortalitat tradicional més que com el trànsit cap un règim de mortalitat modern o transicional, en la mateixa línia en què ha estat assenyalat per alguns països europeus d'aquest període³³.

3.2.2 Inici del descens de la mortalitat i transició sanitària durant el darrer quart del segle XIX i el primer terç del XX

A Catalunya el descens continuat, generalitzat i irreversible de la mortalitat es produeix des de l'últim decenni del segle XIX fins a les primeres dècades del segle XX. La

TAULA 6. TAXES DE MORTALITAT INFANTIL D'ALGUNS MUNICIPIS DE CATALUNYA

Localitats	Període	q0	Localitats	Període	q0
Igualada ⁽¹⁾	1766-1770	255	St. Quintí de Mediona ⁽⁶⁾	1780-1789	180.00
	1771-1775	207		1855-1864	170.00
	1776-1780	263	St. Sadurní d'Anoia ⁽⁷⁾	1855-1864	148.55
	1781-1785	278			
	1786-1790	225	St. Pere de Riudebitlles ⁽⁸⁾	1750-1799	176.5
	1791-1795	245		1800-1824	150.9
	1796-1800	248		1825-1849	154.8
	1801-1805	236	Vilanova i la Geltrú ⁽⁹⁾	1750-1799	127
	1806-1810	338		1780-1789	168
	1811-1816	210	La Geltrú ⁽¹⁰⁾	1855-1864	174.11
St. Joan de Palamós ⁽²⁾	1746-1750	276			
	1751-1760	202.7	Gelida ⁽¹¹⁾	1855-1864	143.06
	1761-1770	213.1			
	1771-1775	203	Rubi ⁽¹²⁾	1751-1790	262
	1796-1800	239.3			
	1801-1810	204.1	Rocafort de Queralt ⁽¹³⁾	1761-1780	161.6
	1811-1820	144.7		1781-1800	138.2
	1821-1830	115.8	Torroella de Montgrí ⁽¹⁴⁾	1740-1744	297.1
	1836-1839	101.1		1745-1749	222
Castellterçol ⁽³⁾	1751-1760	185		1750-1754	246.4
	1796-1805	208		1755-1759	216.2
Vilafranca del Penedès ⁽⁴⁾	1776-1780	200		1760-1764	310.1
	1780-1789	193.13		1765-1769	209.9
	1855-1864	139.36		1770-1774	231
Vendrell ⁽⁵⁾	1780-1789	183.67		1775-1779	284
	1855-1864	184.55		1780-1784	264.3
			Olesa de Montserrat	1854	295
				1859	237
				1861	263

Font: ⁽¹⁾ i ⁽³⁾ J. Benavente, (1990). ⁽²⁾ J. Nadal i A. Sáez, (1972). ⁽⁴⁾ i ⁽⁵⁾ i ⁽⁶⁾ i ⁽⁷⁾ i ⁽⁸⁾ i ⁽¹¹⁾, F. Muñoz, (1990). ⁽⁹⁾ À. Torrents, (1993). ⁽¹⁰⁾ M. A. Martínez Rodríguez, (1987). ⁽¹²⁾ C. Bencomo i altres, (1992). ⁽¹³⁾ V. Gual, (1988). ⁽¹⁴⁾ J. Surroca, (1979).

transició de la mortalitat a Catalunya es produí, doncs, d'una forma intensa i en un període cronològic breu, mentre que Espanya no assoliria els mateixos nivells fins als anys quaranta. La transició de la mortalitat queda palesa en l'evolució de l'esperança de vida catalana per ambdós sexes, que durant aquests anys presenta un augment, passant de 29,6 l'any 1863³⁴ a 45 anys en el primer decenni del segle XX, aconseguits els 53,8 anys, el 1930. Al mateix temps, les diferències regionals espanyoles de l'esperança de vida que eren molt importants, no començaran a minvar fins al segle XX, sobretot a partir de 1930. El 1887, la Costa cantàbrica i l'Espanya inte-

rior tenien diferències de 10 anys en les seves esperances de vida respectives, mentre que l'Espanya mediterrània i Andalusia presentaven unes edats més homogènies. Aquestes disparitats regionals tendiran a escurçar-se cap al 1930; tant en una zona com en l'altra la mortalitat s'afebleix, malgrat que els guanys més alts es produeixen a les Balears, el País Valencià i Catalunya, on la transició de la mortalitat catalana cal relacionar-la amb el precoç descens de la seva fecunditat³⁵.

Els guanys en l'esperança de vida es deuen a la disminució dels nivells de mortalitat infantil, encara que persistirà

una mortalitat postinfantil superior a la del primer any de vida, tal com succeïa durant la primera meitat del segle XIX, i s'intensificarà aquesta disminució a partir del segon vicenni del segle XX: d'una sobremortalitat de 116,2‰ durant la dècada 1910-1920 es passa a uns nivells del 85,8‰ en la dècada posterior. En aquest context de davallada de la mortalitat cal no oblidar, però, l'impacte negatiu que causà la pandèmia de grip de 1918³⁶, especialment la segona onada epidèmica, a la tardor del 1918, que atacà amb més força aquelles zones que no havien estat afectades durant la primera onada, en la primavera d'aquell mateix any. Les províncies catalanes veieren augmentar la seva mortalitat amb taxes entre el 4‰ i el 7‰, essent la província de Barcelona la menys afectada de totes.

La davallada de la mortalitat catalana, però, va estar precedida, entre 1860 i 1887, per un manteniment i, fins i tot, un increment dels seus nivells a causa principalment d'un empitjorament de la mortalitat infantil³⁷. Els nivells més elevats de mortalitat infantil d'aquest període caldria relacionar-los tant amb la perduració dels brots de còlera³⁸, com especialment amb l'augment de malalties de caràcter infecciosos com la tuberculosi, el tifus, la verola i l'escarlatina o xarampió que afectarien en major mesura la població infantil. No obstant això, l'impacte d'aquestes malalties fou diferencial segons el tipus de poblament i desenvolupament econòmic de cada localitat; el procés d'urbanització lligat a la industrialització, durant la segona meitat del segle XIX, facilità un augment dels contagis a causa de la densitat de la població i les deficitàries mesures salubresanitàries, les males condicions laborals i la manca d'infraestructura assistencial i sanitària, el millor exemple de la qual el trobem a la ciutat de Barcelona³⁹. A més d'aquesta intensitat de la mortalitat urbana, cal però tenir també en consideració la que es produí —encara que menys estudiada— a les zones rurals⁴⁰ i d'economia agrària que també veieren augmentar els seus quocients de mortalitat i nivells de morbiditat, ja que, si bé el contagi de les malalties era menys probable, en canvi, les condicions de vida restaven també difícils.

Aquesta sobremortalitat, tant rural com urbana, sembla que es mantindria encara en el període 1923-1936 al llarg de l'eix Barcelonès, el Vallès Occidental, el Bages, Osona, el Ripollès i la Cerdanya, seguint els corredors immigratoris. Això podria indicar que la relació immigració-mortalitat podria ser tant o més interessant d'estudiar que la tan esmentada i poc provada sobrefecunditat dels migrants⁴¹.

La virulència de les malalties infeccioses durant el vuitè impuls, a partir del primer quart d'aquest segle, la

redacció de topografies per part de la Real Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona, creada a final del segle XVIII, encoratjada per l'èxit de la difusió de la vacuna antiveròlica descoberta en els darrers anys del segle XVIII i generalitzada a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX. Cal destacar en aquest camp l'obra de Francesc Salvà i Campillo i Francesc Sampons. A partir d'aquests anys, s'inicien una sèrie de mesures per part de metges, higienistes i urbanistes, que tendeixen a prevenir certes malalties i millorar les condicions de vida de la població al llarg de tota la centúria. Entre aquests destacarien cronològicament per les seves obres⁴² els higienistes com Pere Felip Monlau, introductor de les disciplines sanitàries a Espanya, i el primer que elaborà dades de població segons els nous conceptes de probabilitats de vida i taules de mortalitat; l'urbanista Ildefons Cerdà que, recollint algunes de les propostes de Monlau i els higienistes les va incorporar a la disciplina urbanística i les va exposar en la seva obra, o també, Pere García Faria, autor del projecte de sanejament de Barcelona, ja a les darreries del segle XIX. L'aplicació i el desenvolupament de totes aquestes mesures que donaren lloc a les millores en la mortalitat previsible, respecte a la resta de l'Estat espanyol, estan en la base de l'inici de la transició de la mortalitat a Catalunya.

Dins d'aquest context, durant el primer decenni del segle XX, es crearan organismes de protecció a la infància que vetllaran per una millora nutricional dels infants i dels hàbits higienics. En el decenni següent s'intensificaran aquestes mesures de protecció i difusió sanitàries i alimentàries, i es donarà lloc també a la creació de nombrosos dispensaris on s'exercirà l'assistència pediàtrica, aplicant-ne les darreres mesures terapèutiques en institucions específiques⁴³, fonamentals en els descens de la mortalitat infantil d'aquests anys.

La transició de la mortalitat i els importants canvis estructurals que la van acompanyar es produiran, en gran mesura, pel declivi de la mortalitat infantil, al qual contribuïren, com han estat esmentades, la radicació i la disminució de les causes de mort que més influïren en els seus nivells, així com les millores higièniques i alimentàries⁴⁴ que ajudaren a assolir la transició sanitària en els primers decennis del segle XX.

3.2.3 Desacceleració de la baixa de la mortalitat a partir dels anys quaranta

Els nivells del descens de la mortalitat continuaran la seva reducció, malgrat que es vegin interromputs pels esdeveniments bèl·lics i les males condicions de vida provo-

cats per la Guerra Civil, fins aconseguir, el 1975, una taxa al voltant del 8,45‰ a Catalunya, similar a la que presenta la mitjana espanyola en aquest any, encara que els ritmes i la intensitat hagin estat diferents. L'assoliment de la transició de la mortalitat espanyola que es produeix a partir de 1940 explicaria en bona mesura aquest desfasament. La reducció de la mortalitat a Catalunya es traduirà en uns guanys de l'esperança de vida en aquest període: de 62,9 anys pels homes i 67,7 per a les dones, el 1950, a 71,3 i 76,4 anys respectivament, al cap de vint-i-cinc anys. La intensitat amb què s'han produït aquests increments comença a desaccelerar-se a partir dels anys seixanta, relacionada amb un progressiu envel·liment de la població, d'una banda, i pel rejuveniment de la mateixa de l'altra, provocat pel fenomen de la immigració, tal i com es veurà més endavant.

Un procés cronològic semblant de davallada segueix la mortalitat infantil. Si en el cens de 1940 la taxa espanyola girava al voltant del 108,8‰, a les províncies catalanes ho feia segons els valors que es detallen a continuació: Barcelona, 70,1‰; Girona, 64,0‰; Lleida, 58,2‰ i Tarragona, 53,5‰. Deu anys més tard, el conjunt de l'Estat espanyol aconsegueix minvar la seva taxa fins al 64,16‰, mentre que les províncies catalanes se situen a l'entorn del 40‰, essent la província de Girona la que tenia una taxa més baixa. El descens, doncs, en aquest decenni, s'ha produït de manera molt intensa i ha donat pas a partir dels anys seixanta a una ralentització del mateix, sobretot en aquelles zones com a Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i el País Basc, que es caracteritzaven per presentar nivells de mortalitat infantil molt per dessota de la mitjana espanyola, ja des de l'inici de la transició de la mortalitat. Entre 1971 i 1975, s'assoleix l'homogeneïtzació en el territori espanyol d'aquestes taxes i s'estableix la mitjana espanyola al voltant del 21,5‰, que es distancia només de tres punts respecte a Catalunya.

Els components de la reducció de la mortalitat infantil han canviat també el pes i la trajectòria en aquest període; l'any 1945, el 88% de les morts infantils eren ocasionades per causes exògenes –condicions mediambientals, nutricionals, higièniques i sanitàries– mentre que, el 1970, tan sols representen un 44%. Paral·lelament, durant aquests anys, les causes endògenes –malalties congènites i perinatals– segueixen la tendència d'augmentar les seves proporcions per l'accelerat descens de la mortalitat per causes exògenes. Al llarg d'aquests trenta-cinc anys es va produint, també, un canvi en el calendari de la mortalitat infantil, caracteritzat pel descens lent de la mortalitat postneonatal, és a dir, a partir del primer mes de vida, i un predomini de la mortalitat durant el primer mes o neonatal, per l'increment de les causes endògenes⁴⁵.

Les millores en els nivells de mortalitat a partir dels anys cinquanta, cal inserir-les en els grans avenços mèdics que es produeixen arreu del món, en l'aplicació generalitzada de medicaments com les sulfamides i els antibiòtics, difosos a partir d'infraestructures assistencials com la Seguretat Social, i el desenvolupament de la xarxa sanitària i de la indústria farmacèutica, acompanyades per una conjuntura econòmica favorable, una millora de l'alimentació, la higiene i el nivell d'instrucció.

4. EL GRAN ABSENT EN EL MODEL DE LA TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA: EL MOVIMENT MIGRATORI

La Teoria de la transició demogràfica que basa la seva argumentació en l'evolució de la fecunditat i de la mortalitat ha obviat freqüentment el paper de les migracions en el creixement de la població. Una de les principals dificultats per al seu estudi és, sovint, la manca i la fiabilitat de les fonts demogràfiques existents, especialment, pel

TAULA 7. SALDOS MIGRATORIS. CATALUNYA I ESPANYA

	Catalunya	Espanya		Catalunya	Espanya
1878-1887		140.385	1931-1935	49.885	-278.950
1888-1900		-161.026	1936-1940	59.938	856.716
1901-1905	15.596	-458.330	1941-1945	160.874	13.140
1906-1910	18.073	66.528	1946-1950	95.844	-233.737
1911-1915	21.692	-229.275	1951-1955	199.877	-634.723
1916-1920	202.608	358.068	1956-1960	239.997	-228.481
1921-1925	107.353	-346.790	1961-1965	354.162	-593.920
1926-1930	214.726	354.852	1966-1970	366.280	82.021
1923-1936	295.250		1971-1975	231.831	194.697

Font: les dades del segle XIX espanyoles corresponen a F. Mikelarena (1993); les del segle XX, tant d'Espanya com de Catalunya, són d'A. Cabré i I. Pujadas (1982).

que fa a Catalunya i la resta de l'Estat espanyol, en els períodes anteriors al darrer quart del segle XIX. L'existència de censos de població amb una periodització regular a partir de 1857 i la creació de les estadístiques dels esdeveniments vitals, el 1858, així com la implantació del Registre Civil a partir dels anys setanta del segle passat, com ha estat esmentat, possibiliten, malgrat les seves deficiències, estimar els saldos migratoris.

De l'anàlisi d'aquest indicador, entre 1887 i 1975, segons les dades recollides en la taula 7, destacaria en primer lloc, el signe positiu del saldo migratori català al llarg de tot el període, mentre que Espanya en presenta etapes d'alternança⁴⁶; en segon lloc, respecte a Catalunya, es poden distingir tres etapes: una fase de saldos migratoris moderadament positius que abastaria des del 1878 fins al 1910, anys en què d'una banda, el creixement de la població catalana havia estat dèbil i, d'altra banda, l'emigració cap a Amèrica Llatina, preferentment a Argentina, Cuba i Brasil s'accentuà⁴⁷; una segona etapa comprendria fins al 1936, anys en què es produeix la primera gran onada immigratòria de Catalunya procedent del País Valencià, Múrcia, Almeria i Aragó, i per últim, un darrera etapa caracteritzada per saldos migratoris de més gran magnitud que recolliran l'empremta de la segona gran onada immigratòria i d'origen geogràfic més diversificat, essent els més nombrosos els habitants procedents d'Andalusia.

4.1 Mobilitat interna i configuració de la xarxa urbana, 1787-1860

L'evolució de la població de Catalunya des del segle XVI fins al XX, i el fort augment demogràfic que es va produir des de la segona meitat del set-cents, han suscitat un debat entre els diferents investigadors al voltant del paper jugat per la migració en aquest procés de creixement. J. Nadal fou un dels primers autors a posar en relleu —contra la visió tradicional sostinguda durant molts anys per l'escola francesa— l'existència d'unes migracions històriques externes, suficientment importants, que desfeien el tòpic de la immobilitat de les poblacions d'Antic Règim respecte al període de la industrialització. Ell sostenia que la Catalunya de final del segle XVI no hagués pogut redreçar-se de la centúria de pestes i esdeveniments bèl·lics que havia sofert si no hagués comptat amb la immigració occitana⁴⁸.

Diferents autors han estudiat el creixement de la població de Catalunya entre el set-cents i el vuit-cents afirmant que els moviments migratoris no haurien afectat l'evolució

demogràfica d'aquest període. D'altres, com R. Nicolau, proposen la hipòtesi de considerar que el creixement migratori hauria pogut ser significativament positiu abans del darrer terç del segle XIX. La més intensa i, sobretot, precoç nupcialitat de les comarques meridionals i la de la franja oest, que varen créixer a un ritme més ràpid que el conjunt de Catalunya, no hauria estat l'únic factor que explicaria el seu més gran creixement demogràfic, sinó que aquestes terres haurien rebut un contingent immigratori procedent de les zones veïnes d'Aragó i València⁴⁹. A. Cabré, per la seva banda, també suggereix que cal considerar les migracions no sols com un factor explicatiu, sinó com a part integrant de la reproducció catalana, el que l'autora en denomina "el sistema català de reproducció"⁵⁰.

El creixement demogràfic d'aquesta època provocà una redistribució de la població sobre el territori català, i produí un augment poblacional en totes les categories municipals, que comportà el desenvolupament i l'ampliació de la xarxa urbana, en concordança amb l'evolució que seguí l'economia catalana durant el segle XVIII i fins a la primera meitat del segle XIX, on la producció agrària (cereals, vins i aiguardents) i la producció tèxtil s'integraren a través d'unes xarxes de comercialització, a l'interior de Catalunya, en un primer nivell, i cap a l'interior de la Península i a Amèrica, en un segon i tercer nivell, respectivament⁵¹.

L'evolució de la mida del municipi entre 1717 i 1860 mostra una pràctica desaparició dels municipis inferiors a 500 habitants, per una banda, i un fort augment, durant el segle XVIII, del percentatge de municipis entre 2.000 i 5.000 habitants, és el període de formació de l'estructura urbana de Catalunya. Aquests municipis pertanyen a les comarques amb forta tradició protoindustrial, com l'Anoia, el Ripollès, i el Pallars Jussà, juntament amb altres d'especialització agrícola com el Priorat, el Baix Penedès i la Conca de Barberà.

En el següent període, entre 1787 i 1860, es produeix el desenvolupament de la xarxa urbana, amb el creixement de les ciutats de més de 10.000 habitants; Catalunya comptarà, el 1860, amb un nombre de catorze ciutats d'aquesta categoria, mentre que el 1787 només en tenia quatre: Tarragona, Lleida, Reus i Barcelona. La localització dels municipis més urbans coincideix amb les comarques on s'ha produït una gran expansió i comercialització vitivinícola, com el Tarragonès i el Garraf, àdhuc el Baix Camp, juntament amb aquelles que tenen un fort procés d'industrialització tèxtil com és el cas dels municipis del Vallès Occidental, el Maresme i el Bages, propers

a la ciutat de Barcelona, que aproximadament assoleix en aquest any uns 200.000 habitants³². Aquest nombre de ciutats es mantindrà fins al 1900, paral·lelament amb una important concentració de la població en municipis entre 1.000 i 2.000 habitants, fins al 1887, data a partir de la qual prendran el relleu, en importància, les localitats entre 2.000 i 5.000 habitants. Mentrestant, es produirà la ruralització d'algunes comarques com la Garrotxa, l'Anoia, el Ripollès o la Cerdanya, que havien estat històricament, com s'ha esmentat, importants centres manufacturers.

La densitat de la població catalana entre 1717-18 i 1877, es concentra en deu comarques, que representen el 50% de la població de Catalunya –el Barcelonès, Osona, el Maresme, l'Alt Empordà, el Baix Empordà, el Bages, el Vallès Oriental, el Gironès, el Baix Camp i la Selva– d'aquestes, el Barcelonès passarà de concentrar el 9,3% de la població el 1718, al 21,3% l'any 1877. En moltes d'aquestes comarques, com s'ha apuntat, s'hi ubiquen els municipis més urbanitzats, i es produeix, doncs, en aquests anys, una alta coincidència entre el grau d'urbanització i concentració de la població, correlació que a partir de 1900 s'anirà esvaint.

Les migracions internes aniran moldejant i configurant aquesta xarxa urbana, malgrat que en l'estat actual de la investigació només es poden detectar a partir de certes mesures indirectes³³. L'índex de masculinitat, calculat a partir de les dades del cens de 1860, dibuixa tres zones de forta concentració d'immigració, formades per les comarques barcelonines d'Osona, el Vallès Oriental i l'Occidental, el Barcelonès, el Baix Llobregat i l'Alt Penedès, juntament amb el Gironès; la franja oest, per les comarques lleidatanes de la Noguera, l'Urgell, i el Segrià, a causa, molt probablement, de l'expansió i la comercialització del conreu de l'olivera des de final del segle XVIII fins a mitjan del XIX, i a la demanda de mà d'obra que devia ocasionar la construcció i canalització del Canal d'Urgell el 1861, en una part d'aquestes comarques; i per últim el Tarragonès i les comarques tarragonines del Baix Ebre i Terra Alta, que experimentaran, també, un desenvolupament del cultiu de l'olivera, juntament amb la construcció del canal de la dreta de l'Ebre, l'any 1858, que introduí el cultiu de l'arròs, i afavorí la colonització de les terres del Delta. La procedència d'aquesta mobilitat té els seus orígens en els municipis de les comarques veïnes del Montsià, però, també, és originària del País Valencià.

La resta de comarques de Catalunya es caracteritza pel seu component emigratori, i cal destacar, sobretot, les de

la franja pirenenca, i un corredor que s'obre cap a la Catalunya central³⁴. Aquest últim grup de comarques ha estat qualificat com de corredor migratori cap a les àrees més desenvolupades industrialment dels municipis propers a Barcelona, sense oblidar, però, la importància de les migracions estacionals en aquesta zona, que es varen produir amb el creixement agrari català del segle XIX. Les comarques litorals del Baix Empordà, el Maresme i el Garraf, presenten, també, un signe emigratori important que caldria posar-lo en relació amb l'emigració cap a Amèrica, focalitzada, els anys 1860-61, en els municipis de Sant Feliu de Guíxols, Lloret de Mar, Blanes, Arenys de Mar, Sitges i Vilanova i la Geltrú³⁵.

La procedència de la població a partir de llistes nominals com les actes de matrimonis dels arxius parroquials o els padrons municipals ha estat àmpliament utilitzada en els estudis locals per avaluar el paper de les migracions internes, en dues vessants, per una banda les relacionades amb la formació del mercat de treball i del canvi econòmic que s'inicia a Catalunya a partir del segle XVIII i, de l'altra, amb el mercat matrimonial, com indicador de l'endogàmia social.

Les investigacions dutes a terme han posat en relleu l'existència d'unes migracions rurals-urbanes, respecte a les quals es pot parlar d'una autèntica continuïtat des de la segona meitat del segle XVII fins a final del segle XIX, i se centren, entre 1787 i 1860, en aquelles ciutats on es produí la transició cap al sistema d'industrialització tèxtil.

Dels estudis fets a Solivella, Tàrraga, Vilanova i la Geltrú, Solsona, Manlleu, Igualada i Sant Pere de Riudebitlles³⁶, destacarien, en el segle XVIII, les migracions procedents dels municipis de la mateixa comarca o de les comarques veïnes. En el segle XIX, i sobretot, a partir de la segona meitat de la centúria, la procedència geogràfica s'anirà ampliant, sobretot, en els municipis amb una important implantació de la indústria tèxtil, com és el cas de Manlleu, Terrassa, Sabadell i Manresa. La immigració que reben aquestes localitats té el seu origen en aquelles zones catalanes que havien tingut una protoindustrialització i industrialització rellevants, o com en el cas de les ciutats del Vallès Occidental, que rebrien, en la segona meitat del segle XIX, contingents procedents de municipis de les conques dels rius Ter i Llobregat, zones de forta implantació de la draperia i posterior instal·lació de la indústria tèxtil.

En resum, al llarg de tot el procés, les ciutats protoindustrials de la primera fase i les industrials del vuit-cents varen comptar amb la contínua aflluència de vertaders

especialistes, d'origen català, treballadors del tèxtil amb coneixements tècnics acumulats⁵⁷.

4.2 Primera onada immigratòria, 1900-1936

Entre 1860 i 1900 s'esdevé el moment culminant de la mobilitat interna anomenada "èxode rural", i es focalitza l'emigració cap a les àrees industrials del Ter i el Llobregat, que intensificant-se fins al 1930, sobretot, cap a la ciutat de Barcelona i el seu entorn immediat, a causa de la demanda de mà d'obra que genera la industrialització.

El període comprès entre 1910 i 1936, i sobretot els anys centrats entre 1916 i 1930, han estat qualificats pels diferents autors com els del primer gran corrent immigratori, essent el component migratori el principal factor de creixement de la població catalana durant els primers anys trenta del segle XX, ja que, els nivells de la natalitat havien minvat el creixement natural. El descens de la natalitat era l'exponent més clar de la preocupació per part d'estadístics, economistes i metges, ja des de final del segle XIX, els quals van expressar el seu sentiment poblacionista en diverses obres. Entre elles figuren les dels doctors Viure (1901), Planellas (1904), Nubiola (1906), Boquet (1916) i Puig Sais (1915), i cal destacar les obres de J. A. Vandellós, *Catalunya poble decadent* (1935) i *La immigració a Catalunya* (1937). En elles s'assenyala com la fecunditat de l'època era insuficient per assegurar el reemplaçament de les generacions catalanes.

L'onada immigratòria, producte de la favorable dinàmica econòmica de Catalunya, es plasmarà en la configuració del teixit urbà. El pes de les ciutats entre 2.000 i 5.000 habitants es manté fins al 1923, on, a partir d'aquest any i fins al 1936, emergiran amb força les localitats entre 5.000 i 10.000 habitants, poc rellevants fins aleshores, al mateix temps que augmenten les ciutats de més de 10.000 habitants, passant d'ésser 14 el 1900, a 20 el 1936. D'aquestes ciutats, les que més creixen són Barcelona i les situades en les zones industrials més properes, com Sabadell, Terrassa i Mataró que concentren un percentatge elevat de la població catalana; si el 1910, deu comarques aglutinaven el 50% dels habitants, el 1936, sis d'elles n'ostentaven l'hegemonia, a mesura que la ciutat de Barcelona i la seva comarca anaven augmentant el seu pes, que concentrarà el 40,5% l'any 1936. La correlació que es donava en la segona meitat del segle XIX, entre grandària del municipi i concentració de la població, es trenca en aquest període.

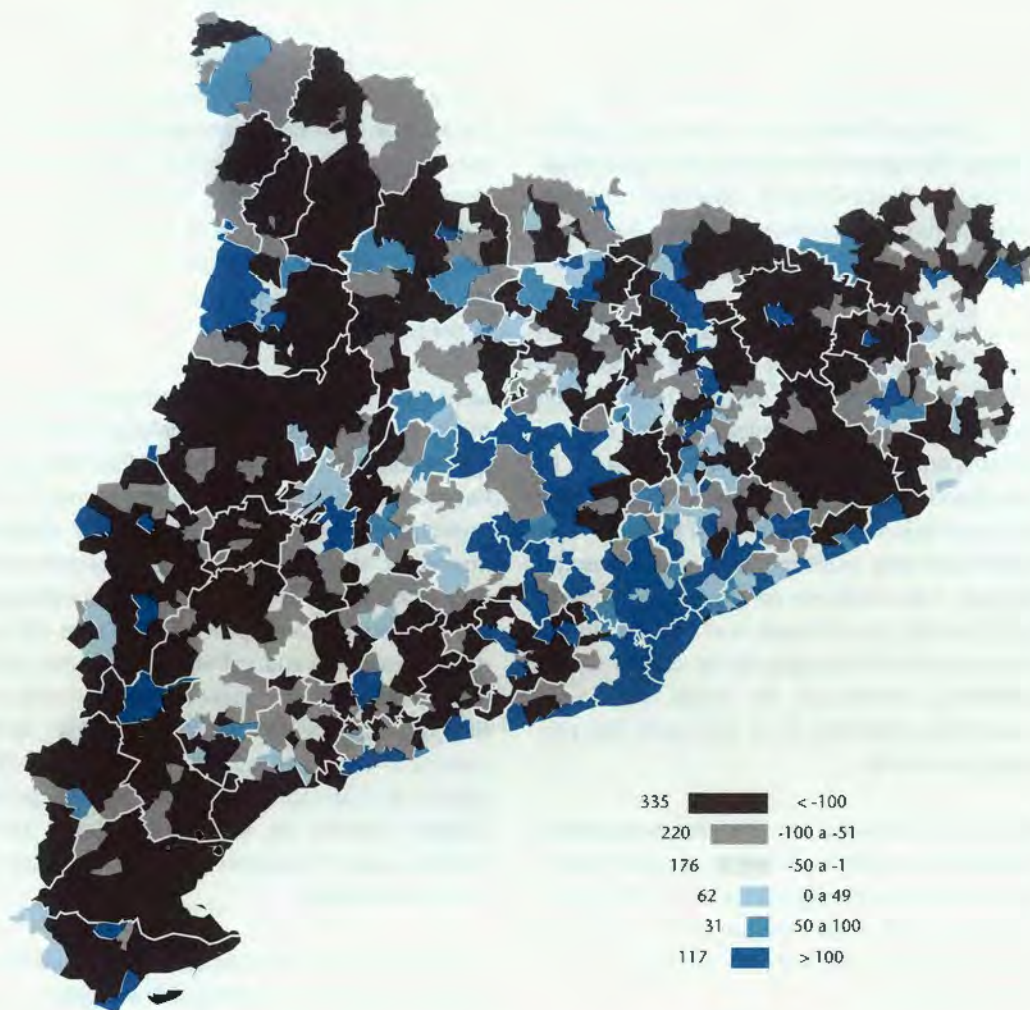
Per a l'estudi de la immigració a Catalunya gaudim de la publicació duta a terme pel Servei d'Estadística de Catalunya, dirigit per J. A. Vandellós i Solà en el període 1923-1936, que ofereix per a l'àmbit municipal dades sobre naixements, defuncions i matrimonis, així com del creixement migratori. De la seva anàlisi es desprèn⁵⁸ com el component immigratori serà el protagonista indiscutible del creixement demogràfic de les comarques del Barcelonès, part del Baix Llobregat, el Maresme, el Garraf i el Vallès Occidental, com mostra el mapa 1. Aquesta àrea duplica la seva població en trenta anys, creixement associat, principalment, a un augment de les demandes laborals del pol econòmic d'atracció —cal no oblidar que són els anys de la construcció del metro de Barcelona i de l'Exposició Universal de 1929— i a la cronologia i geografia de la transició demogràfica de Catalunya⁵⁹.

L'any 1930, Barcelona era el destí de trenta-tres províncies espanyoles. La procedència dels immigrants que arriben a l'àrea barcelonina presenten un doble origen, per una part destaquen els que tradicionalment procedien del País Valencià, Aragó i Múrcia, afegint-s'hi un important contingent procedent d'Almeria, i per altra banda, continuen arribant aquells efectius que emigren de les àrees rurals catalanes.

Un altre focus d'atracció són els municipis de l'entorn de l'eix que formen els rius Ter-Congost, Llobregat i Cardener, llocs d'implantació industrial a causa de les instal·lacions de colònies fabrils⁶⁰ i mineres importants. És l'inici de les explotacions mineres de potasi d'alguns municipis de les comarques del Bages, com Sallent, Cardona, Súria i Balsareny que reben moltes famílies especialitzades del sud-est peninsular, afectades pel tancament de les seves mines; en canvi, l'origen dels immigrants de les explotacions de lignits de la comarca del Berguedà provenen, en la seva majoria, d'Aragó i el País Valencià.

L'àrea del Delta de l'Ebre, al igual que altres zones rurals de la Catalunya central i septentrional, presenta un saldo migratori negatiu; el mateix passa amb les capitals comarcals de Girona, Valls, Móra d'Ebre i Reus; aquesta darrera, segona ciutat en importància de Catalunya fins a l'inici del segle XX, es veié afectada per la crisi dels anys trenta que agreujà la situació que patia la seva indústria tèxtil cotonera. La Val d'Aran, per la seva banda, comarca emigratòria durant la segona meitat del segle XIX, sembla que experimentaria una certa recuperació, centrada en el municipi de Vielha et Mitjaran, a causa de l'arribada de mà d'obra forana originària de l'Espanya meridional⁶¹, per a les obres i la inauguració de la Central

MAPA 1. SALDO MIGRATORI. 1923-1936

Font: elaboració Centre d'Estudis Demogràfics. Servei Central d'Estadística. 1937, *Moviments demogràfics i de població de Catalunya*, Barcelona.

Hidroelèctrica de Cledes i l'apertura de la carretera pel port de la Bonaigua, l'any 1924.

En definitiva, per aquest període sembla, doncs, més fàcil demostrar el lligam causal existent entre migracions i conjuntura econòmica que no pas entre migracions i situació demogràfica⁶².

4.3 Segona gran onada immigratòria, 1950- 1975

Els anys compresos en aquest període han estat els de creixement demogràfic més fort de tota la història de Catalunya, essent anomenats els anys d'explosió de-

demogràfica, especialment la dècada dels anys seixanta, ja que Catalunya creix en aquests vint-i-cinc anys a un ritme del 2,25% anual, creixement provocat tant per l'aportació immigratòria com pel propi increment natural⁶³.

Entre 1960 i 1975, anys de forta industrialització i d'auge de l'economia catalana, així com, de l'inici dels processos de terciarització, es van provocar increments en la demanda de mà d'obra, característiques que coincideixen en el temps amb el despoblament de les àrees rurals del conjunt de l'Estat espanyol⁶⁴.

La distribució de la població durant aquests anys es bipolaritza, i donen pas a l'existència de zones amb un alt

grau de despoblament com la Garrotxa, el Ripollès, el Berguedà i les comarques lleidatanes del Pallars Jussà i el Sobirà, entre altres; i per altra banda, les àrees de major creixement són les que configuren l'actual Àrea Metropolitana de Barcelona i, seguint el litoral català de nord a sud, les comarques de la Selva i la ciutat de Girona, juntament amb el triangle format pels municipis de Valls, Reus i Tarragona. Destacarien també les comarques situades a la vall dels rius Besòs-Congost, on s'obre un corredor que s'endinsa fins a la comarca d'Osona, i per últim, la concentració al voltant de la ciutat de Lleida.

El territori assoleix en aquests anys els seus més alts graus d'urbanització, així l'any 1971, el 80% de la població catalana residia en municipis de més de 10.000 habitants: si l'any 1950, el nombre de localitats de més de 20.000 habitants era d'11, el 1975 s'incrementa a 34. La ciutat de Barcelona redueix, entre 1960 i 1975, la seva concentració poblacional a causa de l'absorció dels immigrants per part dels municipis veïns com l'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Cornellà de Llobregat, Sant Boi de Llobregat o el Prat de Llobregat que se situaran en el rànquing de les ciutats catalanes més poblades, mentre que les ciutats tradicionals situades a una certa distància de la metròpoli van perdre importància relativa.

Entre 1950 i 1975, Catalunya rep una xifra neta aproximada d'1.400.000 immigrants, essent la dècada dels seixanta l'època de màxima immigració, amb 72.000 immigrants de mitjana anual; encara que amb fluxos més modestos, però també importants, es produïren en els anys cinquanta i setanta.

El pes més important d'aquesta immigració recau en els adults joves d'entre 15 i 34 anys, que representen el 58% en el període 1951-60 i el 52,2% entre 1971 i 1975, i així

es dona pas a una caracterització estructural segons el període. La immigració dels anys cinquanta la configuren preferentment actius joves i solters, mentre que a partir dels anys seixanta, comprèn població de totes les edats, sexe i estat civil. El component per sexes a Catalunya es mostraria força equilibrat durant aquests anys, encara que amb un lleuger predomini de la immigració masculina en l'inici del període, ja que la immigració de dones joves fou molt més important durant la dècada dels cinquanta a causa de la seva integració en el servei domèstic, tendint a uniformitzar-se l'edat d'aquestes a partir dels anys seixanta, quan la immigració familiar fou la predominant.

La naturalesa dels immigrants estava majoritàriament formada pels procedents d'Andalusia l'any 1970, seguits pels naturals d'Aragó, Múrcia i el País Valencià, que, tot i havent perdut el pes que representaven en la primera onada immigratòria, la seva presència continua essent important, al mateix temps que els originaris d'Extremadura i de Castella la Nova; per tant, el contingent immigratori d'aquests anys procedia de terres més allunyades geogràficament i culturalment que els dels primers trenta anys del segle. Al mateix temps, la immigració estrangera que es constata a partir de 1960 no tindrà un pes important fins als anys vuitanta. Fou l'any 1970 quan la proporció d'immigrants forana sobre la població total catalana assoleix els nivells més elevats del segle, el 40,3%; a partir d'aquests anys setanta el seu pes decau considerablement.

L'any 1975, inici de la crisi econòmica, marca un punt de ruptura de l'evolució demogràfica catalana, ja que Catalunya experimentarà en els anys posteriors un dels creixements més febles de tot el segle, a causa de l'inici de la baixa de la fecunditat i el canvi de signe dels moviments migratoris.

NOTES

- 1 Les dades per a l'elaboració d'aquest treball formen part del projecte del Centre d'Estudis Demogràfics sobre *La població de Catalunya, 1787-1991. Estudi territorial* (DGICYT PB90-0675 i PB93-0912), i de les publicacions de l'Institut d'Estadística de Catalunya.
- 2 El nombre d'habitants que proporcionen les estadístiques corresponents al segle XVIII, ha estat objecte, tant pel que fa al conjunt d'Espanya, com al de Catalunya, de nombroses controvèrsies iniciades als anys seixanta. A Catalunya aquestes discrepàncies han donat lloc a un debat historiogràfic que ha posat l'accent en dos aspectes: el subregistre dels efectius poblacionals, estimant així la seva quantificació (P. Vilar, 1966, vol. III, pàg. 21-47; J. Iglésies, 1967, pàg. 393), i la magnitud del creixement demogràfic català del vuit-cents (P. Vilar, 1966, J. Nadal, 1966, pàg. 120). L'avaluació de l'increment de població d'aquests recomptes efectuada per M. Livi Bacci (1968, pàg. 22) va ajudar a resoldre aquesta darrera qüestió.
- 3 V. Pérez Moreda (1985), pàg. 46-47.
- 4 J. Nadal (1965a), pàg. 409-421.
- 5 A. Landry (1934), F. N. Notestein (1945). Formuladors del model de la transició demogràfica a partir d'una mostra de taxes brutes de natalitat i mortalitat de certes regions europees que abastaven des de 1750 fins a la segona meitat del segle XIX. El model distingeix tres fases en l'evolució demogràfica de les societats europees del passat: pretransicional, d'alta natalitat i alta mortalitat; posttransicional, feble mortalitat i implantació de comportaments preventius de la fecunditat, i, transicional, on la mortalitat començaria a baixar mentre que la natalitat es mantindria encara alta.
- 6 J. Nadal (1980), pàg. 252. Les sèries agregades de baptismes de 115 parròquies de l'Estat espanyol, des de final del segle XVI fins a final del s. XVIII, mostren també, un augment del nombre de baptismes a Galícia, Andalusia i Catalunya, i es quan multipliquen per 2,2% en aquesta darrera.
- 7 M. Livi Bacci (1968), pàg. 59-62, J. Benavente (1990), pàg. 79-115.
- 8 W. Leasure (1962), M. Livi Bacci (1968).
- 9 J. Benavente (1984), A. Cabré (1989).
- 10 A. Coale (1965). Indicadors per calcular la fecunditat general i legítima i la nupcialitat, creats per dur a terme el projecte de Princeton sobre la baixa de la fecunditat de les societats de l'Europa occidental. Aquests indicadors de mesura indirecta utilitzen com a comportament tipus la fecunditat de les dones hutterites considerada com l'expressió de la fecunditat natural o màxima.
- 11 R. Nicolau (1989), pàg. 148 i 183, vol. 1. Totes les regions espanyoles se situarien, l'any 1787, al voltant d'aquest valor, excepte Galícia i Castella-Lleó. L'índex de fecunditat d'aquestes regions no es pot prendre amb massa consideració ja que són regions on la fecunditat il·legítima ha estat històricament important i no s'ha pogut estimar per aquest anys, per manca d'estadístiques.
- 12 M. Livi Bacci (1968); F. Dopico i R. Rowland (1990).
- 13 J. Benavente (1986; 1990).
- 14 S. Sancho i C. Ros (1995).
- 15 J. Nadal i A. Sáez (1972), M. A. Martínez Rodríguez (1987), V. Gual (1988), À. Torrents (1993).
- 16 A. Cabré (1989), pàg. 130-132, vol.1.
- 17 L'anàlisi dels indicadors d'edat mitjana al matrimoni i el celibat definitiu en el cens de Floridablanca podria estar afectada pel deficient registre dels efectius masculins.
- 18 A. Moreno Almarcegui (1984), D. Reher et al. (1993).
- 19 J. Benavente (1984), M. Livi Bacci (1968), A. Cabré i À. Torrents (1991).
- 20 S. Sancho i C. Ros (1995). La hipòtesi sobre la caiguda de la fecunditat catalana en aquestes comarques necessitaria ésser corroborada per l'anàlisi del comportament de la nupcialitat i de la fecunditat matrimonial al llarg del territori català.
- 21 M. Livi Bacci (1968), pàg. 37, J. Benavente (1990), pàg. 83-84. Ambdós autors consideren que la proximitat geogràfica i la certa homogeneïtzació cultural de França respecte a Catalunya, tot i ser elements importants que cal tenir en compte, no serien aspectes suficients per atorgar-los el paper de centre difusor del control voluntari de la fecunditat matrimonial, ja que caldria una anàlisi històrica més complexa que tingués en compte els factors estructurals de la societat catalana del moment.
- 22 T. Vidal (1985), pàg. 206-207.

- 23 R. Rowland (1988), pàg. 103. Segons aquest autor, hi ha una correlació elevada entre el retard en l'edat d'accés de les dones al matrimoni i el nivell d'emigració masculina durant la segona meitat del segle XIX.
- 24 D. S. Reher (1994), pàg. 75.
- 25 Indicador que mostra la descendència que tindria una cohort fictícia de dones si al llarg de la seva vida fèrtil, tinguessin el mateix comportament reproductiu que tenien les diverses generacions femenines presents durant el període observat.
- 26 A. Cabré (1989), pàg. 75.
- 27 A. Domingo (1996), pag. 39-42.
- 28 A. Cabré (1989), pàg. 115-116. Espanya tenia l'any 1950 una edat mitjana a la nupcialitat de 30 anys pels homes i de 27,5 per a les dones; el 1975 se situarien al voltant de 26,8 i 23,4 anys respectivament.
- 29 R. Nicolau (1991), pàg. 55.
- 30 V. Pérez Moreda (1985), pàg. 57. El context socioeconòmic i demogràfic de Catalunya durant aquests anys explicaria en bona part, segons aquest autor, els nivells més baixos de mortalitat infantil.
- 31 J. Bougeois-Pichat (1952), L. Henry i J. N. Biraben (1957), Th. Mackeown (1976), M. Livi Bacci (1988).
- 32 J. Vallin (1988), A. Perrenoud (1993). La reducció de la mortalitat sol associar-se moltes vegades al desenvolupament econòmic i social, però aquests factors no són capaços d'explicar el fenomen de la reducció de la mortalitat en tota la seva complexitat. La mortalitat necessita un abordatge integral que compregui la relació sincrònica existent entre les malalties i la distribució de totes les malalties, tant endèmiques com epidèmiques, mitjançant l'anàlisi de les causes de mort.
- 33 R. S. Schofield (1984).
- 34 F. Dopico (1987). L'estimació de l'esperança de vida de les províncies catalanes pel període 1863-70 es situa en valors de 28,4 anys a Barcelona; 31,4 anys a Girona; 27,3 anys a Lleida i 32,7 anys a Tarragona.
- 35 R. Nicolau (1991), pàg. 62. S'hauria d'aprofundir en l'estudi de la interacció de l'esperança de vida i la fecunditat, ja que, la seva correlació sembla ser inversament proporcional fins al 1900, donant-se en zones on l'esperança de vida és elevada, una fecunditat reduïda i viceversa.
- 36 B. Echeverri (1993), pàg. 92-93.
- 37 M. Arbaiza (1995). Aquesta autora, estudiant els procés d'industrialització i transició demogràfica a Biscaia, ha pogut constatar com els nivells de mortalitat infantil respecte als de la primera meitat del segle XIX s'elevaven sobretot a les ciutats, entre 1870 i 1890, a causa de l'augment de les malalties infeccioses.
- 38 Les epidèmies de còlera durant el segle XIX a Catalunya es produïren en els anys 1834, 1854, 1865 i 1885. No es compta encara amb suficients estudis per avaluar la incidència d'aquests brots epidèmics del segle XIX en els nivells de mortalitat, però semblaria, a partir de les investigacions existents, que la seva virulència a Catalunya fou moderada, sobretot els que es donaren durant segona meitat del segle XIX.
- 39 M. Tatjer (1995), pàg. 128-130.
- 40 J. Bernabeu et al. (1987), J. S. Bernat Martí et al. (1988), M. E. González Ugarte (1994). Els nivells de mortalitat infantil de quatre localitats de Biscaia, analitzats per aquesta darrera autora, augmenten entre 1880 i 1889, respecte als que presentaven el 1856, tant en les localitats rurals com en les d'àmbit urbanoindustrial.
- 41 A. Cabré i altres (1992), pàg. 161.
- 42 P. F. Monlau, (1846 i 1847) *Elementos de higiene privada, Elementos de higiene pública*; I. Cerdà (1863) *Teoría de la Urbanización y aplicaciones de sus principios a la reforma y ensanche de Barcelona*; P. García Faria (1893) *Proyecto de saneamiento del subsuelo de Barcelona*, obra que inclou un dels estudis de demografia sanitària més importants a Catalunya. Per a una exposició més àmplia del pensament demogràfic català durant el segle XIX i primer quart del segle XX, vegeu J. Nadal (1965b), A. Simón i Tarrés (1995).
- 43 J. Bernabeu Mestre (1995).
- 44 R. Schofield i D. S. Reher (1991).
- 45 R. Gómez Redondo (1992), pàg. 65-110.
- 46 La important emigració espanyola en la dècada 1960-1970, cap Europa, especialment a França, Suïssa i Alemanya, fou rellevant en les regions d'Andalusia, València, Galícia i Múrcia.
- 47 J. Arango (1982), pàg. 708, vol. VI. Entre els anys 1878-1887 i 1901-1910, les províncies catalanes presenten saldos migratoris de signe contraposat, excepte la de Barcelona que el mostra positiu al llarg d'aquests anys i registra un saldo migratori més feble en el decenni 1901-1910. En canvi, la província de Lleida es destacaria pel signe migratori negatiu en tot el període.

- 48 J. Nadal i E. Giralt (1953), J. Nadal (1977).
- 49 R. Nicolau (1990), pàg. 22.
- 50 A. Cabré (1989).
- 51 J. Fontana (1994), pàg. 16.
- 52 A. García Espuche i M. Guàrdia Bassols (1986), pàg. 83-88. La pressió demogràfica i el paper de centre econòmic cada vegada més important de la ciutat de Barcelona, juntament amb la represa de la indústria tèxtil, a partir del 1841, donaran lloc a l'enderrocament de les muralles de la ciutat, l'any 1854.
- 53 Les dades que proporcionen la relació nombre d'homes respecte al nombre de dones, per edats, pot donar una indicació de les migracions, entenent que, quan la proporció d'efectius masculins és superior als femenins, s'interpreta com a possibles indicadors d'immigració i, quan es produeix a la inversa, d'emigració.
- 54 S. Sancho i C. Ros (1995).
- 55 C. Yáñez (1996), pàg. 53.
- 56 A. Martínez Rodríguez (1987), J. Planes (1983), M. Llonch i S. Sancho (1991), J. Torras (1992), À. Torrents (1993), V. Gual (1988).
- 57 E. Camps (1992), pàg. 358.
- 58 S. Sancho i C. Ros (1996).
- 59 J. Arango (1976), pàg. 59.
- 60 Ll. Ferrer i Alòs (1989).
- 61 T. Vidal (1973), pàg. 206.
- 62 A. Cabré i I. Pujadas (1989), pàg. 24.
- 63 A. Cabré i I. Pujadas (1989).
- 64 R. Arribas i C. Ros (en premsa).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ÁLVAREZ ARRÓNIZ, C., FERRER i ALÒS, LL. (1992), "La fil·loxera al Bages: demografia, canvis en la propietat i desnonaments", LL. FERRER i ALÒS et al. (ed.), "Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central"; Monogràfics, 9, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, pàg. 8-35.
- ARANGO, J. (1976), "Cambio económico y movimientos migratorios en la España oriental del primer tercio del siglo XX. Algunas hipótesis sobre determinantes y consecuencias". Revista *Hacienda Pública Española*; núm. 38, pàg. 51-80.
- ARANGO, J. (1982), *Industrialización, transición demográfica y movimientos migratorios en Cataluña y su área de influencia*; Universidad Complutense de Madrid, tesi doctoral.
- ARBAIZA, M. (1995), "El impacto de la urbanización sobre la transición de la mortalidad en Vizcaya (1876-1930)", *Pre-Actas del IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica (ADEH)*; Bilbao; 20-22 de setembre.
- ARDIT, M. (1995), "Microanálisis demográfico en larga duración: el caso de España", *Pre-Actas del IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica (ADEH)*; Bilbao, 20-22 de setembre.
- ARRIBAS, R., ROS, C. (en premsa), "L'explosió de la població: diversitat de comportaments demogràfics en un marc de creixement" a *Història, Societat i Cultura dels Països Catalans*; vol. XI: Una societat en transformació (1960-1980), Enciclopèdia Catalana.
- BENAVENTE, J. (1986), *Nineteenth Century Catalan Demography*; Population Studies Center, University of Michigan.
- BENAVENTE, J. (1990), "La minva de la fecunditat a Catalunya", Nadal, J. et al. (ed.) *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*; Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pàg. 63-119.

- BENCOMO MORA, C., IBÁÑEZ MAS, D., LÓPEZ MOLINA, F. (1992), "Demografia i reconstrucció de famílies a la parròquia de Sant Pere de Rubí al segle XVIII", *Manuscripts*; 10, Bellaterra, pàg. 287-312.
- BERNABEU MESTRE, J., LÓPEZ PIÑERO, J. M^a. (1987), "Condicionantes de la mortalidad entre 1800 y 1930: higiene, salud y medio ambiente", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*; V, núm. 2, pàg. 70-79.
- BERNABEU MESTRE, J. (1995), "Enfermedad y Población. Introducción a los problemas y métodos de la epidemiología histórica", *Seminari d'Estudis sobre la Ciència*; núm. 5, València.
- BERNAT MARTÍ, J.S., BADENES, M.A. (1988), "Cronología, intensidad y extensión de las crisis demográficas del País Valencià", *Estudis sobre la Població del País Valencià*; I, pàg. 537-557.
- BIRABEN, J., HENRY, L. (1957), "La mortalité des jeunes enfants dans les pays méditerranéens", *Population*; vol. 12, pàg. 615-644.
- BOURGEOIS-PICHAT, J. (1952), "Essai sur la mortalité "biologique" de l'homme", *Population*; vol. 7, núm. 3, pàg. 381-393.
- CABRÉ, A. (1989), *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*; Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral.
- CABRÉ, A., PUJADAS, I. (1982), *Reconeixement territorial de Catalunya*; Generalitat de Catalunya, Departament de Política territorial i Obres Públiques, núm. 6 i 7.
- CABRÉ, A., PUJADAS, I. (1989), "La població: immigració i explosió demogràfica", NADAL, J. (Dir.), *Història Econòmica de la Catalunya contemporània*; Enciclopèdia catalana, Barcelona, pàg. 11-128.
- CABRÉ, A., BLANES, A., SANCHO, S., TORRENTS, A. (1992), "Catalunya i la Restauració: dues imatges demogràfiques", *Actas del Congrés Internacional d'Història: Catalunya i la Restauració*; Manresa, pàg. 159-172.
- CABRÉ, A., TORRENTS, À. (1992), "La elevada nupcialidad como posible desencadenante de la Transición Demográfica en Cataluña", *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*, Actas del II congreso de la Asociación de Demografía Histórica. Alicante; abril 1990, vol. 2, pàg. 99-120.
- CAMPS, E. (1990), *Migraciones internas y formación del mercado de trabajo en la Cataluña industrial en el siglo XIX*; tesi doctoral, Florència: Institut Universitari Europeu.
- CAMPS, E. (1992), "Migraciones locales en España (s. XVI-XIX)", *Segundo Congreso Italo-Iberico de Demografía Storica*; SIDES-ADEH, Savona, pàg. 345-372.
- CASELLI, Gr. (1993), "L'évolution à long terme de la mortalité en Europe", A. BLUM, J.-L. RALLU (eds.), *Démographie européenne, Dynamiques démographiques*, vol. II; Paris: John Libbey-INED, pàg. 11-164.
- CHESNAIS, J.-C. (1986), *La transition démographique. Etapes, formes, implications économiques*; Paris: Presses Universitaires de France-INED.
- COALE, A.J., WATKINS, S.C. (1986), *The decline of fertility in Europe*; Princenton, Princeton University Press.
- DOMINGO, A. (1996), *Bases demográficas para el estudio de la formación de la pareja en Madrid y Barcelona*; Memoria de Investigación, Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Facultat de Ciències Polítiques y Sociologia, Departamento de Sociología.
- DOPICO, F. (1987), "Regional Mortality Tables for Spain in the 1860s", *Historical Methods*; vol. 20, núm. 1, pàg. 173-179.
- DOPICO, F., ROWLAND, R. (1990), "Demografía del Censo de Floridablanca: una aproximación", *Revista de Historia Económica*; 8 (3), pàg. 591-618.
- ECHEVERRI, B. (1993), *La gripe española. La pandemia de 1918-19*; Madrid: CIS/ Siglo XXI.
- FERRER ALÓS, Ll. (1989), "Família i indústria tèxtil en un poble de la vall del Llobregat. Navarces, 1936", *L'activitat industrial a la Catalunya interior*; Miscel·lània d'Estudis Bagencs, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, pàg. 133-163.
- FONTANA, J. (1994), "Les ciutats en la història de Catalunya", *Indústria i ciutat. Sabadell, 1800-1980*; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 9-24.
- GARCÍA BARBANCHO, A. (1967), *Las migraciones interiores españolas. Estudio cuantitativo desde 1900*; Madrid: Estudios del Instituto de desarrollo económico.
- GARCÍA I ESPUCHE, A., GUÀRDIA I BASSOLS, M. (1986), *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*; Barcelona: Edicions de la Magrana.
- GÓMEZ REDONDO, R. (1992), *La mortalidad infantil española en el siglo XX*; Madrid: CIS- Siglo XXI, núm. 123.
- GONZÁLEZ UGARTE, M.E. (1994), "Mortalidad e industrialización en el País Vasco. Vizcaya, 1860-1930", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*; XII, núm. 1, pàg. 33-53.

- GUAL, V. (1988), *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna (Rocafort de Queralt, segles XVI-XVIII)*; Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses.
- IGLÉSIES FORT, J. (1967), "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*; XXXVII, Barcelona, pàg. 383-482.
- IGLÉSIES FORT, J. (1961), "El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*; XXXIII, Barcelona, pàg. 317-435.
- LANDRY, A. (1934), *La révolution démographique. Etudes et essais sur les problèmes de la population*; París: Sirey (reeditat el 1982, París, INED).
- LEASURE, J. W. (1962), *Factors involved in the decline of fertility in Spain, 1900-1950*; Michigan, Michigan University.
- LIVI BACCI, M. (1968), "Fertility and Nuptiality Changes in Spain from the late 18th to the Early 20th Century", *Population Studies*; vol. XXII, núm. 1, pàg. 83-102.
- LIVI BACCI, M. (1988), *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*; Barcelona: Ariel.
- LLONCH, M., SANCHO, S. (1992), "La movilidad en el marco de la Transición Demográfica: la Cataluña interior 1755-1900", *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*, Actas del II congreso de la Asociación de Demografía Histórica; Alicante, abril 1990, vol. 2, pàg. 85-97.
- MCKEOWN, T. (1976), *The Modern Rise of population*; Londres: Edward Arnold.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M.A. (1987), *La població de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII (Estudi demogràfic)*; Vilanova i la Geltrú: Institut d'Estudis Penedesencs, núm. 42.
- MENDIZÁBAL, E. (1995), "Una nueva aproximación al estudio de la red urbana de Cataluña (1717-1991)", *Pre-actas IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*; Bilbao.
- MIKELARENA PEÑA, F. (1993), "Los movimientos migratorios interprovinciales en España entre 1877 y 1930: Áreas de atracción, áreas de expulsión, periodización cronológica y cuencas migratorias", *Separata de los Cuadernos Aragoneses de Economía*; (2a època), vol.3, núm.2.
- MORENO, A., SOLER, J. i FUENTES F. (1984), "Introducción al estudio sociodemográfico de Cataluña mediante el censo de Floridablanca (1787)". *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*; Barcelona, 17-21 desembre, 1984, vol. I, pàg. 23-38.
- MUÑOZ PRADAS, F. (1990), *Creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)*; Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral.
- NADAL, J., GIRALT, E. (1953), "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", *Estudios de Historia Moderna*; III, pàg. 239-284.
- NADAL, J. (1965a), "Las grandes crisis de mortalidad de los años 1793-1812: los efectos a largo plazo en la población catalana", *Problèmes de mortalité. Méthodes, sources et bibliographie en Démographie Historique*; Liège, pàg. 409-421.
- NADAL, J. (1965b), "Pròleg", J. Maluquer Sostres, *Població i societat a l'àrea catalana*; Barcelona: A.C.
- NADAL, J. (1966), *La población española (siglos XVI a XX)*; Barcelona: Ariel.
- NADAL, J. i SAEZ, A. (1972), "La fécondité à Saint Joan de Palamós (Catalogne) de 1700 à 1859", *Annales de Démographie Historique*; pàg. 105-113.
- NADAL, J. (1977), "L'última pandèmia de pesta a Catalunya. 1650-1654", *II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*; 18, pàg. 19-38.
- NADAL, J. (1980), "Pròleg" V. Pérez Moreda, *La crisis de mortalidad en la España interior (siglos XVI-XVII)*; Madrid: Siglo XXI.
- NADAL, J. (1983), "La població", Nadal, J., Wolff, P. (ed.), *Història de Catalunya*; Barcelona: Oikos-Tau, pàg. 65-94.
- NICOLAU NOS, R. (1989), *Trajectoires régionales dans la transition démographique espagnole*; Tesi doctoral, París, I.E.P.
- NICOLAU NOS, R. (1990), "Els factors demogràfics del creixement econòmic: Catalunya, 1787-1910", Nadal, J. et al. (ed.), *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*; Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pàg. 13-62.
- NICOLAU NOS, R. (1991), "Traectorias regionales en la transición demográfica española", *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*, Actas del II congreso de la Asociación de Demografía Histórica; Alicante, abril 1990, vol. 2, pàg. 49-65.
- NOTESTEIN, F.W. (1945), "Population. The long view", SCHULTZ, T.W. (ed.), *Food for the world*; Chicago, University of Chicago Press, pàg. 36-57.

- PÉREZ MOREDA, V. (1985), "La evolución demográfica española en el siglo XIX (1797-1930): tendencias generales y contrastes regionales", *La Popolazione italiana nell'Ottocento*; Bolonia, pàg. 45-114.
- PERRENOUD, A. (1993), "Nosología y Patocenosis: Contribución al debate sobre las causas del descenso de la mortalidad", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*; XI, núm. 3, pàg. 91-149.
- PLANES, J. (1983), *El creixement econòmic del segle XVIII a la Catalunya interior: aproximació al cas de Solsona i la seva comarca*; Tesina de llicenciatura.
- PUJADAS, I. (1982), *La població de Catalunya: anàlisi espacial de les interrelacions entre els moviments migratoris i les estructures demogràfiques*; tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- RECAÑO, J., (1995), "Les primeres fases de la transició demogràfica al Baix Llobregat i a l'Hospitalet (1787-1936)", a CALVO, A. (dir.) *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- REHER, D.-S., POMBO, Mª N., NOGUERAS, B. (1993), *España a la luz del censo de 1887*; Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- REHER, D.-S. (1994), "Dimensiones del mercado matrimonial en España durante la Restauración", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*; XII, núm. 2-3, pàg. 45-77.
- ROWLAND, R. (1988), "Sistemas matrimoniales en la Península Ibérica (siglos XVI-XIX). Una perspectiva regional", D.-S. Reher i V. Pérez Moreda (eds.), *Demografía Histórica en España*; Madrid: Ediciones El Arquero, pàg. 72-137.
- SÁEZ, A. (1960), *La población de Barcelona en 1863 y 1960*; Madrid, Ed. Moneda y Crédito.
- SANCHO, S., ROS, C. (1996), "Los movimientos migratorios en Catalunya a nivel municipal en 1923-36 y 1975-1991", M. González Portilla; K. Zárraga (eds.) *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*; Colección Historia Contemporánea, Servicio Editorial Universidad del País Vasco, pàg. 259-279.
- SANCHO, S., ROS, C. (1995), "Dinámica demográfica y diferenciación territorial: Cataluña en 1860", *Pre-Actas del IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica (ADEH)*; Bilbao, 20-22 de setembre.
- SCHOFIELD, R. (1984), "Population growth in the century after 1750: the role of mortality decline", J. BENGTTSSON, G. FLIDLIZIUS, R. OHLSSON (eds.), *Preindustrial, Population Change. The mortality decline and Short-Term. Population Movements*; Stockholm: Almquest and Wiksell International, pàg. 17-39.
- SCHOFIELD, R., REHER, D.-S. (1991), *The decline of mortality in Europe*; Oxford: Clarendon Press.
- SIMON i TARRÉS, A. (1995), *Aproximació al pensament demogràfic*; Barcelona: Curial.
- SURROCA i SENS, J. (1979), "El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII", *Estudis d'Història Agrària*; 2, Barcelona, pàg. 73-94.
- TATJER, M. (1995), "Evolució demogràfica", J. Sobrequés (dir.), *Història de Barcelona*; Barcelona, Enciclopèdia Catalana, vol. VII, pàg. 73-129.
- TORRAS, J. (1992), "Gremio, familia y cambio económico", *Revista de Historia Industrial*; núm. 2, pàg. 11-31.
- TORRENTS, À. (1993), *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles 1608-1935*; tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- VALLIN, J. (1988), "Introducción", *Seminario sobre las causas de muerte. Aplicación al caso de Francia*; Santiago de Chile: Celade, pàg. 17-25.
- VANDELLÓS, J. (1935), *Catalunya, poble decadent*; Barcelona: Biblioteca catalana d'autors independents.
- VANDELLÓS, J. (1937), *La immigració a Catalunya*; Barcelona: Altés.
- VIDAL, T. (1973), *La despoblación del campo en Cataluña*; tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- VIDAL, T. (1985), "El papel de Barcelona en la transición demográfica catalana (1857-1920)", *Estudios Geográficos*; Tomo XLVI, núm. 178-179, pàg. 189-210.
- VILAR, P. (1966), *Catalunya dins l'Espanya moderna*; Barcelona: Edicions 62.
- WRIGLEY, E.A., SCHOFIELD, R. S. (1981), *The population History of England 1541-1871. A reconstruction*; Londres: Edward Arnold.
- YÁÑEZ, C. (1996), *Saltar con red. La emigración catalana en América, 1830-1930*; Madrid: Alianza Editorial.

L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. TENDÈNCIES RECENTS

Joaquim Capellades i Mireia Farré
Institut d'Estadística de Catalunya

INTRODUCCIÓ

La dinàmica de les poblacions humanes depèn de l'evolució dels components del creixement, el moviment natural i el moviment migratori. Els naixements i les defuncions no són només els esdeveniments que marquen l'inici i la fi de les vides individuals sinó que, juntament amb els desplaçaments per canvi de residència, determinen la grandària i la distribució per edats de les poblacions humanes. Aquest capítol estudia el creixement recent de la població de Catalunya, bàsicament en el transcurs dels darrers deu anys, valorant les fluctuacions registrades dels components natural i migratori, i les seves tendències territorials. Es presta una atenció preferent a l'evolució del moviment natural atès que tot un llibre sencer d'aquest volum estudia el moviment migratori.

La població de Catalunya ha mostrat un dinamisme extraordinari en el transcurs del segle XX. Els efectius poblacionals han passat de 2 milions a més de 6 milions en menys d'un segle, un creixement que, entre el anys 1950 i 1975, és comparable al que experimenten actualment els països que creixen més de la terra. Aquest creixement, així com l'evolució de la població catalana en èpoques anteriors, ha merescut l'atenció de nombrosos investigadors¹. Només destacar dos trets assenyalats repetidament en els diferents estudis: primer, la importància recurrent de les migracions en la determinació del creixement de la població de Catalunya i, segon, el fet que la població catalana s'ha destacat, en la història de la població europea, per un inici precoç en el procés de reducció de la fecunditat, de manera que a començament de segle la fecunditat era ja molt baixa.

Entre els anys 1900 i 1950, la població va passar de 2 milions a 3,2 milions. Una impressionant acceleració del creixement a partir de 1950 va portar la població de Catalunya fins a 5,7 milions d'habitants l'any 1975. Sota l'impuls d'una piràmide jove, la població encara va créixer 320.000 habitants entre el 1975 i el 1985, tot i que el motor principal del creixement (la immigració) ja s'havia aturat i els naixements ja havien començat a davallar. Després de 1985 es produeix una estabilització, durant deu anys, de la xifra de la població de Catalunya entorn dels 6 milions d'habitants.

Aquest capítol se centra justament en l'evolució recent de la població de Catalunya, entre els anys 1986 i 1995. Es vol demostrar que l'estabilitat en la xifra d'habitants amaga canvis substancials, primer en l'evolució dels components del creixement (natalitat, mortalitat i migracions) i, segon, en la distribució de la població en el territori. Al final d'aquest capítol es resumeixen els principals trets de l'evolució demogràfica recent i es discuteix si l'estancament demogràfic que s'ha conegut aquests darrers anys serà la nota dominant en l'esdevenidor de la població catalana, o si, per contra, la calma actual augura canvis en un horitzó immediat.

1. EL CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA ENTRE EL 1986 I EL 1995

En el transcurs dels anys noranta el conjunt de països de la Unió Europea ha registrat un augment anual de la població a l'entorn de 4 habitants per cada 1.000. El

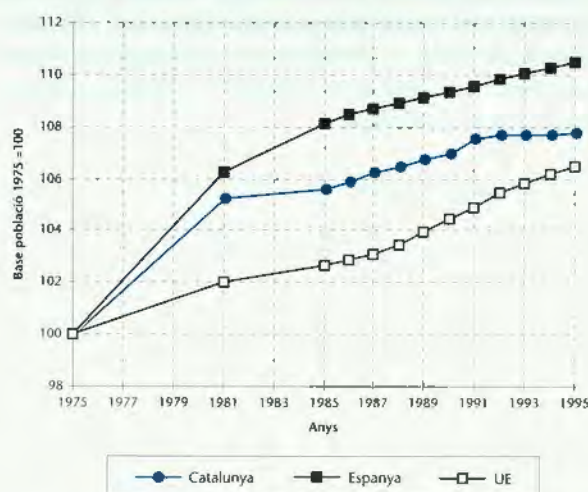
TAULA 1. INDICADORS DEMOGRÀFICS DE 1995 COMPARATS AMB LA MITJANA DEL PERÍODE 1990-1994

	Creixement natural per 1.000 hab.		Saldo migratori per 1.000 hab.		Creixement total per 1.000 hab.		Indicador conjuntural de fecunditat		Esperança de vida			
	1990-94	1995	1990-94	1995	1990-94	1995	1990-94	1995	homes		dones	
	1990-94	1995	1990-94	1995	1990-94	1995	1990-94	1995	1990-94	1995	1990-94	1995
EUR 15	1,4	0,8	2,9	2,1	4,3	2,9	1,50	1,43	73,3	73,7	79,9	80,1
Espanya	1,4	0,3	0,5	1,3	1,9	1,6	1,28	1,18	73,5	73,2	80,8	81,2
Catalunya	0,6	0,0	0,5	0,6	1,1	0,6	1,21	1,14	74,1	74,7	81,3	82,0
USA	7,3	6,2	3,3	3,1	10,6	9,3	2,10	2,06	72,1	72,6	78,9	79,3
Índia	18,2	16,7	0,2	0,0	18,4	16,8	3,50	3,27	57,6	58,7	58,4	59,8
Xina	11,7	10,4	-0,4	-0,3	11,4	10,1	1,90	1,82	67,1	68,0	69,2	70,6
Altres països en desenvolupament	22,1	21,0	-0,8	-0,4	21,3	20,6	4,30	4,06	56,8	57,2	60,4	60,9

Font: EUROSTAT (1996). Institut d'Estadística de Catalunya.

creixement natural, que havia conegut una certa represa la segona meitat dels anys vuitanta, ha tornat a disminuir els anys noranta, mentre que el saldo migratori, que va presentar un mínim els primers anys vuitanta està augmentant i, avui en dia, és el component més important del creixement demogràfic dels països de la Unió (vegeu taula 1).

GRÀFIC 1. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ. CATALUNYA, ESPANYA I UNIÓ EUROPEA. 1975-1995

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Cens de població 1991, Padró municipal d'habitants 1986.

En el context de la Unió Europea, Catalunya se situa entre el conjunt de països i regions de la Mediterrània que s'han destacat per les més baixes taxes de creixement demogràfic, determinades bàsicament pel comportament del moviment natural: Espanya, Itàlia² i Portu-

gal han registrat sistemàticament taxes de creixement per sota de la mitjana europea (vegeu gràfic 1 i taula 2). L'any 1995 Catalunya ha conegut, per primera vegada en el segle XX, un creixement natural zero: el nombre de naixements, 53.809 ha excedit només en 159 el nombre de defuncions³. Aquest mateix any, el saldo migratori amb la resta d'Espanya ha estat negatiu i ha suposat una pèrdua neta de -3.468 habitants. Tanmateix, el creixement total de la població de Catalunya l'any 1995 ha estat positiu gràcies a la immigració procedent de l'estranger, que ha suposat una aportació en els registres padronals dels municipis de Catalunya de 7.269 nous residents⁴. El creixement demogràfic registrat ha estat de 3.960 habitants (un augment de 0,6 habitants per cada 1.000) i la xifra estimada de la població de Catalunya, a 31 de desembre de 1995, és de 6.089.668 habitants⁵. Tot i que el creixement ha estat molt baix, les dades de 1995 representen un augment respecte a l'any 1994, que va registrar un creixement total de només 320 habitants a causa d'un saldo migratori negatiu (una pèrdua de -1.910 habitants), que va anul·lar el creixement natural positiu (la diferència entre naixements i defuncions va ser de +2.230).

El creixement demogràfic de la segona meitat dels anys vuitanta (un augment anual de 2 a 3 habitants per cada 1.000) va ser moderat, però força elevat, comparat amb el creixement estimat de la població de Catalunya els anys noranta, que s'ha situat per sota de l'1 per 1.000 els anys 1994 i 1995. Vist en la perspectiva dels 10 anys que hi ha entre el 1985 i el 1995, el factor principal de l'evolució a la baixa del creixement de la població ha estat la disminució del creixement natural. El moviment migratori ha fluctuat en aquest període, amb un augment primer, entre els anys 1985 i 1989, i una disminució després, entre el 1990 i el 1994. L'any 1995 la migració registrada recupera el seu paper positiu en el creixement,

TAULA 2. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ. CATALUNYA, ESPANYA I UNIÓ EUROPEA. 1975-1995

Anys	Catalunya			Espanya			Unió Europea		
	milions d'habitants	creixement ¹	base 1975=100	milions d'habitants	creixement ¹	base 1975=100	milions d'habitants	creixement ¹	base 1975=100
1975	5,66		100	35,52		100	349,89		100
1981	5,96	9,9	105	37,74	11,8	106	356,92	4,0	102
1985	5,98	0,7	106	38,41	3,5	108	359,12	1,2	103
1986	6,00	2,9	106	38,52	2,9	108	359,95	2,3	103
1987	6,01	2,9	106	38,61	2,3	109	360,78	2,3	103
1988	6,03	2,5	106	38,69	2,1	109	362,08	3,6	103
1989	6,04	2,6	107	38,77	2,0	109	363,71	4,5	104
1990	6,06	2,1	107	38,84	1,8	109	365,45	4,8	104
1991	6,06	1,2	107	38,92	2,0	110	367,06	4,4	105
1992	6,08	2,0	107	39,01	2,3	110	368,98	5,2	105
1993	6,08	1,0	107	39,08	2,0	110	370,39	3,8	106
1994	6,08	0,3	107	39,18	2,4	110	371,58	3,2	106
1995	6,09	0,6	108	39,24	1,6	110	372,66	2,9	107

¹ Taxa de creixement anual per 1.000 habitants.

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual)*, *Cens de població 1991*, *Padró municipal d'habitants 1986*.

després d'haver-se situat per sota de zero els anys 1993 i el 1994 (vegeu taula 3).

El baix pes de les migracions en el creixement demogràfic del darrer quart de segle és el contrapunt a l'evolució coneguda fins al 1975⁶. Després de dècades de fluxos intensos des d'algunes regions cap a Catalunya era en certa forma previsible que es produís una disminució o, fins i tot, una inversió d'aquests fluxos, especialment en un context d'atur massiu. No sembla probable que, a curt termini, el creixement demogràfic de Catalunya pugui comptar amb una forta immigració procedent de la resta d'Espanya. En canvi, és obvi que el potencial d'augment de la migració procedent de l'estranger és molt important, però aquests corrents migratoris topen amb les limitacions de tipus administratiu i legal a l'entrada de població procedent dels països pobres. Aquestes traves han suposat recentment importants problemes de tipus humanitari.

L'evolució del moviment natural des de 1975 ha estat, en canvi, més imprevisible. L'augment de població per diferència entre naixements i defuncions era, la segona meitat dels anys setanta, de 52.000 habitants cada any. Entre els anys 1981 i 1985 el creixement natural era encara molt important: 22.000 nous habitants a l'any per diferència entre naixements i defuncions. Entre el 1986 i el 1990 el creixement natural anual mitjà va ser només de 9.300 i d'aleshores ençà no ha deixat de reduir-se fins arribar a 0 el 1995 (vegeu gràfic 2). *Què explica aquesta evolució tan a la baixa?*

El creixement natural s'ha vist molt reduït per l'evolució oposada del nombre de naixements (a la baixa) i del nombre de defuncions (a l'alça), de manera que les estadístiques de moviment natural de la població van registrar un descens molt important del nombre de naixements entre el 1975 i el 1995 i un augment moderat de les defuncions en el mateix període. El gruix de la disminució dels naixements es va produir en el període que va de final dels anys setanta i fins al 1985. Després d'aquesta data la xifra de naixements ha anat disminuint, però molt més moderadament. *En resum, podem dir que el nombre de naixements del quinquenni 1991-1995 (55.500 naixements anuals) és un 43% inferior a la xifra de naixements dels anys 1976-1980 (entorn de 97.000 a l'any).* En canvi, l'evolució de la xifra de defuncions entre els anys 1976-1980 i 1991-1995 ha estat molt més estable que la dels naixements. *El balanç global d'evolució de les defuncions entre la segona meitat dels anys setanta i la primera meitat dels anys noranta és d'un 15% d'augment en un període de vint anys.*

Un dels factors més determinants de l'evolució del nombre de naixements i de defuncions en una població és la seva distribució per edats: si la població envellaix cal esperar un augment del nombre de defuncions, per l'associació positiva entre l'edat i el risc de morir; d'altra banda, si la població de dones en edat fèrtil augmenta, cal esperar un creixement del nombre de naixements.

Tanmateix, l'evolució del moviment natural a Catalunya els darrers deu anys no ha estat del tot d'acord amb

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

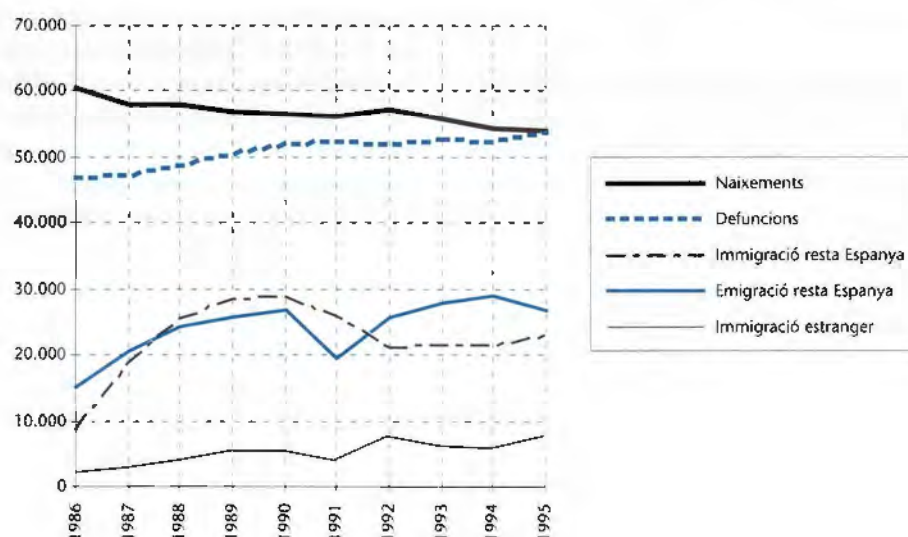
TAULA 3. EVOLUCIÓ DEL MOVIMENT NATURAL I MIGRATORI. CATALUNYA. 1976-1995

	Naixements	Defuncions	Creixement natural (N-D)	Immigració amb la resta d'Espanya			Immigració de l'estranger	Creixement migratori (I-E)	Creixement total
				immigració	emigració	saldo			
1976-81 ⁽¹⁾	97,4	45,2	52,2	:	:		:	5,2	57,4
1981-86 ⁽¹⁾	68,1	46,5	21,6	:	:		:	-17,2	4,4
1986	60,4	46,5	13,9	8,8	14,9	-6,1	1,7	-4,4	9,5
1987	58,1	47,0	11,1	18,9	20,5	-1,6	2,7	1,1	12,2
1988	57,8	48,6	9,2	25,6	24,1	1,5	3,5	5,0	14,2
1989	56,8	50,2	6,6	28,4	25,7	2,7	5,1	7,8	14,4
1990	56,5	51,7	4,8	29,0	26,7	2,3	5,0	7,3	12,1
1991	56,2	52,1	4,1	25,8	19,3	6,5	3,6	10,1	14,2
1992	57,2	51,7	5,5	21,2	25,7	-4,5	7,2	2,6	8,2
1993	55,7	52,6	3,1	21,4	27,6	-6,2	5,7	-0,5	2,6
1994	54,4	52,2	2,2	21,6	28,8	7,2	5,4	-1,8	0,4
1995	53,8	53,7	0,1	23,1	26,5	3,4	7,3	3,9	4,0

⁽¹⁾ Mitjana anual. S'han inclòs les dades redreçades del moviment natural de la població.

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Moviments migratoris. Vol. 1 (anual), Moviment natural de la població (anual).

GRÀFIC 2. EVOLUCIÓ DEL MOVIMENT NATURAL I MIGRATORI. CATALUNYA 1985-1995

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Moviment natural de la població. (anual), Moviments migratoris. Vol. 1 (anual).

aquests principis, sinó que s'ha registrat una evolució força diferent de la que es podia preveure raonablement. En primer lloc, el creixement important en els efectius de població de més edat s'ha traduït en un augment només moderat de les defuncions: el nombre d'habitants de 65 anys i més va augmentar en 280.000 persones (+41%) entre el 1985 i el 1995, mentre que l'augment de les defuncions entre la població de 65 anys i més ha estat tan sols del 19% (gràfic 3). Segonament, el trànsit de les generacions plenes cap a les edats fèrtils no ha evitat una disminució continuada del nombre de naixements: el

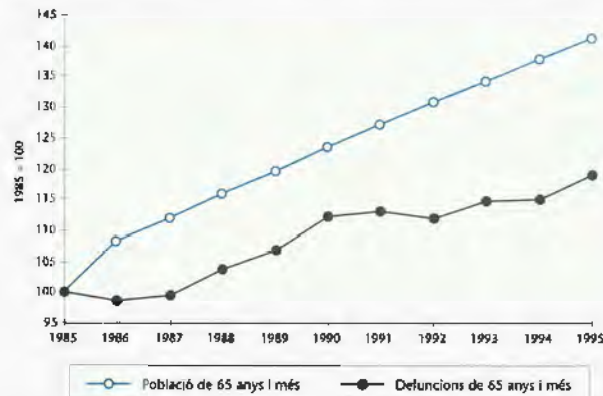
nombre de dones en edat fèrtil va augmentar en 133.000 (+9%) entre el 1985 i el 1995; el nombre de naixements, en canvi, va disminuir en 10.600 (-16%) durant el mateix període (vegeu gràfic 4.1).

El gràfic 4.2 compara els naixements registrats amb els naixements que s'obtidrien si les taxes de fecunditat per edats s'haguessin mantingut constants en el nivell de l'any 1986 (fecunditat d'1,4 fills per dona). El resultat és que, l'any 1995, el nombre de naixements s'hagués situat en gairebé 65.000 en lloc dels 55.000 registrats,

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

GRÀFIC 3. EVOLUCIÓ COMPARADA DEL NOMBRE D'HABITANTS I DE DEFUNCIONS DE 65 ANYS I MÉS. CATALUNYA. 1985-1995

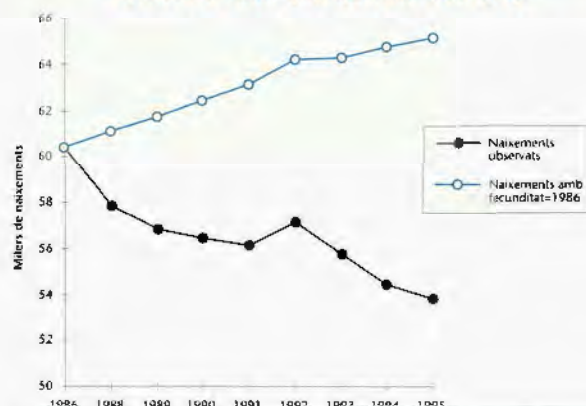

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual)*. Departament de Sanitat; *Anàlisi de la mortalitat (anual)*.

amb un augment continuat de la natalitat pel sol efecte de l'evolució de l'estructura demogràfica (l'augment de naixements de l'any 1992 que s'observa a la corba de naixements estimats es deu al trànsit de la generació 1964 per l'edat de màxima fecunditat?).

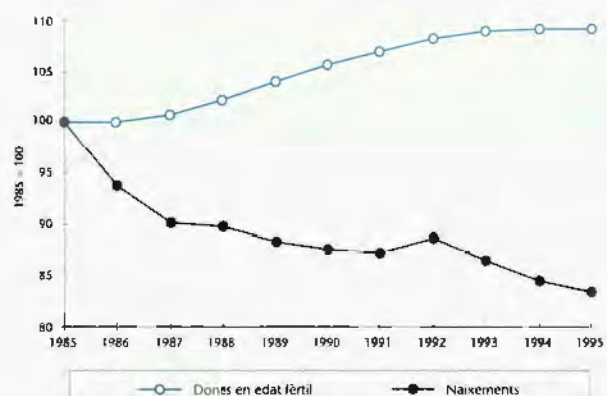
És en aquest sentit que l'estudi de l'evolució demogràfica dels deu últims anys presenta un gran interès. Rere la relativa estabilitat de les xifres de naixements i defuncions, s'amaguen canvis importants en la freqüència per edats de la fecunditat i la mortalitat: augmenta el nombre de dones joves, però aquestes dones ajornen el tenir fills; augmenta el nombre de persones grans, però el risc de defunció recula cap a edats més i més avançades; són aquestes evolucions les que s'analitzen a continuació.

GRÀFIC 4.2 EVOLUCIÓ DELS NAIXEMENTS OBSERVATS I DELS OBTINGUTS AMB LES TAXES DE FECUNDITAT DE 1986. CATALUNYA. 1986-1995

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual)*, *Moviment natural de la població*

GRÀFIC 4.1 EVOLUCIÓ COMPARADA DEL NOMBRE DE DONES EN EDAT FÈRIL I DEL NOMBRE DE NAIXEMENTS. CATALUNYA. 1985-1995

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual)*, *Moviment natural de la població (anual)*.

2. LA FECUNDITAT PER EDATS ENTRE EL 1985 I EL 1995

La relativa estabilitat de la xifra de naixements del període 1986-1995 contrasta amb canvis importants en l'estructura de la fecunditat. Aquests canvis són: l'envelliment de la fecunditat, que s'explica pel retard en l'edat al naixement de primers fills; una disminució, en la conjuntura actual, de la descendència de fills d'ordre 3 i més; i, finalment, una concentració de la fecunditat entorn dels 25-35 anys, que s'explica per la combinació del retard a tenir el primer fill i la reducció dels naixements d'ordre 3 i més. A les línies que segueixen pot trobar-se una explicació més detallada d'aquests processos, així com una temptativa d'anàlisi de les conseqüències de l'actual conjuntura en la descendència final de les generacions.

Envelliment del calendari

Des del punt de vista demogràfic, l'any 1995 ha estat especial. No només el creixement natural ha estat 0, sinó que, per primera vegada, el grup de màxima fecunditat ha estat el de les dones de 30 a 34 anys, amb una edat mitjana de primera maternitat de 30 anys (vegeu taula 4 i gràfic 5). Només deu anys abans, el 1985, l'edat mitjana era de poc més de 28 anys, la màxima freqüència de naixements corresponia a dones de 25 a 29 anys, seguides per les de 20 a 24 i, després, a una gran distància les de 30 a 34 anys⁸. Aquest capgirament de la distribució de la fecunditat per edats o, en altres termes, aquest ràpid envelliment de l'edat de tenir fills, reflecteix, d'una banda, un important procés de recuperació de fecundi-

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 4. EVOLUCIÓ DE LA FECUNDITAT PER EDATS. CATALUNYA. 1975-1995

Any	Naixements per 1.000 dones de cada grup d'edat							Nombre mitjà de fills per dona	Edat mitjana en néixer els fills
	15 a 19	20 a 24	25 a 29	30 a 34	35 a 39	40 a 44	45 a 49		
1975	22,14	151,07	185,85	111,81	54,28	17,23	1,65	2,72	28,27
1976	24,79	150,42	174,54	101,32	48,65	15,86	1,29	2,58	28,00
1977	25,50	147,68	169,56	98,34	46,55	14,55	1,30	2,52	27,91
1978	25,96	135,85	159,29	92,24	43,29	13,25	1,18	2,36	27,88
1979	24,26	120,64	143,92	81,43	38,89	11,05	0,93	2,11	27,82
1980	22,06	107,02	130,52	72,99	33,82	10,36	0,88	1,89	27,82
1981	17,29	88,69	113,92	64,30	29,33	8,38	0,72	1,61	27,93
1982	15,47	82,83	113,01	64,88	28,61	8,28	0,68	1,57	28,07
1983	14,02	72,69	106,65	61,02	26,67	7,75	0,51	1,45	28,17
1984	13,27	69,52	109,97	65,01	27,45	7,36	0,65	1,47	28,33
1985	13,05	64,99	114,28	68,88	27,70	7,33	0,37	1,48	28,46
1986	11,63	57,53	108,02	66,28	25,69	6,30	0,30	1,38	28,53
1987	10,68	51,74	104,34	65,45	25,17	5,33	0,26	1,31	28,64
1988	10,17	48,02	104,13	68,13	23,60	4,87	0,38	1,30	28,72
1989	8,67	43,41	102,27	69,51	23,71	4,64	0,25	1,26	28,91
1990	7,59	40,26	100,35	71,30	24,27	4,31	0,25	1,24	29,08
1991	6,87	36,46	97,89	74,07	24,44	4,63	0,28	1,22	29,29
1992	6,33	33,56	97,24	78,99	26,12	4,48	0,18	1,23	29,51
1993	5,61	28,91	92,12	81,09	27,13	4,15	0,18	1,20	29,77
1994	5,22	25,41	86,80	82,41	27,73	4,49	0,17	1,16	30,00
1995	4,65	22,05	81,79	85,90	29,50	4,30	0,18	1,14	30,28

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual). Delgado, M. (1989); La fecundidad por edades 1975-1985. Instituto de Demografía.

GRÀFIC 5. EVOLUCIÓ DE L'INDICADOR CONJUNTURAL DE FECUNDITAT (ICF) I DE L'EDAT MITJANA DE LES MARES. CATALUNYA 1975-1995

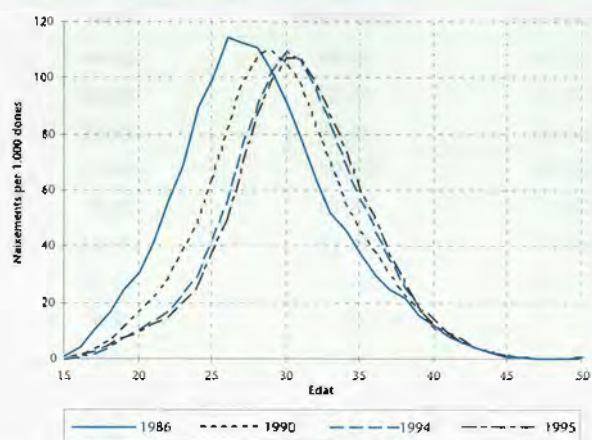

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual). Delgado, M. (1989); La fecundidad por edades 1975-1985. Instituto de Demografía.

tat en generacions que havien diferit naixements i, de l'altra, una intensificació de la reducció de la fecunditat en edats joves.

Les dades disponibles en el gràfic 6 mostren que la taxa de fecunditat entre l'any 1986 i el 1995 ha augmentat contínuament en les dones de 28 a 40 anys (després d'aquesta edat no s'observa un augment significatiu de la fecunditat). Per la banda de les dones joves, en canvi, la fecunditat s'ha anat reduint contínuament entre les edats de 15 a 28 anys. Cada any, entre 1985 i 1995, ha estat més important la pèrdua de fecunditat en les dones joves que el guany de fecunditat assolit per la banda de les dones grans; és per això que l'indicador conjuntural de fecunditat, molt sensible als canvis de calendari, ha anat disminuint contínuament, passant de 1,4 a 1,1 fills per dona entre els anys 1986 i 1995.

GRÀFIC 6. EVOLUCIÓ DE LES TAXES DE FECUNDITAT PER EDATS. CATALUNYA. 1986-1995

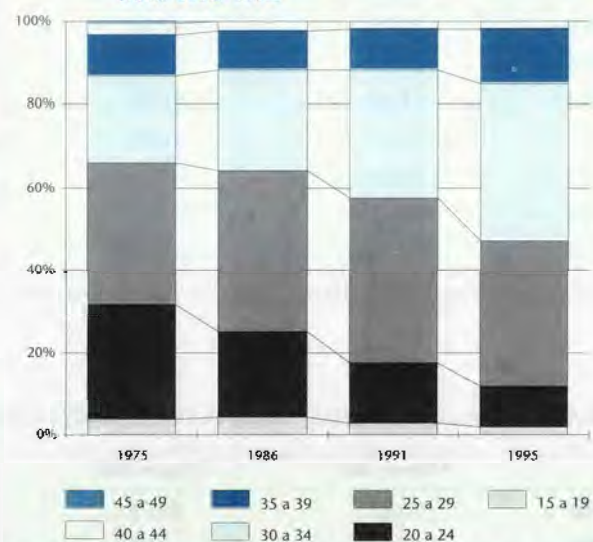
Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual).

Concentració de la fecunditat en una franja d'edats reduïda

La distribució per edats de la fecunditat es caracteritza per una concentració dels naixements en una franja d'edats relativament estreta: la vida fèrtil de les dones dura, en termes generals uns 35 anys, entre els 15 i els 49 anys d'edat, però en les condicions de l'any 1995, el 73% de la fecunditat total correspon a les dones de 25 a 34 anys (vegeu gràfic 7). Entre 35 i 39 anys, la fecunditat representa el 13% del total i entre 20 i 24 anys només el 10%. La fecunditat en mares de menys de 20 anys o de 40 anys i més representa un 4% del total. La distribució actual de la fecunditat per edats contrasta vivament amb la de l'any

1986: més d'una quarta part de la fecunditat total corresponia llavors a dones de menys de 25 anys, i la fecunditat abans dels 30 anys representava el 65% del total.

GRÀFIC 7. DISTRIBUCIÓ PERCENTUAL DE LA FECUNDITAT PER GRUPS QUINQUENNALS D'EDAT. CATALUNYA. 1975-1995

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Moviment natural de la població (anual), Estimacions postcensals de població (anual).

Retard en l'arribada dels primers fills i disminució dels naixements d'ordre 3 i més

L'envelliment del calendari de la fecunditat, tan àmpliament documentat, sembla associar-se bàsicament a un retard en l'arribada del primer fill (vegeu taules 5 i 6). L'any 1985 l'estimació de l'edat al naixement del primer fill és de 25,9 anys. Deu anys després l'edat de la primera maternitat és de 28,8, un augment de 3 anys. L'edat mitjana al naixement del segon fill és de 31,5 (un augment de 2,3 anys en relació amb 1985). Pel que fa als naixements d'ordre 3, l'edat mitjana actual és de 33,5 (només 1,1 anys de diferència respecte el 1985). No s'ha registrat un creixement de l'edat mitjana en les mares de 4 fills i més, que se situa actualment en 34,8 anys.

En el gràfic 8 s'observa que en els darrers deu anys ha augmentat contínuament la freqüència de naixements de primers i segons fills després dels 30 anys (compensant la disminució de les taxes en edat joves). En canvi, no s'observa un augment de la freqüència de tercers o de quarts naixements i successius en dones de més de 30 anys. Per tant, l'augment de l'edat de les mares en néixer el primer i el segon fill, reflecteix una recuperació de naixements diferits, mentre que la no recuperació de la

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 5. EVOLUCIÓ DE L'INDICADOR CONJUNTURAL DE FECUNDITAT SEGONS L'ORDRE. CATALUNYA. 1985-1995

	Primers fills	Segons fills	Tercers fills	Quarts fills	Total
	<i>Fills per 100 dones</i>				
1985	67,40	51,56	18,12	9,89	146,96
1986	63,98	49,89	16,20	7,82	137,88
1987	61,99	48,70	14,50	6,31	131,49
1988	62,50	48,23	13,38	5,55	129,65
1989	62,05	47,06	12,43	4,69	126,23
1990	61,59	46,51	11,83	4,24	124,17
1991	61,65	45,99	10,76	3,92	122,32
1992	62,74	46,70	10,50	3,51	123,45
1993	64,24	43,06	9,24	3,06	119,60
1994	62,72	41,25	9,09	3,06	116,12
1995	60,86	41,48	9,06	2,77	114,18

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual)*.

TAULA 6. EVOLUCIÓ DE L'EDAT MITJANA DE LES MARES EN NÉIXER UN FILL D'ORDRE N. CATALUNYA. 1985-1995

	Primers fills	Segons fills	Tercers fills	Quarts fills	Total
1985	25,87	29,16	32,39	34,93	28,44
1986	26,08	29,35	32,50	35,33	28,54
1987	26,32	29,62	32,55	35,06	28,65
1988	26,50	29,74	32,78	35,07	28,72
1989	26,83	29,99	32,81	35,13	28,91
1990	27,09	30,18	32,81	35,10	29,07
1991	27,39	30,44	33,12	35,12	29,29
1992	27,73	30,66	33,24	34,96	29,51
1993	28,22	30,97	33,29	34,76	29,77
1994	28,49	31,19	33,42	34,80	30,00
1995	28,80	31,50	33,50	34,80	30,30

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual)*.

frequència de naixements de tercers i, sobretot, de quarts fills i successius, explica que l'edat mitjana de les mares al naixement d'aquests fills no augmenti o augmenti poc.

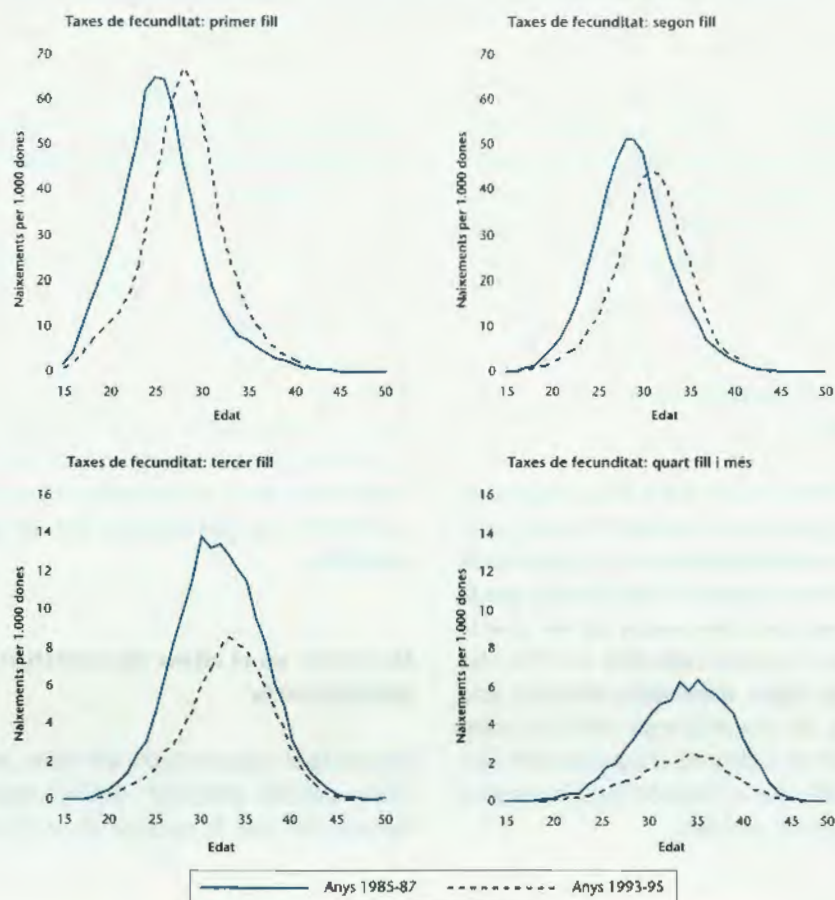
La informació disponible indica que la disminució de la fecunditat entre el 1985 i el 1995 rau en la caiguda de la intensitat de naixements d'ordre 3 i més, de manera que si l'any 1985 el nombre mitjà de fills d'ordre 3 i més per cada 100 dones era de 28 naixements, l'any 1995 només se'n registren 12. El nombre mitjà de naixements de primers i segons fills, en canvi, s'ha mantingut força més estable i, de 1985 a 1995, ha evolucionat de 119 a 102 per cada 100 dones.

3. UNA APROXIMACIÓ A LA FECUNDITAT DE LES GENERACIONS

Els canvis en la descendència i en el ritme de constitució de la descendència

Les estadístiques ens diuen que el nombre mitjà de fills per 100 dones (indicador conjuntural de fecunditat) l'any 1995 és de 114. Aquesta xifra, però, cal prendre-la amb precaució perquè reflecteix les condicions de la fecunditat d'un any determinat resumint, en una sola dada, la fecunditat de generacions que tenen històries genèsiques diferents: de fet no es coneix cap generació que hagi tingut un nombre de fills tan baix. Més interes-

GRÀFIC 8. EVOLUCIÓ DE LES TAXES DE FECUNDITAT SEGONS L'ORDRE DE NAIXEMENT. CATALUNYA

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual)*.

sant és la mesura de la fecunditat de les generacions que s'obté sumant els naixements corresponents a una mateixa generació de dones en el transcurs de la seva vida fèrtil. Cal, però, esperar que les dones hagin complert gairebé 50 anys per fer aquest càlcul.

L'anàlisi d'Anna Cabré (1989) sobre la reproducció de les generacions catalanes ha permès conèixer la trajectòria genèsica i el calendari de la fecunditat de les diferents generacions des de 1856. La fecunditat va presentar un mínim d'1,66 fills per dona en les generacions nascudes els anys 1916-1920. El nivell de la fecunditat de les generacions següents hauria anat creixent, fins a arribar a un màxim, a les generacions 1941-1945 de 2,3 fills per dona, el mateix nivell de fecunditat estimat per a les generacions de dones nascudes a començament de segle. Després de les generacions 1941-1945, hi hauria una tendència a la disminució de la fecunditat. Pel que fa

a l'evolució del calendari de la fecunditat, els resultats de la tesi d'Anna Cabré indiquen una tendència històrica al rejuveniment de l'edat de les mares fins a les generacions nascudes entre el 1906 i el 1930, que haurien conegut un envelliment. L'edat mitjana de les mares va tornar a rejuvenir-se per a les generacions nascudes després de l'any 1931, fins a les més recents, nascudes els anys 1956-1960 que haurien experimentat, de nou, un envelliment.

La informació censal de 1991 sobre fills tinguts completada amb la informació procedent de les estadístiques de naixements, ha permès corroborar en l'essencial i actualitzar les anteriors conclusions sobre la fecunditat de les generacions catalanes⁹. La generació més jove de dones per a la qual es coneix pràcticament la fecunditat final és la generació 1950, que ja ha complert 45 anys. Per a les generacions successives es pot conèixer la fecunditat acumulada fins a una determinada edat màxima (fins a

40, 35 i 30 anys per a les generacions 1955, 1960 i 1965 respectivament) així com la fecunditat anterior a algunes edats més joves.

En els gràfics 9.1 a 9.3 apareixen les dades de la fecunditat de diverses generacions en algunes edats, seleccionades entre les estimacions que ens permeten fer les dades disponibles. Aquestes dades mostren, primer, un descens de la fecunditat de les generacions i, segon, uns canvis significatius en el ritme de la constitució de la descendència

La disminució de la fecunditat en les generacions recents

Es constata una acceleració en el ritme de la caiguda de la fecunditat en les generacions nascudes els anys quaranta: el descens de la fecunditat final entre la generació 1940 i la 1945 va ser de gairebé el 5%, mentre que la generació 1950 va tenir un 11% menys de fills que la generació 1945. Entre les dones nascudes el 1950 i les nascudes el 1955, les dades disponibles indiquen una caiguda de fecunditat, als quaranta anys, de l'11%; com que les taxes de fecunditat després d'aquesta edat són molt baixes, és probable que la reducció de la fecunditat final sigui d'una magnitud semblant.

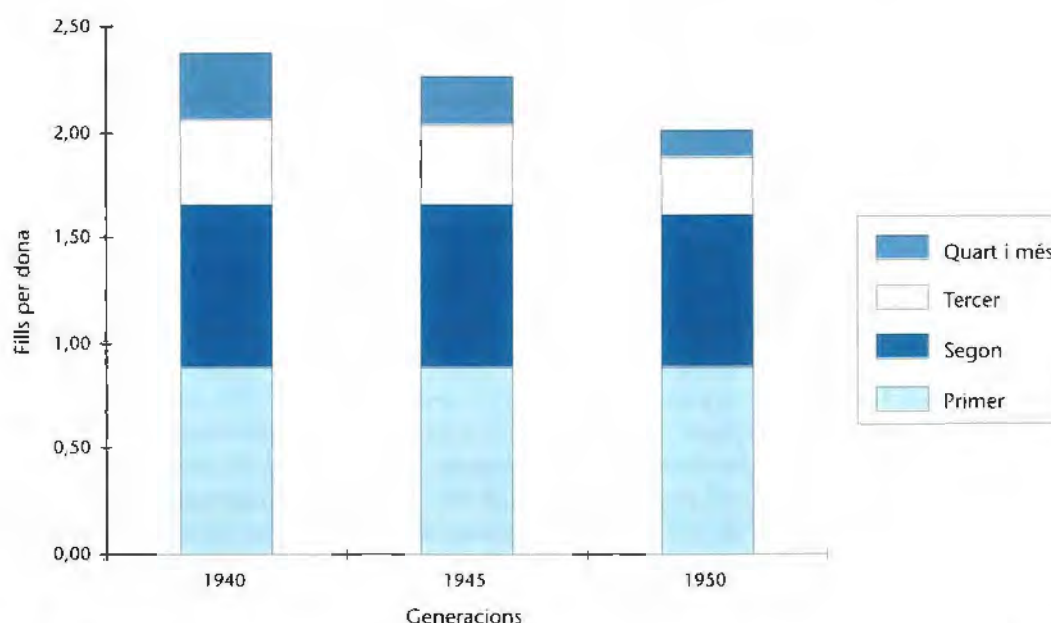
Entre les generacions 1955 i 1960 només es pot comparar, com a edat més elevada, la fecunditat assolida als 35 anys, que va disminuir en un percentatge de l'11%. Tanmateix es pot preveure que la caiguda relativa de fecunditat total, que amb tota probabilitat es produirà entre aquestes dues generacions, serà molt menys important percentualment pels canvis que experimenta el calendari de la fecunditat.

Per a les generacions nascudes a partir de l'any 1960 hi ha, òbviament, molt poca informació sobre el comportament reproductiu, però la tendència al decreixement de la fecunditat a les edats joves és clara: per exemple, la fecunditat de les dones de la generació 1965 era, als 30 anys, un 23% inferior que a la generació 1960; això és significatiu, encara que no es pot assegurar res sobre la relació final entre la fecunditat d'aquestes generacions, que encara no han transitat per les edats de màxima fecunditat.

Els canvis en el ritme de constitució de la descendència

Pel que fa al segon aspecte del canvi, el del calendari, les dades parcials permeten obtenir algunes conclusions. Sembla clar que la caiguda de la fecunditat registrada

GRÀFIC 9.1 DESCENDÈNCIA ACUMULADA ALS 45 ANYS SEGONS L'ORDRE DE NAIXEMENT

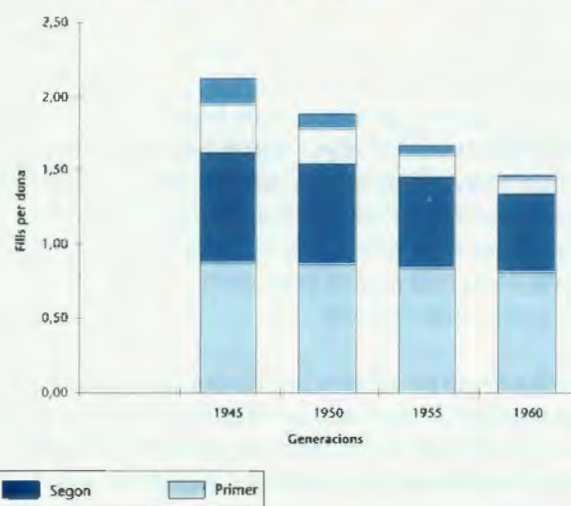

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Cens de població 1991, Moviment natural de la població*. Instituto Nacional de Estadística; *Censo de Población, 1970 i 1981*.

GRÀFIC 9.2 DESCENDÈNCIA ACUMULADA ALS 40 ANYS SEGONS L'ORDRE DE NAIXEMENT

GRÀFIC 9.3 DESCENDÈNCIA ACUMULADA ALS 35 ANYS SEGONS L'ORDRE DE NAIXEMENT

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Cens de població 1991, Moviment natural de la població*. Instituto Nacional de Estadística. *Censo de Población, 1970 i 1981*.

entre les generacions nascudes l'any 1940 i l'any 1950 va acompanyar-se d'un procés de rejuveniment de l'edat de tenir fills: la fecunditat als 30 anys va augmentar malgrat la caiguda de la fecunditat final. Això és una de les raons que explica l'augment de l'indicador conjuntural de fecunditat els anys seixanta i setanta.

Les generacions nascudes a la segona meitat dels anys cinquanta ja retarden, de forma general, l'edat de tenir fills, de manera que en la generació 1960 la fecunditat als 25 anys és un 38% inferior a la fecunditat que a la mateixa edat havia assolit la generació 1955. El procés de recuperació de fecunditat permet reduir la diferència de fecunditat als 30 anys en un 19% i en un 11% als 35 anys entre les generacions 1955 i 1960. El retardament en l'edat de tenir fills continua, si més no, fins a les dones nascudes l'any 1970.

La descendència de les generacions segons l'ordre de naixement

L'anàlisi que sobre les dades espanyoles de l'enquesta de fecunditat de l'any 1985 ha fet Teresa Castro Martín¹⁰, és aclaridora sobre els canvis en el calendari de la fecunditat ocorreguts abans i després de 1975: les dones que es varen casar els anys seixanta i els primers setanta tenien un comportament homogeni, pel que fa a l'inici de la descendència: gairebé totes tenien un primer fill entre el primer i el segon any de matrimoni. En canvi, entre les

dones que es van casar a final dels anys setanta i a començament dels vuitanta, els comportaments són diferents: una bona part de dones continuen tenint un fill el primer any de matrimoni, però un bon nombre de dones retarden l'arribada del primer fill. Tanmateix, però, la incidència final de primers fills entre les dones casades pràcticament no varia entre les cohorts més antigues i les més joves.

La informació procedent del cens de 1991 sobre la distribució de dones residents a Catalunya segons el nombre de fills tinguts permet confirmar que efectivament la descendència final d'ordre 1 presenta una gran estabilitat (vegeu gràfics 9.1 a 9.3). En les generacions nascudes abans de 1950 la reducció de la descendència rau en la disminució dels fills d'ordre 3 i, sobretot, d'ordre 4 i més: 100 dones de la generació 1950 han tingut als 45 anys, una mitjana de 39 fills d'ordre 3 i més, mentre que la generació 1945 en va tenir 60 i la generació 1940 en va tenir 71. Les descendències d'ordre 1 i 2 són en canvi molt semblants per a aquestes generacions.

La fecunditat de primers fills als 40 anys per a la generació 1955 és pràcticament la mateixa que a la generació 1950, però la descendència de segon ordre és inferior en un 8%; tanmateix és probable que la diferència final de fecunditat de segon ordre entre les generacions 1950 i 1955 sigui una mica menys important. En canvi, les diferències en la fecunditat de tercers i, sobretot, de quarts fills i més són de tal magnitud que és impensable

que la descendència final d'aquests ordres en la generació 1955 no sigui molt inferior a la de la generació 1950.

Per a la generació 1960 destaca que es mantingui una molt elevada freqüència de primers fills: un 81% de dones d'aquesta generació havia tingut almenys un primer fill abans de 35 anys i també que més de la meitat n'hagi tingut almenys dos. Aquesta informació permet concloure que encara que la incidència de primers fills sigui baixa a les edats joves, el procés de recuperació a partir de 30 anys permet situar-se en nivells semblants als de generacions anteriors.

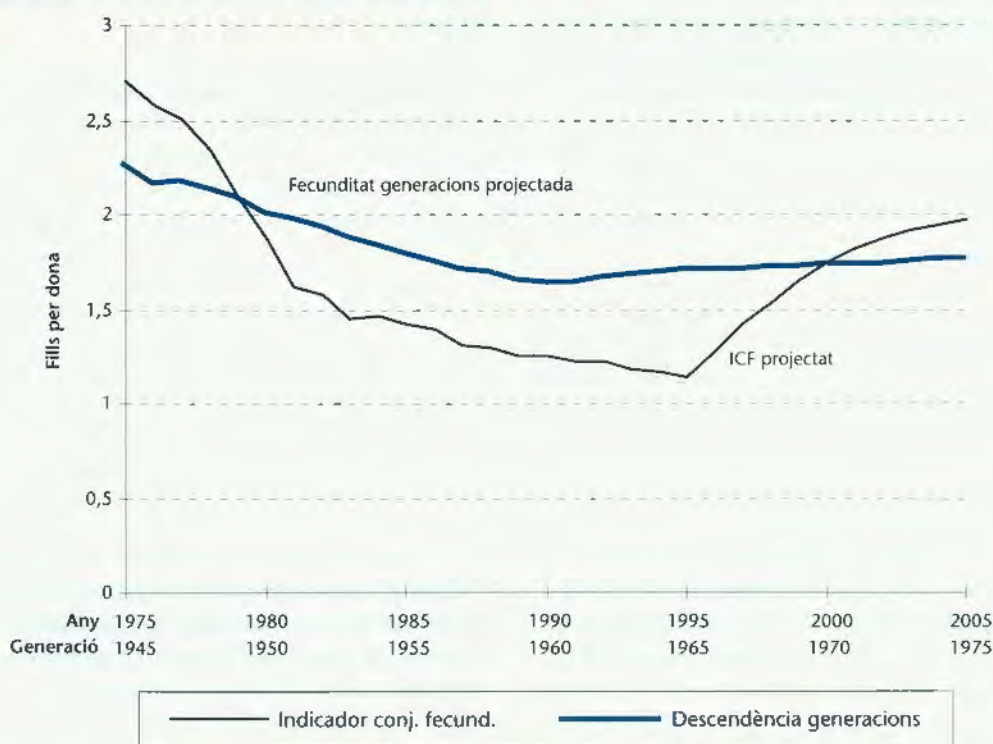
L'enfocament per generacions ajuda a comprendre millor l'evolució de la fecunditat de 1975 fins ara; la coincidència en el temps d'una forta caiguda de la fecunditat i d'un retardament en el calendari explica la caiguda de l'indicador conjuntural de fecunditat a partir de 1975 a un nivell inferior al que probablement experimentaran mai les generacions catalanes. Sembla que la fecunditat de la generació 1955 se situarà a l'entorn d'1,8 fills per dona. La generació 1960 hauria d'experimentar un inversament semblant creixement de la fecunditat entre els 35 i els 40 anys d'edat per igualar la fecunditat de la generació

1955. Per a les generacions 1965 i 1970 la seva descendència resta molt més oberta.

Per veure la relació entre l'indicador conjuntural de fecunditat i la descendència final de les generacions, el gràfic 10 compara l'evolució anual passada i projectada de l'indicador conjuntural amb un supòsit de recuperació de la fecunditat a partir de la generació 1965 de tendència cap a 1,8 fills per dona. Una evolució d'aquesta mena suposaria un gran augment del nombre de naixements a partir de 1996, fins a arribar a un màxim de natalitat al primer quinquenni del segle XXI. Les expectatives són, doncs, d'una recuperació de l'indicador conjuntural de fecunditat (no tan sols de la xifra de naixements), en un futur immediat, que també s'esdevindria amb hipòtesis més baixes d'evolució de la fecunditat de les generacions¹¹.

L'evolució de la fecunditat els propers anys és difícil de preveure, com ho era la que es va produir entre 1985 i 1995. L'única certesa és que les estadístiques del moviment natural de la població aniran registrant les tendències i els nivells de la fecunditat futura i ens permetran respondre les preguntes que ara ens fem.

GRÀFIC 10. EVOLUCIÓ OBSERVADA I PROJECTADA DE L'INDICADOR CONJUNTURAL DE LA FECUNDITAT (ICF) DE LES GENERACIONS (VARIANT ALTA). CATALUNYA 1995-2005

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Ponència tècnica inicial. Jornades Tècniques sobre Projeccions Demogràfiques de Catalunya. 1995.

4. LA MORTALITAT PER EDATS ENTRE 1985 I 1995

L'esperança de vida de la població de Catalunya s'ha situat, l'any 1995, en 74,8 anys per als homes i en 82 anys per a les dones (taules 8.1 i 8.2), uns nivells comparables als assolits a les poblacions amb més esperança de vida del planeta (el Japó, països escandinaus, França). Les dades del gràfic 11 semblen indicar un cert estancament en l'evolució de l'esperança de vida de la població de Catalunya entre el 1975 i el 1985. Els anys noranta, en canvi, han conegut una represa del creixement de l'esperança de vida, particularment en el cas de les dones, que té una gran transcendència pel seu impacte sobre el creixement de la població de més edat: el creixement de l'esperança de vida entre els anys 1986 i 1995 s'ha basat quasi exclusivament en l'augment de la supervivència de la població d'edats madures i avançades d'ambdós sexes.

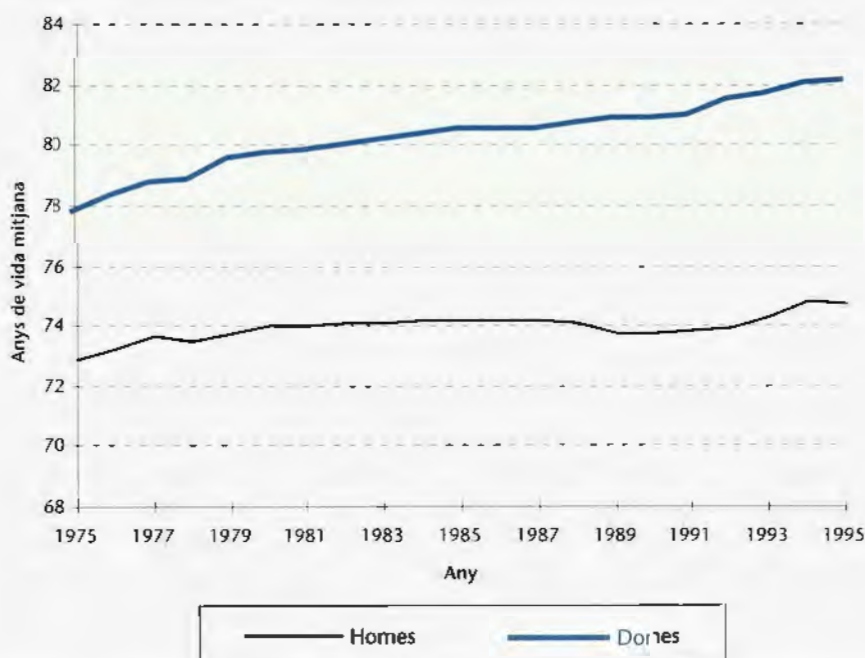
En el període 1985-1995, la disminució de la mortalitat dels homes de més de 50 anys ha estat sistemàtica, de manera que, en pràcticament totes les edats entre 50 i 95 anys, la taxa de mortalitat ha estat inferior als anys noranta que als anys vuitanta (taules 7 i 8). Els descensos més importants, però, es concentren entre els 60 i els 64 anys i entre 75 i 89 anys, edats per a les quals les taxes actuals són més d'un 10% inferiors a les de 10 anys abans. Com a resultat, l'esperança de vida masculina a

les edats madures i avançades ha anat creixent, de manera que s'ha registrat un guany màxim de gairebé un any de vida als 50 anys. A les edats més avançades els guanys han estat menors, però fins a 75 anys d'edat la vida mitjana de la població masculina ha experimentat guanys superiors al mig any¹² (vegeu taules 7.1 i 8.1).

La millora de la supervivència ha estat més important entre les dones madures i grans que entre els homes de la mateixa edat: es constaten reduccions, generalitzades a pràcticament totes les edats, de l'ordre del 10% en la freqüència de defuncions. En algunes edats, com ara entre els 65 i els 80 anys, la reducció ha estat de més del 20%. La progressió de l'esperança de vida de les dones madures i grans és impressionant: en el període estudiat s'ha guanyat més d'1,5 anys en la vida mitjana de la població de dones de 50 anys. Entre aquesta edat i els 75 anys s'ha guanyat entre 1,5 i 1 any de vida mitjana, entre el 1985 i el 1995¹³ (vegeu taules 7.2 i 8.2).

Per fer-se càrrec de l'impacte d'aquesta evolució en el creixement de la població, només cal comparar dues xifres: l'any 1995 s'han registrat 21.844 defuncions de dones de 65 anys i més. Si les taxes de mortalitat per edat haguessin estat les mateixes que 10 anys abans, el nombre de defuncions l'any 1995 hauria estat de 27.036. En altres termes, la millora de la supervivència ha

GRÀFIC 11. EVOLUCIÓ DE L'ESPERANÇA DE VIDA. CATALUNYA. 1975-1995

Font: Departament de Sanitat, *Indicadors de la mortalitat (quartil)*.

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 7.1 TAULA DE VIDA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. HOMES. 1985-1988

Edat	mx	qx	lx	dx	Lx	Tx	Ex
0	0,0071	0,0090	100.000	904	99.186	7.412.099	74,12
1	0,0004	0,0016	99.096	162	395.995	7.312.912	73,80
5	0,0002	0,0012	98.934	114	494.383	6.916.917	69,91
10	0,0003	0,0013	98.820	126	493.783	6.422.534	64,99
15	0,0008	0,0042	98.694	410	492.444	5.928.751	60,07
20	0,0012	0,0061	98.284	596	489.931	5.436.307	55,31
25	0,0012	0,0058	97.688	562	487.037	4.946.376	50,63
30	0,0012	0,0058	97.126	562	484.227	4.459.339	45,91
35	0,0016	0,0078	96.564	753	480.939	3.975.112	41,17
40	0,0023	0,0116	95.811	1.108	476.285	3.494.174	36,47
45	0,0038	0,0190	94.703	1.803	469.007	3.017.889	31,87
50	0,0061	0,0298	92.900	2.770	457.575	2.548.882	27,44
55	0,0095	0,0463	90.130	4.172	440.222	2.091.306	23,20
60	0,0155	0,0744	85.959	6.396	413.802	1.651.084	19,21
65	0,0234	0,1106	79.562	8.799	375.813	1.237.281	15,55
70	0,0381	0,1741	70.763	12.321	323.012	861.468	12,17
75	0,0629	0,2718	58.442	15.887	252.492	538.456	9,21
80	0,1089	0,4278	42.555	18.206	167.258	285.964	6,72
85	0,1773	0,6142	24.349	14.955	84.355	118.706	4,88
90	0,2640	0,7952	9.393	7.470	28.293	34.351	3,66
95 anys i més	0,3175	1,0000	1.924	1.924	6.059	6.059	3,15

TAULA 7.2 TAULA DE VIDA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. DONES. 1985-1988

Edat	mx	qx	lx	dx	Lx	Tx	Ex
0	0,0071	0,0071	100.000	709	99.361	8.035.625	80,36
1	0,0003	0,0014	99.291	136	396.836	7.936.263	79,93
5	0,0002	0,0008	99.155	79	495.575	7.539.427	76,04
10	0,0002	0,0009	99.075	90	495.153	7.043.851	71,10
15	0,0004	0,0018	98.986	173	494.496	6.548.698	66,16
20	0,0004	0,0018	98.812	178	493.617	6.054.203	61,27
25	0,0004	0,0021	98.634	206	492.655	5.560.586	56,38
30	0,0005	0,0026	98.428	259	491.492	5.067.931	51,49
35	0,0007	0,0037	98.169	361	489.940	4.576.439	46,62
40	0,0011	0,0054	97.807	528	487.718	4.086.499	41,78
45	0,0017	0,0086	97.280	838	484.305	3.598.781	36,99
50	0,0026	0,0129	96.442	1.247	479.094	3.114.476	32,29
55	0,0041	0,0205	95.195	1.954	471.092	2.635.382	27,68
60	0,0065	0,0318	93.242	2.962	458.803	2.164.289	23,21
65	0,0113	0,0547	90.279	4.940	439.048	1.705.487	18,89
70	0,0201	0,0957	85.340	8.163	406.290	1.266.439	14,84
75	0,0391	0,1781	77.176	13.741	351.529	860.148	11,15
80	0,0763	0,3203	63.435	20.321	266.374	508.620	8,02
85	0,1401	0,5189	43.114	22.371	159.644	242.246	5,62
90	0,2378	0,7457	20.743	15.468	65.045	82.602	3,98
95 anys i més	0,3005	1,0000	5.275	5.275	17.557	17.557	3,33

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estimacions posteriors de població, excepte 1985, on correspon a la població censada.

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 8.1 TAULA DE VIDA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. HOMES. 1992-1995

Edat	mx	qx	lx	dx	Lx	Tx	Ex
0	0,0046	0,0045	100.000	454	99.591	7.459.338	74,59
1	0,0004	0,0015	99.546	148	397.828	7.359.747	73,93
5	0,0002	0,0011	99.398	104	496.727	6.961.920	70,04
10	0,0002	0,0010	99.293	100	496.216	6.465.193	65,11
15	0,0007	0,0035	99.193	347	495.099	5.968.977	60,18
20	0,0012	0,0062	98.846	613	492.699	5.473.878	55,38
25	0,0019	0,0092	98.234	908	488.897	4.981.179	50,71
30	0,0026	0,0129	97.325	1.259	483.479	4.492.282	46,16
35	0,0023	0,0113	96.066	1.084	477.623	4.008.803	41,73
40	0,0027	0,0132	94.983	1.257	471.772	3.531.180	37,18
45	0,0038	0,0188	93.726	1.766	464.216	3.059.408	32,64
50	0,0057	0,0282	91.960	2.594	453.315	2.595.191	28,22
55	0,0092	0,0449	89.366	4.014	436.795	2.141.876	23,97
60	0,0139	0,0671	85.352	5.730	412.436	1.705.081	19,98
65	0,0219	0,1039	79.622	8.269	377.439	1.292.644	16,23
70	0,0351	0,1614	71.353	11.516	327.976	915.205	12,83
75	0,0572	0,2501	59.837	14.965	261.773	587.229	9,81
80	0,0949	0,3835	44.872	17.207	181.345	325.456	7,25
85	0,1577	0,5657	27.666	15.649	99.205	144.112	5,21
90	0,2456	0,7608	12.016	9.142	37.227	44.907	3,74
95 anys i més	0,3743	1,0000	2.875	2.875	7.680	7.680	2,67

TAULA 8.2 TAULA DE VIDA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. DONES. 1992-1995

Edat	mx	qx	lx	dx	Lx	Tx	Ex
0	0,0040	0,0040	100.000	402	99.638	8.185.512	81,86
1	0,0003	0,0012	99.598	124	398.092	8.085.875	81,19
5	0,0001	0,0007	99.473	71	497.190	7.687.783	77,28
10	0,0002	0,0008	99.403	77	496.821	7.190.593	72,34
15	0,0003	0,0014	99.326	139	496.282	6.693.772	67,39
20	0,0004	0,0018	99.187	179	495.489	6.197.490	62,48
25	0,0006	0,0032	99.008	318	494.247	5.702.001	57,59
30	0,0008	0,0040	98.690	394	492.467	5.207.753	52,77
35	0,0008	0,0038	98.297	373	490.551	4.715.286	47,97
40	0,0011	0,0052	97.924	514	488.334	4.224.735	43,14
45	0,0015	0,0076	97.410	740	485.199	3.736.402	38,36
50	0,0025	0,0122	96.670	1.179	480.402	3.251.203	33,63
55	0,0035	0,0175	95.491	1.675	473.266	2.770.800	29,02
60	0,0054	0,0264	93.815	2.480	462.877	2.297.535	24,49
65	0,0092	0,0448	91.336	4.090	446.454	1.834.657	20,09
70	0,0165	0,0790	87.246	6.893	418.998	1.388.204	15,91
75	0,0319	0,1476	80.353	11.861	372.113	969.206	12,06
80	0,0631	0,2727	68.492	18.677	295.767	597.092	8,72
85	0,1217	0,4666	49.815	23.245	190.962	301.325	6,05
90	0,2097	0,6878	26.570	18.274	87.164	110.364	4,15
95 anys i més	0,3576	1,0000	8.296	8.296	23.200	23.200	2,80

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Estimacions postcensals de població (anual)*, *Moviment natural de la població (anual)*.

suposat estalviar la vida de 5.192 dones en un sol any. En el cas dels homes de 65 anys i més, la diferència no es tan gran, 2.596, però el guany és significatiu entre les defuncions registrades l'any 1995 (20.334) i les que s'haurien enregistrat amb les condicions de mortalitat de l'any 1986 (22.930). *Es pot concloure doncs que l'evolució favorable de la supervivència en les edats avançades ha tingut una influència determinant en el creixement dels efectius de la població de més edat i, en particular, en el creixement dels efectius de sexe femení.*

El balanç no és, en canvi, tan favorable pel que fa a l'evolució de la mortalitat dels joves: en el període estudiat, 1985-1995, la freqüència de defuncions entre la població d'adults joves ha augmentat, sobretot per al sexe masculí (vegeu gràfic 12). La pèrdua de vides joves és doncs la nota negativa en una evolució que ha estat, en general molt favorable. Les taxes de mortalitat dels homes entre 25 i 45 anys són sistemàticament més elevades a mitjan dels anys noranta que a mitjan dels anys vuitanta. Aquesta evolució negativa afecta especialment el grup 29 a 34 anys d'edat, per al qual la freqüència de defuncions s'ha més que doblat. Les tres causes de defunció que han determinat el creixement de la mortalitat a les edats joves són els accidents de trànsit, la mortalitat associada al consum de drogues i la sida, que ha esdevingut la primera causa de defunció en el grup d'edat de 25 a 34 anys¹⁴.

Pel que fa a les dones joves l'augment de la mortalitat entre 1985 i 1995 no ha estat tan important com en el cas dels joves de sexe masculí, de manera que en cap cas les taxes s'han arribat a doblar, sinó que o bé s'han estabilitzat o bé han presentat només un petit augment; d'altra banda, l'evolució desfavorable de la mortalitat entre la població de dones joves ha afectat una franja d'edats més estreta que en el cas dels homes. Per a les dones joves pot parlar-se, doncs, d'un petit augment de la mortalitat entre 25 i 35 anys, i d'una estabilització de les taxes entre 35 i 55 anys.

Les causes de defunció més importants per al sexe femení també són, com en els homes joves, la sida, els accidents de trànsit i la mortalitat lligada al consum de drogues, a les quals s'afegeix el tumor de mama, primera causa de defunció per al grup de 35 a 44 anys¹⁵. La diferent evolució de la mortalitat entre un i altre sexe ha determinat una accentuació de la sobremortalitat masculina a pràcticament totes les edats (vegeu gràfic 13)

Fent el mateix exercici d'abans, l'evolució desfavorable de la mortalitat masculina entre 25 i 44 anys ha suposat,

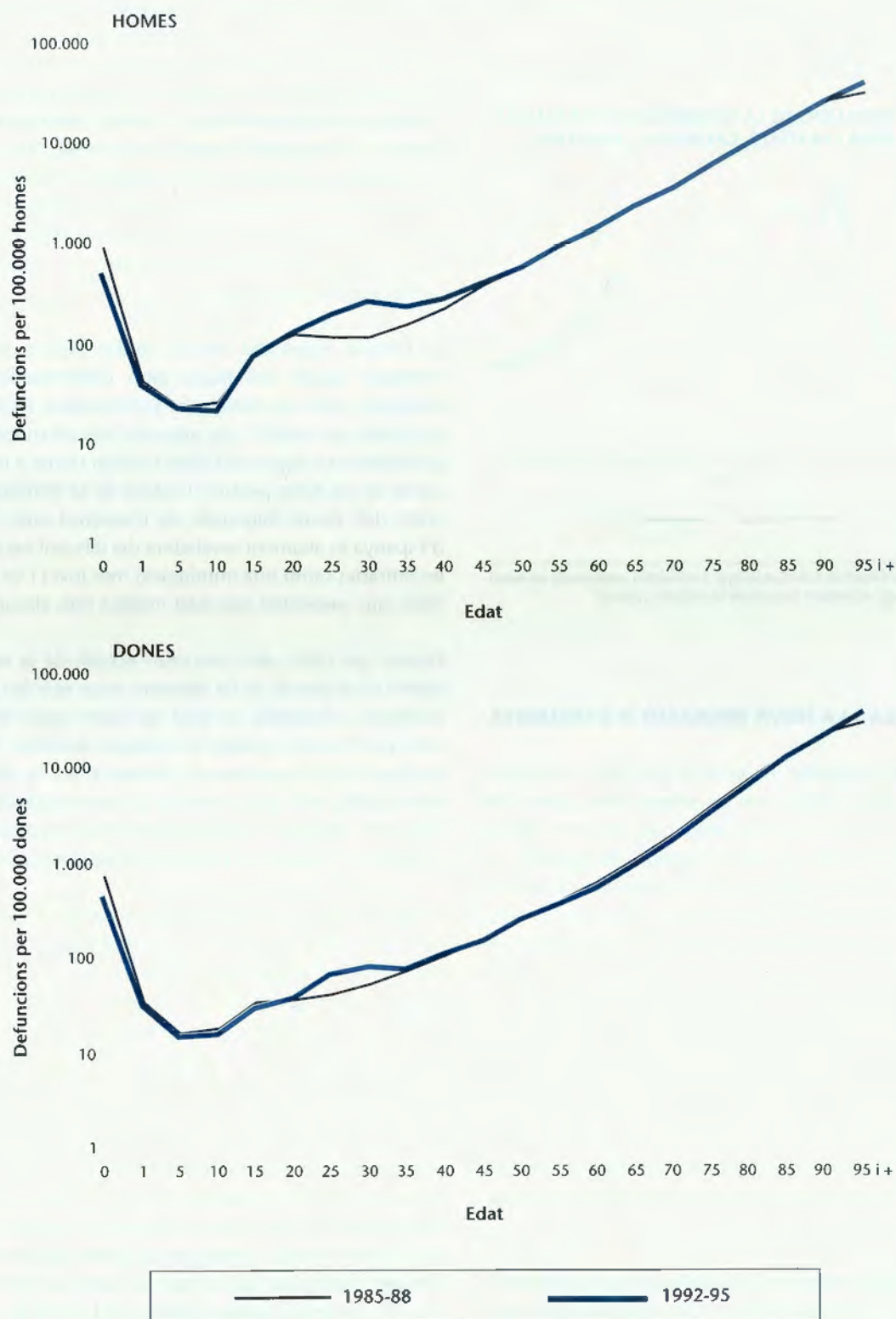
l'any 1995, un augment de 825 defuncions respecte a les defuncions que s'haurien registrat si la mortalitat d'aquest grup d'edat s'hagués mantingut en el mateix nivell que els anys 1985-1988. L'increment de defuncions en el grup de dones de la mateixa edat ha estat només de 139

Tot i l'evolució negativa dels darrers anys, les taxes de mortalitat a les edats joves continuen essent en general molt baixes. Tanmateix, en el cas dels homes, l'evolució de la mortalitat dels joves ha contrarestat el creixement d'un any d'esperança de vida que es registra a les edats madures: l'esperança de vida a 25 anys, que se situa actualment en 50,7 anys, ha presentat un creixement de només 0,13 anys respecte a l'esperança de vida calculada per als anys 1985-1987. L'evolució de la mortalitat de les dones joves, en canvi, no ha aturat el creixement de l'esperança de vida de la població femenina, perquè les pèrdues de vides en les edats joves han estat de molta menys entitat que en el cas dels homes i, en canvi, els guanys en vides a les edats avançades han estat molt més importants.

L'evolució de la supervivència dels menors d'1 any ha estat molt positiva entre el 1985 i el 1995, de manera que la taxa de mortalitat infantil se situa entre les més baixes dels països desenvolupats. La freqüència de defuncions ha passat, en el període estudiat, de gairebé 10 defuncions de menors d'1 any per cada 1.000 nadons a situar-se a l'entorn de 5 defuncions per cada 1.000 naixements. La millora s'ha concentrat en el sexe masculí, que partia de nivells de mortalitat més elevats. Pel que fa a la mortalitat dels nens d'1 a 14 anys i dels joves de 15 a 24 anys, l'evolució ha estat d'una reducció generalitzada de les taxes de mortalitat. L'evolució favorable de la mortalitat en el grup d'edat de 0 a 24 anys ha suposat, l'any 1995, una disminució de 411 defuncions, respecte a les que s'haurien registrat amb les condicions de mortalitat de l'any 1985.

Per concloure aquest apartat, insistim en el paper decisiu jugat per la gent gran i per les dones en particular: aquesta franja de la població ha estat la gran protagonista de l'augment de l'esperança de vida i aquesta evolució ha estat un dels factors principals en el creixement demogràfic dels anys noranta. L'evolució de la mortalitat a les edats infantils i en els joves de menys de 25 anys també ha estat favorable, però la seva contribució al creixement demogràfic no ha estat tan important, atès el baix nivell de mortalitat que es registra en aquestes edats. Finalment, l'augment de la mortalitat dels homes joves, de 25 a 45 anys constitueix en si mateix la principal nota negativa en l'evolució recent de la mortalitat a

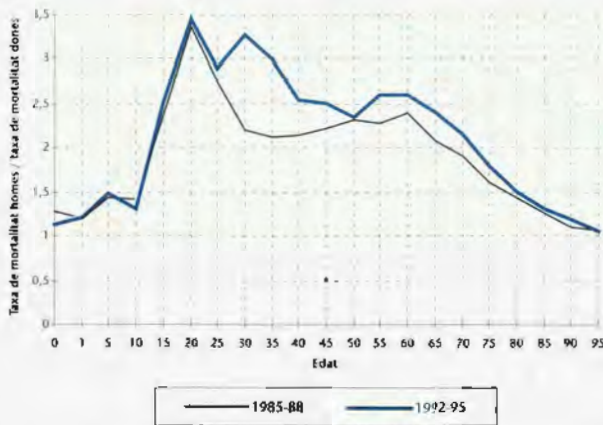
GRÀFIC 12. EVOLUCIÓ DE LES TAXES DE MORTALITAT. CATALUNYA. 1985-1995

Font. Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual).

Catalunya. Des del punt de vista de l'evolució demogràfica, l'augment de la freqüència de defuncions entre els joves i la disminució de la freqüència de defuncions entre la població de més edat ha determinat una acceleració de l'envelliment de la població.

GRÀFIC 13. EVOLUCIÓ DE LA SOBREMORTALITAT MASCULINA PER EDATS. CATALUNYA. 1985-1995

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Moviment natural de la població (anual).

5. LA VELLA I LA NOVA MIGRACIÓ A CATALUNYA

El moviment migratori ha estat la base del creixement de la població catalana en els primers tres quarts del segle XX. Només en els 25 anys que van de 1950 al 1975, s'ha estimat un saldo migratori de gairebé 1,5 milions d'habitants, amb els anys seixanta com a període de màxima migració¹⁶. La intensitat d'aquells corrents migratoris, que procedien en la seva pràctica totalitat de la resta d'Espanya i la seva concentració en el temps i en l'espai ha tingut incalculables repercussions en tots els àmbits. Des del punt de vista demogràfic, l'aportació migratòria no només va suposar en si mateixa un gran impuls del creixement de la població, sinó que va tenir un efecte directe sobre el creixement natural: l'arribada de població jove, en una conjuntura de fecunditat alta, com la dels anys seixanta i primers setanta, es va traduir en un impressionant augment del nombre de naixements.

El caràcter de la migració a la fi del segle és molt diferent. Des del punt de vista del seu efecte sobre el creixement, l'aportació migratòria procedent de la resta d'Espanya s'ha reduït molt, de manera que el saldo migratori ha fluctuat entorn de zero entre els anys 1975 i 1995¹⁷. D'al-

tra banda, els moviments migratoris dins de Catalunya han esdevingut quantitativament molt més importants que els moviments externs. L'evolució recent i la situació actual de la migració a Catalunya s'expliquen, en gran part, pels processos migratoris que es van conèixer entre el 1950 i el 1975. La immigració d'aquell període es va concentrar espacialment en un àmbit relativament restringit, el metropolità. Aquest fet dona lloc, avui en dia, a importants processos de redistribució interna de la població en el territori de Catalunya i els fluxos procedents de l'àmbit metropolità són actualment la principal font de creixement de determinades àrees del territori català (vegeu taules 9 i 10).

La història migratòria recent també explica la major intensitat actual dels fluxos amb determinades àrees d'Espanya, com ara Andalusia i Extremadura. Els corrents migratoris de retorn¹⁸ cap aquestes àrees han estat preponderants en alguns períodes i poden tornar a intensificar-se en un futur pròxim. L'estudi de la distribució per edats dels fluxos migratoris de Catalunya amb la resta d'Espanya és altament reveladora del diferent caràcter de les entrades (amb una immigració més jove) i de les sortides, que presenten una edat mitjana més elevada.

Encara que molts dels processos actuals de la migració arrelin en el passat, hi ha elements nous que fan que els fenòmens migratoris de final de segle siguin diferents dels que s'havien conegut en èpoques anteriors. En destacarem dos, especialment rellevants en la dinàmica demogràfica dels anys noranta: la nova migració procedent de l'estranger i el creixement de la freqüència de la migració en franges de població d'edat avançada.

El creixement de la immigració procedent de l'estranger és un fet que segurament les estadístiques encara no registren prou adequadament. Tanmateix, la immigració registrada procedent de l'estranger ha anat augmentant i, encara que no sigui gaire alta, ha contribuït decisivament al creixement demogràfic de la Catalunya dels anys noranta, atesa la conjuntura de baix creixement natural i de saldo migratori negatiu amb la resta d'Espanya.

La migració és un fenomen que varia clarament amb l'edat i amb el cicle vital de les persones. La corba de migracions per edats té una forma típica, amb un màxim entre els 25 i els 35 anys, corresponent a joves que es desplacen per motius laborals o que, en casar-se, canvien de lloc de residència (vegeu gràfics 14.1 a 14.5). Sovint, però, altres edats també tenen un pes important en la distribució de la corba de migració, com ara, les edats infantils que reflecteix una migració de caràcter familiar i

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 9. MIGRACIÓ PER EDATS, SEGONS ELS TIPUS DE FLUXOS. CATALUNYA, MITJANA. 1988-1990

Grups d'edat	Moviments amb la resta d'Espanya			Immigració de l'estranger	Migració Interna
	immigració	emigració	saldo		
0-4	1.978	1.713	264	275	6.227
5-9	1.930	2.094	-164	276	6.509
10-14	1.726	2.030	-304	282	6.458
15-19	2.557	1.921	636	270	5.867
20-24	5.320	2.782	2.538	433	12.178
25-29	4.790	2.992	1.798	624	14.276
30-34	2.705	2.663	42	554	9.790
35-39	1.632	2.053	-421	394	6.910
40-44	1.204	1.548	-344	329	4.887
45-49	765	954	-189	229	3.135
50-54	555	813	-258	203	2.513
55-59	513	958	-444	190	2.352
60-64	411	1.028	-618	199	2.134
65-69	435	840	-405	136	1.729
70-74	348	465	-117	59	1.101
75-79	349	345	4	44	861
80-84	262	199	63	16	599
85-89	128	87	41	6	299
90-94	27	20	7	3	85
95 anys i més	6	6	1	0	13
Total	27.641	25.512	2.130	4.524	87.924

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Moviments migratoris. Vol. 2 (anual), Estimacions postcensals de població (anual)*.

TAULA 10. MIGRACIÓ PER EDATS, SEGONS ELS TIPUS DE FLUXOS. CATALUNYA, MITJANA. 1993-1995

Grups d'edat	Moviments amb la resta d'Espanya			Immigració de l'estranger	Migració Interna
	immigració	emigració	saldo		
0-4	1.379	1.841	-462	375	8.931
5-9	1.178	1.706	-529	361	6.863
10-14	1.096	1.709	-613	327	6.752
15-19	2.140	2.194	-54	324	7.437
20-24	3.460	3.167	293	546	13.938
25-29	3.712	3.604	109	1.020	22.346
30-34	2.486	2.872	-386	923	15.723
35-39	1.495	2.169	-674	595	10.071
40-44	967	1.592	-625	420	6.831
45-49	759	1.267	-508	246	5.136
50-54	535	990	-455	210	3.629
55-59	456	1.025	-569	213	3.126
60-64	422	1.155	-733	233	3.051
65-69	482	925	-443	161	2.461
70-74	463	602	-139	75	1.691
75-79	399	380	19	38	1.285
80-84	347	280	66	28	1.080
85-89	182	137	45	10	654
90-94	50	46	4	1	213
95 anys i més	4	3	0	1	33
Total	22.011	27.664	-5.653	6.108	121.252

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Moviments migratoris. Vol. 2 (anual), Estimacions postcensals de població (anual)*.

GRÀFIC 14.1 EVOLUCIÓ DE LA MIGRACIÓ AMB PROCEDÈNCIA I DESTINACIÓ DINS DE CATALUNYA

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; Estimacions postcensals de població (anual), Moviments migratoris. Vol. 2 (anual).

l'augment de la migració cap als 65 anys, que pot reflectir canvis de residència lligats a la jubilació. Darrerament també s'observa en edats més avançades, cap als 70 anys o més, un augment de la migració per canvis de residència lligats a l'estat de salut. Aquesta evolució té un significat especial: l'augment de la mobilitat dels més vells s'afegeix a l'augment de llur supervivència, de manera que la població gran compta més i més a l'hora de determinar la dinàmica demogràfica.

6. LA MIGRACIÓ PER EDATS SEGONS ELS DIFERENTS TIPUS DE FLUXOS ENTRE 1988 I 1995

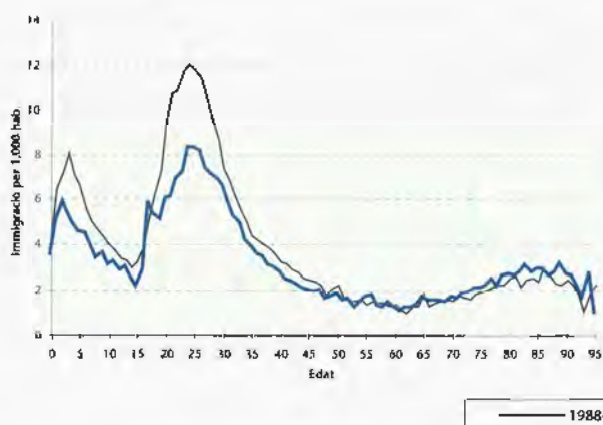
La migració interna

L'estadística de variacions residencials ha registrat un augment de la mobilitat interna: els canvis de residència amb origen i destinació dins de Catalunya han passat d'una mitjana anual de 110.000, els anys 1988-1990, a una mitjana anual de 130.000, els anys 1993-1995. La distribució per edats d'aquesta migració revela un augment de la freqüència de migracions en pràcticament totes les edats, excepte en els joves de 20 a 24 anys.

Aquest estancament concorda amb la baixa nupcialitat i amb les altes taxes de permanència dels joves a les llars dels pares, que han registrat darrerament les enquestes i els censos de població. El gruix dels moviments es concentra a les edats en què les taxes de nupcialitat són màximes (de 25 a 34 anys) (vegeu gràfic 14.1). També destaca la tendència al creixement de la mobilitat interna en la població de més de 70 anys. D'altra banda, l'augment important de la freqüència de migracions en edats infantils indica una accentuació del caràcter familiar de la migració interna: les parelles amb fills petits protagonitzen una bona part dels canvis de residència dins de Catalunya. En el darrer apartat de tendències territorials s'assenyalen els principals orígens i destinacions d'aquesta migració interna.

La migració amb la resta d'Espanya

L'emigració procedent de Catalunya amb destinació cap a la resta d'Espanya ha registrat una tendència al creixement entre els anys 1988 i 1995. En canvi, l'evolució dels fluxos de migració de la resta d'Espanya amb destinació a Catalunya estan lligats a la situació econòmica, i es comporten de forma procíclica, amb un augment d'entrades la segona meitat dels anys vuitanta i una disminu-

GRÀFIC 14.2 EVOLUCIÓ DE LA IMMIGRACIÓ A CATALUNYA
PROCEDENT DE LA RESTA D'ESPANYAGRÀFIC 14.3 EVOLUCIÓ DE L'EMIGRACIÓ DE CATALUNYA
CAP A LA RESTA D'ESPANYA

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. *Estimacions postcensals de població (anual), Moviments migratoris. Vol. 2 (anual).*

ció els primers noranta. D'aquesta manera, el balanç migratori amb la resta d'Espanya ha fluctuat entorn de zero amb un petit valor positiu els anys vuitanta (una mitjana anual de +2.000 migrants nets), que els anys noranta va tornar a esdevenir negatiu, amb unes sortides netes anuals mitjaneres entorn de -3.000 persones.

La distribució per edats de la migració ens dona molta informació sobre el tipus de fluxos que s'estableixen entre dues poblacions. Pel que fa a l'emigració des de Catalunya cap a la resta d'Espanya, la migració és de tipus marcadament familiar amb un pes important d'adults d'edat madura, de nens i de persones en edat de jubilar-se. La forma de la corba de migració sembla suggerir que, almenys una part de les persones en edat de jubilar-se que decideixen emigrar (o retornar als seus llocs d'origen) ho fan acompanyades dels seus fills i dels seus néts.

La comparació amb la distribució per edats de la immigració cap a Catalunya de persones procedents de la resta d'Espanya, permet comprendre millor el caràcter diferent d'uns i altres fluxos (gràfics 14.2 i 14.3). En el perfil de la corba d'immigració té més pes la migració d'adults joves la qual cosa reflecteix una migració de tipus laboral. La diferència en l'estructura d'edats dels fluxos d'entrada i de sortida explica que tot i que actualment el saldo global sigui negatiu, la diferència entre les entrades i les sortides de població jove, entre els 20 i els 35 anys, és positiva. Així doncs, la migració neta de joves amb la resta d'Espanya continua sent positiva, especialment si la conjuntura econòmica és favorable, com ho va ser la segona meitat dels anys vuitanta.

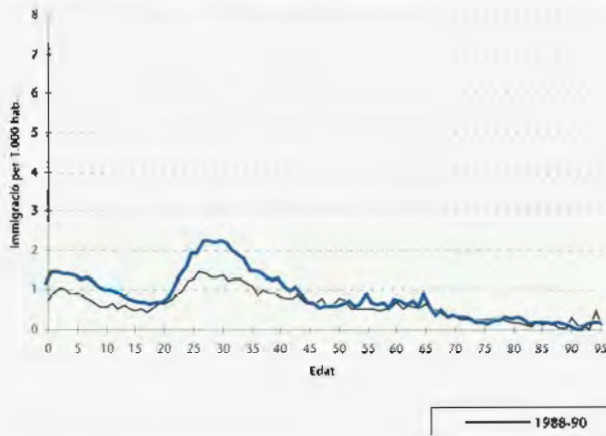
L'augment de la freqüència de la immigració de població de més de 70 anys també és un fet remarcable; és versemblant que es tracti de persones que emigren per motius de salut o per canvis en el seu estat civil i que probablement es desplacen per residir a prop dels seus fills i/o per rebre atenció especialitzada per part de serveis sanitaris. Així doncs, la diferència entre les entrades i les sortides és, als anys noranta, positiva en dos trams d'edat: els joves de 15 a 35 anys i entre la població de més de 70 anys d'edat. El saldo més negatiu es registra entorn de les edats de jubilació, cap als 65 anys. A les altres edats, entre 0 i 15 anys i entre 35 i 50 anys, el saldo és només lleugerament negatiu. L'estructura del saldo migratori per edats no era gaire diferent durant la segona meitat dels anys vuitanta, però l'entrada neta de migració jove va ser molt més important que la que es registra actualment i el saldo en les edats infantils va ser positiu, en lloc del saldo negatiu que es registra actualment.

La immigració procedent de l'estranger

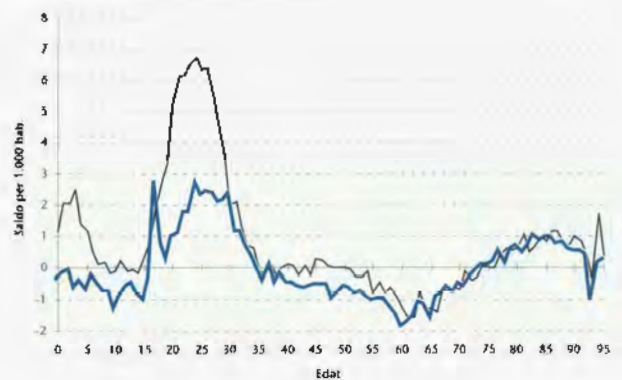
La immigració registrada amb procedència de l'estranger ha mostrat una tendència creixent entre els anys 1988 i 1995: la segona meitat dels anys vuitanta, la mitjana anual va situar-se entorn de 5.000, mentre que en els primers anys noranta s'ha comptabilitzat un nombre d'arribades que se situa entre 5.000 i 7.000 a l'any.

La distribució per edats de la immigració externa els anys 1993-1995 reflecteix la importància de la migració de tipus laboral, amb un gran pes de la migració en les edats

GRÀFIC 14.4 EVOLUCIÓ DE LA IMMIGRACIÓ A CATALUNYA PROCEDENT DE L'ESTRANGER

GRÀFIC 14.5 EVOLUCIÓ DEL SALDO MIGRATORI PER EDATS

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. *Estimacions postcensals de població (anual), Moviments migratoris. Vol. 2.*

de màxima activitat econòmica, entre 25 i 35 anys (vegeu gràfic 14.4). També s'observa un augment de la immigració en edats properes a la jubilació, que en bona part corresponen a retorn d'emigrants espanyols: entorn d'una tercera part de la immigració procedent de l'estranger correspon a persones de nacionalitat espanyola, que tenen una edat mitjana força més elevada que els immigrants de nacionalitat estrangera.

En l'evolució de la distribució per edats de la immigració de l'estranger entre els anys vuitanta i els anys noranta, destaca que l'augment s'ha concentrat entre els 25 i els 45 anys i en les edats infantils, la qual cosa és símptoma de processos de reagrupament familiar. D'altra banda, es constata una reducció del pes de la immigració de nacionalitat espanyola entre el conjunt de migració que arriba de l'estranger; per contra, augmenta el pes de nacionalitats estrangeres i en particular del Magrib.

7. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ EN EL TERRITORI 1975-1995

Al començament d'aquest treball ja s'ha indicat que pels voltants de 1975 es tanca un cicle demogràfic d'uns vint-i-cinc anys de fort creixement de la població catalana amb alts nivells de fecunditat i d'immigració, però alhora aquest període també es va caracteritzar per una creixent concentració de la població a Barcelona i el seu entorn més immediat. Tanmateix a partir de mitjans de la dècada dels setanta s'enceta un nou model de baix creixement demogràfic i que territorialment suposa d'una banda la fixació de la població en els seus assenta-

ments i de l'altra l'aparició i la consolidació de noves àrees d'atracció de població dins del territori de Catalunya. Aquest model contrasta amb el tradicional de concentració de la població a l'àrea de Barcelona i així es genera una tendència de reequilibri del territori, amb dispersió del creixement demogràfic en diverses àrees geogràfiques.

La redistribució territorial

L'anàlisi de l'evolució recent de la població en el territori s'efectuarà segons els sis àmbits fixats per la Llei 1/1995, de 16 de març, del Pla territorial general de Catalunya. Aquests àmbits faciliten una anàlisi més detallada i ajustada a la realitat del territori que el de les províncies i alhora permeten una visió més general que l'òptica comarcal en la qual l'excés de desagregació pot impedir ocasionalment una visió integrada del territori. D'altra banda l'anàlisi s'actualitzarà fins a l'any 1995, segons el treball de l'Institut d'Estadística de Catalunya sobre estimacions postcensals de població, que proporcionen informació actualitzada del volum de població i distribució per sexe i edat fins a 31 de desembre de 1995.

L'anàlisi per àmbits territorials assenyalava que prenent com a base 100 l'any 1975, el Camp del Tarragona assolí un índex de 127 l'any 1995 i les comarques gironines arriben a un índex de 120, de manera que són les àrees que han mantingut uns nivells més alts de creixement demogràfic a partir de 1975. Tanmateix l'evolució d'aquests dos àmbits ha estat força diferenciada (vegeu taula 11.1). Mentre que les comarques gironines han anat reduint progressivament les seves taxes de creixe-

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 11.1 POBLACIÓ DE DRET. ÀMBITS TERRITORIALS. 1975-1995

	1975	1981	1986	1991	1995 ⁽¹⁾
Àmbit Metropolità	4.019.713	4.238.876	4.229.527	4.264.422	4.253.532
Comarques Gironines	431.252	456.888	477.995	499.114	515.443
Camp de Tarragona	327.805	358.809	368.305	387.052	416.627
Terres de l'Ebre	152.526	154.241	155.578	154.952	155.017
Àmbit de Ponent	333.804	339.160	338.287	339.732	340.344
Comarques Centrals	395.293	408.440	408.946	414.222	419.934
Catalunya	5.660.393	5.956.414	5.978.638	6.059.494	6.100.897
Àmbit Metropolità					
Barcelonès	2.412.613	2.454.491	2.376.600	2.302.137	2.172.931
Resta	1.607.100	1.784.385	1.852.927	1.962.285	2.080.501

⁽¹⁾ Població postcensal estimada a 31 de desembre.Font: Institut d'Estadística de Catalunya; (1995) *Estimacions de població. Dades postcensals*, (1981-1991) *Censos de població 1981 i 1991*, (1975-1986) *Padrons municipals d'habitants 1975 i 1986*.

TAULA 11.2 CREIXEMENT PERCENTUAL DE LA POBLACIÓ. ÀMBITS TERRITORIALS. 1975-1995

	1975-1981	1981-1986	1986-1991	1991-1995
Àmbit Metropolità	5,5	-0,2	0,8	-0,3
Comarques Gironines	5,9	4,6	4,4	3,3
Camp de Tarragona	9,5	2,6	5,1	7,6
Terres de l'Ebre	1,1	0,9	-0,4	0,1
Àmbit de Ponent	1,6	-0,3	0,4	0,2
Comarques Centrals	3,3	0,7	7,3	7,4
Catalunya	5,2	0,4	1,4	0,7
Àmbit Metropolità	5,5	-0,2	0,8	-0,3
Barcelonès	1,7	-3,2	-3,1	-5,6
Resta	11,0	3,8	5,9	6,0

Font: elaboració a partir de les dades de la taula 11.1.

ment en aquest període de vint anys, el Camp de Tarragona, que partia dels nivells més alts entre 1975-1981, decau fortament en el quinquenni següent a causa de la crisi industrial que es produeix al començament de la dècada dels vuitanta, per recuperar-se a partir de 1986 i assolir nivells força elevats en els anys vuitanta d'acord amb la nova atracció de població generada pel sector turístic i de serveis.

L'Àmbit Metropolità de Barcelona requereix una consideració especial, ja que en conjunt la seva evolució s'ha caracteritzat per una progressiva pèrdua de dinamisme demogràfic que ha determinat una evolució negativa de la població a partir de 1981. Tanmateix cal fer una anàlisi diferenciada per a dues àrees bàsiques: la comarca del Barcelonès i la resta del territori metropolità, que comprèn les comarques de l'Alt Penedès, el Baix Llobregat, el Garraf, el Maresme i el Vallès Occidental i l'Oriental. La comarca del Barcelonès experimenta una reducció

gradual i progressiva de la població, que passa de taxes lleugerament positives entre 1975-1981 a posteriors taxes negatives que porten a una màxima pèrdua de població a la dècada dels noranta (vegeu taula 11.2). La resta de l'Àmbit Metropolità té, per contra, taxes positives de creixement demogràfic que fan que, en conjunt, quasi compensin la despoblació de la comarca del Barcelonès amb el creixement de les altres comarques.

Els restants àmbits territorials de Catalunya s'han caracteritzat per una marcada estabilitat en el període 1975-1995. Les comarques centrals han tingut sistemàticament petits creixements de població, mentre que les Terres de l'Ebre i l'Àmbit de Ponent han experimentat algun quinquenni de lleugera reducció poblacional i actualment se situen entorn del creixement zero.

La diferent evolució demogràfica de cadascun dels sis àmbits territorials considerats ha modificat la distribució

TAULA 12. POBLACIÓ DE DRET. ÀMBITS TERRITORIALS. DISTRIBUCIÓ PERCENTUAL. 1975-1995

	1975	1981	1986	1991	1995
Àmbit Metropolità	71,0	71,2	70,7	70,4	69,7
Comarques Gironines	7,6	7,7	8,0	8,2	8,4
Camp de Tarragona	5,8	6,0	6,2	6,4	6,8
Terres de l'Ebre	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6
Àmbit de Ponent	5,9	5,7	5,7	5,6	5,6
Comarques Centrals	7,0	6,8	6,8	6,8	6,9
Catalunya	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Àmbit Metropolità					
Barcelonès	42,6	41,2	39,8	38,0	35,6
Resta	28,4	30,0	30,9	32,4	34,1

Font: elaboració a partir de les dades de la taula 11.1.

geogràfica de la població catalana. La tendència històrica a la concentració de la població a l'entorn de Barcelona va fer que la comarca del Barcelonès arribés a comptar amb més del 42% de la població catalana l'any 1975, però a partir d'aquesta data inicia una progressiva reducció del pes de la seva població en el conjunt de Catalunya que baixa fins al 35%. Així a partir de 1975 comença el procés de redistribució dels habitants de Catalunya i de reequilibri territorial de la població.

Les comarques de l'Àmbit Metropolità, sense el Barcelonès, experimenten un important augment del seu pes relatiu, que tanmateix no arriba a compensar la davallada del nucli central, d'aquesta manera el conjunt de comarques metropolitanes redueixen la seva participació en la població catalana del 71,0% al 69,7% (vegeu taula 12). El Camp de Tarragona experimenta un increment gradual i progressiu del seu pes poblacional que passa del 5,8% al 6,8%. Una tendència semblant experimenten les Comarques Gironines que augmenten la seva participació del 7,6% al 8,4%. Contràriament, la resta d'àmbits territorials experimenten petites reduccions del pes relatiu de la població al llarg del període analitzat,

especialment entre 1975 i 1981, però amb una estabilització posterior i fins i tot una recuperació mínima de les comarques centrals a partir de 1991.

Els fluxos de població entre 1986 i 1995. Components del creixement demogràfic

L'anàlisi territorial de l'evolució dels components del creixement demogràfic se centrarà en el període 1986-1995 per correspondre als anys amb millor qualitat de la informació estadística disponible, tant pel que fa al moviment natural de la població com a les migracions. Pel que fa al creixement natural obtingut per diferència entre els naixements i les defuncions, l'evolució al llarg dels dos quinquennis compresos en el període considerat suposa que, en tots els sis àmbits territorials de Catalunya, aquest creixement natural experimenta una reducció en passar del quinquenni 1986-1991 al següent 1991-1995. Alhora s'observa que en el període 1991 i 1995 tres àmbits territorials tenen taxes mitjanes anuals de signe negatiu (les Terres de l'Ebre, l'Àmbit de Ponent i les Comarques Centrals), mentre que els altres àmbits tenen taxes lleu-

TAULA 13. CREIXEMENT NATURAL I MIGRATORI. ÀMBITS TERRITORIALS. 1986-90 I 1991-95

Mitjana anual per mil

	Creixement natural		Creixement migratori	
	1986-1990	1991-1995	1986-1990	1991-1995
Àmbit Metropolità	1,8	0,8	-0,4	-1,8
Comarques Gironines	1,6	1,1	9,5	4,0
Camp de Tarragona	2,5	1,4	8,2	11,1
Terres de l'Ebre	-1,4	-2,9	0,9	2,6
Àmbit de Ponent	-0,7	-2,0	1,1	1,8
Comarques Centrals	0,5	-0,6	2,3	2,8

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; 'Moviment natural de la població (anual)', 'Moviments migratoris (anual)'.
 Font: Institut d'Estadística de Catalunya; 'Moviment natural de la població (anual)', 'Moviments migratoris (anual)'.

POBLACIÓ

L'evolució de la població de Catalunya. Tendències recents

TAULA 14. TAXES DE FECUNDITAT. ÀMBITS TERRITORIALS. 1991-1995

Naixements per 1.000 dones

	Àmbit Metropolità	Comarques Gironines	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Àmbit de Ponent	Comarques Centrals
10-14	0,03	0,05	0,07	0,00	0,10	0,15
15-19	4,68	9,01	7,52	6,83	8,47	5,78
20-24	24,60	42,70	32,74	34,68	30,22	29,55
25-29	86,29	100,77	97,77	93,14	85,60	95,45
30-34	84,51	78,45	81,06	72,94	79,42	77,34
35-39	29,12	26,07	26,61	21,76	26,48	23,75
40-44	4,49	3,96	4,59	3,24	4,43	4,02
45-49	0,19	0,13	0,20	0,21	0,12	0,12
Fills per dona	1,17	1,31	1,25	1,16	1,17	1,18
Edat mitjana	30,13	29,07	29,51	29,19	29,60	29,53

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Moviment natural de la població (anual)*, *Estimacions postcensals de població (anual)*.

TAULA 15. ESPERANÇA DE VIDA EN NÉIXER. ÀMBITS TERRITORIALS. 1992-1995

Anys

	Homes	Dones	Diferència d'esperança de vida entre sexes
Àmbit Metropolità	74,43	82,22	7,89
Comarques Gironines	75,04	82,09	7,05
Camp de Tarragona	74,82	81,61	6,79
Terres de l'Ebre	75,95	81,66	5,71
Àmbit de Ponent	75,19	81,40	6,21
Comarques Centrals	75,18	81,93	6,75

Font: Institut d'Estadística de Catalunya; *Moviment natural de la població (anual)*, *Estimacions postcensals de població (anual)*.

gerament positives (l'Àmbit Metropolità, les Comarques Gironines i el Camp de Tarragona).

Pel que fa a les migracions, l'evolució és força diferenciada en els diferents territoris. Així, l'Àmbit Metropolità és l'únic que té un saldo migratori negatiu, és a dir, que té més sortides de població que entrades i, a més, aquest àmbit accentua encara més el saldo negatiu en passar del quinquenni 1986-1991 a l'últim quinquenni 1991-1995. Per contra el Camp de Tarragona fins i tot ha incrementat el saldo migratori positiu en aquests últims cinc anys, que és força més alt que el corresponent als altres àmbits. En aquest sentit es pot assenyalar que les Comarques Gironines redueixen a la meitat el seu saldo migratori positiu, mentre que la resta d'àmbits territorials se situen en valors semblants en ambdós períodes temporals.

Si es comparen els respectius creixements naturals i migratoris dels diferents àmbits territorials (taula 13) resulta que les Comarques Gironines i el Camp de Tarragona són els únics àmbits on ambdós creixements són positius,

sent tanmateix més intens el migratori que el natural. Les Comarques Centrals, les Terres de l'Ebre i l'Àmbit de Ponent tenen també un saldo migratori positiu, però el creixement natural és negatiu. Finalment l'Àmbit Metropolità té saldo migratori negatiu i natural positiu.

La fecunditat i la mortalitat

Un cop analitzats conjuntament els components del creixement demogràfic cal fer una consideració de les variables bàsiques associades al creixement natural: la fecunditat i la mortalitat. Pel que fa a l'indicador conjuntural de fecunditat (taula 14) assoleix els nivells més alts per al conjunt del quinquenni 1991-1995 en les Comarques Gironines amb 1,31 fills per dona, i en el Camp de Tarragona, que ha tingut 1,25; mentre que a la resta d'àmbits territorials han tingut valors molt semblants entre 1,16 i 1,18 fills per dona. Quant a les taxes de fecunditat per edats també són les Comarques Gironines les que han tingut una fecunditat relativament més jove en aquest

període, mentre que l'Àmbit Metropolità experimenta una més alta fecunditat a edats avançades, alhora que la resta d'àmbits territorials se situen en nivells intermedis. Aquesta diferenciació territorial de les taxes de fecunditat té el seu reflex en l'edat mitjana de les dones a la maternitat, ja que la fecunditat més jove es dona a les Comarques Gironines (29,07 anys) i les Terres de l'Ebre (29,19), mentre que en l'Àmbit Metropolità es detecta l'edat mitjana més elevada (30,13).

L'esperança de vida de la població dels diferents àmbits territorials de Catalunya és força semblant (vegeu taula 15). Tanmateix hi ha una situació diferenciada quant als sexes. Així, mentre l'esperança de vida en néixer de la població masculina ha estat de 74,66 anys en el període 1992-1995, el nivell més alt es produeix a les Terres de l'Ebre amb 75,95 anys i també l'Àmbit de Ponent i les Comarques Centrals i les Gironines superen els 75 anys, mentre que l'Àmbit Metropolità que té els valors més baixos amb 74,43 anys. Per contra, les dones residents en l'Àmbit Metropolità tenen una esperança de vida màxima de 82,22 anys per sobre de la mitjana catalana, que és de 82,08 anys, i de la resta d'àmbits. D'aquesta manera resulta que la sobremortalitat masculina en relació amb la femenina és màxima en l'Àmbit Metropolità (7,89 anys) enfront de la mitjana catalana de (7,42 anys) i el diferencial de mortalitat per sexes és mínim a les Terres de l'Ebre (5,71 anys).

8. LA POBLACIÓ CATALANA AL LLINDAR DEL SEGLE XXI

Després d'un llarg període de creixement demogràfic intens, la població catalana ha conegut en els darrers 20 anys una estabilització de la població total. Tres punts resumeixen l'evolució demogràfica recent:

Primerament, les xifres de defuncions han conegut un augment els darrers anys que ha estat compatible amb

una evolució extremament favorable de les taxes de supervivència, amb el resultat d'un allargament important de la vida mitjana de la població, especialment en el cas de les dones. Aquesta evolució favorable, combinada amb l'entrada en edats de jubilació de generacions cada vegada més nombroses, s'ha traduït en un augment significatiu en les xifres de població de més edat.

Segonament, s'ha registrat una disminució accentuada dels indicadors conjunturals de fecunditat i de les xifres de naixements, així com un augment de l'edat de les mares a l'hora de tenir els fills. És pràcticament segur que cap generació de dones coneixerà nivells de fecunditat com els registrats els primers anys noranta, i és per això que es pot esperar, a curt termini, una recuperació dels indicadors de fecunditat. Tanmateix l'impacte de la davallada de naixements en la piràmide demogràfica és tan important que juntament amb l'envel·liment de la població condicionarà l'evolució del moviment natural de la població el segle que ve.

En tercer lloc cal destacar l'auge de la mobilitat interna els darrers anys: la pèrdua de pes del Barcelonès ha alimentat el creixement de la resta de l'Àmbit Metropolità en primera instància, però també d'altres àrees més allunyades. El saldo migratori amb la resta d'Espanya ha presentat sovint un signe negatiu, mentre que l'aportació migratòria procedent de l'estranger, que presenta unes xifres francament baixes, tant en termes absoluts com relatius, ha permès també una migració total positiva.

L'any 2000 les generacions nascudes entorn l'any 1975, les més nombroses nascudes mai a Catalunya iniciaran el seu trànsit per les edats de màxima fecunditat (de 25 a 35 anys). A curt i mitjà termini es produirà un augment en les xifres de naixements que revifarà el minso creixement natural actual. La continuïtat del creixement després del primer decenni del segle XXI és una qüestió més incerta que dependrà en gran mesura de com evolucioni el component migratori.

NOTES

- 1 Vegeu: J. Arango (1976); A. Cabré, (1989); A. Coale i S. Cotts Watkins (1986); J. Cardelús i A. Pascual de Sans (1979); J. Nadal (1984); I. Pujades (1983); Ll. Recolons, (1976).
- 2 A la majoria de regions del nord i del centre d'Itàlia el nombre de defuncions excedeix el nombre de naixements. Tanmateix, el saldo migratori relativament elevat permet mantenir un creixement demogràfic positiu. Vegeu Eurostat (1995) pàg. 77.
- 3 Institut d'Estadística de Catalunya. *Moviment natural de la població 1995*.
- 4 Institut d'Estadística de Catalunya. *Moviments migratoris 1995*. No es disposa d'informació estadística fiable sobre les sortides cap a l'estranger, però tot sembla indicar que el seu pes en relació amb les entrades és mínim.
- 5 Institut d'Estadística de Catalunya. *Estimacions de població 1995. Dades postcensals*.
- 6 El saldo migratori estimat entre el 1976-1981 és d'uns 5.000 migrants l'any. Els primers anys vuitanta el saldo va ser negatiu amb unes pèrdues anuals de 17.000 habitants.
- 7 L'any 1964, hi va haver a Espanya una "punta" de 689.000 naixements. L'any precedent, el 1963, s'havien registrat 663.000 naixements, mentre que l'any següent, el 1965, el nombre de naixements va baixar a 667.000. (INE *Anuario Estadístico*, 1995 pàg. 103). L'augment de naixements de l'any 1992 a les comunitats autònomes de més immigració, com ara Catalunya i Madrid, ha de tenir alguna relació amb l'arribada de la generació 1964 a l'edat de màxima fecunditat.
- 8 Entre els anys 1975 i 1985, període que concentra el gruix de la davallada de la fecunditat, l'edat mitjana de les mares en néixer els fills s'havia estabilitzat entorn de 28,3. Sembla que fins i tot hi va haver un cert rejuveniment, per la caiguda relativament més important de les taxes de fecunditat després dels 30 anys. Vegeu M. Delgado (1990).
- 9 Cal tenir en compte que la font censal es limita a l'estimació de la fecunditat de les dones residents a Catalunya en el moment del cens i, per tant, aquesta informació no inclou la fecunditat de dones que varen tenir fills a Catalunya però que eren mortes o que ja no residien a Catalunya en el moment censal, i en canvi, inclou la fecunditat de dones immigrades, que varen tenir fills fora de Catalunya. Un treball en curs del Centre d'Estudis Demogràfics (1996) assenyala que hi ha una pràctica coincidència entre les dades censals de fecunditat per generacions i les calculades per A. Cabré a l'obra abans citada.
- 10 Els estadístics de dispersió són més interessants que els valors mitjans per descriure aquestes evolucions.
- 11 Institut d'Estadística de Catalunya. *Ponència tècnica inicial* (1996a).
- 12 Als 50 anys la vida mitjana se situa en 28,26 anys, (+0,92 anys de creixement entre el 1985 i el 1995), als 60 anys els homes poden esperar viure encara 20 anys (+0,89), a l'edat de 65 la vida mitjana és de 16,2 anys (+0,76), als 70 anys queden encara 12,8 anys de vida (+0,71), als 75 anys en queden 9,8 (+0,67) i als 80 anys d'edat, la vida mitjana és encara de 7,14 anys (+0,55).
- 13 Als 60 anys, les dones poden esperar viure 24'5 anys (augment d'1,48), als 65 anys 20,1 (+1,38), als 70 anys 15,9 (+1,25), als 75 anys 12,04 (+1,07). Finalment, als 80 anys, la vida mitjana és actualment de 8,6 anys, un guany de 0,8 anys respecte a fa deu anys.
- 14 Departament de Sanitat "La mortalitat" a *Pla de salut* (1996), pàg. 10.
- 15 Departament de Sanitat "La mortalitat" a *Pla de salut* (1996), pàg. 11.
- 16 Joaquim Capellades (1983 a).
- 17 El saldo migratori entre 1975 i 1980 va ser d'una mitjana anual de 5.300 migrants nets: entre el 1981 i el 1986 hi va haver un saldo migratori negatiu, que va representar una pèrdua entorn de 18.000 habitants cada any. La migració amb la resta d'Espanya va esdevenir lleugerament positiva la segona meitat dels anys vuitanta, amb un saldo entorn de 2.500 immigrants nets els anys 1989 i 1990. Els anys noranta han tornat a registrar saldos negatius, amb un valor mínim de -7.300 emigrants nets l'any 1994. El 1995 el saldo migratori amb la resta d'Espanya encara va ser negatiu de 3.500. Vegeu Institut d'Estadística de Catalunya. *Moviments migratoris 1995*.
- 18 Per a un enfocament del tema migratori amb dades qualitatives vegeu A. Pascual de Sans i J. Cardelús (1990).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AJENJO, M., ARRIBAS, R. BLANES, A., MENDIZABAL I E., MÓDNES, J. A. (1993), "L'evolució de la població de Catalunya en el període 1986-1991", a *Papers de demografia*; núm. 74, Centre d'Estudis Demogràfics.
- ARANGO J. (1976), "Cambio económico y movimientos migratorios en la España oriental del primer tercio del siglo XX. Algunas hipótesis sobre determinantes y consecuencias", a *Hacienda Pública Española*.
- CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (1996), "La fecunditat i la nupcialitat de Catalunya a partir de les dades del cens de 1991. Informe preliminar", (mimeo).
- CABRÉ, A. (1989), *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*; tesi doctoral, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- CABRÉ, A.(dir), AJENJO, M. i BLANES, A. (1995), *Estimació i correcció del subregistre del moviment natural de la població al període 1975-1984*; Centre d'Estudis Demogràfics.
- CABRÉ, A. i PUJADAS, I. (1986), "Caída de la fecundidad y evolución demográfica en Cataluña", a *Tendencias económicas y planificación demográfica*; Ministerio de Economía y Hacienda.
- CAPELLADES, J. (1983), "La població de Catalunya", a *L'economia de Catalunya, d'avui i de demà*; Barcelona, Banc de Bilbao.
- CAPELLADES, J. (1994), "La població de Catalunya", a *L'economia catalana, davant del canvi de segle*; Banco Bilbao Vizcaya i Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya.
- CAPELLADES, J. i OLIVARES, D. (1992), "La població de Catalunya a l'any 1991." a *Nota d'economia*; núm. 44, Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya.
- CARDELÚS, J. i PASCUAL DE SANS, A. (1979), *Movimientos migratorios y organizacion social capitalista*; Ed. Península.
- CASTRO MARTIN, T. (1992), "Delayed chilbearing in contemporary Spain: trends and differentials", *European Journal of Population*; Vol. 8 núm. 3.
- COALE, A. J. i COTTS WATKINS, S. (1986), *The decline of fertility in Europe*; Princeton University Press.
- DELGADO, M. (1990), *La fecundidad por edades. 1975-1986*; Instituto de Demografía.
- DEPARTAMENT DE SANITAT I SEURETAT SOCIAL (anual), *Anàlisi de la mortalitat a Catalunya*; Generalitat de Catalunya, Secretaria General.
- EUROSTAT (1995), *Statistiques Démographiques*.
- EUROSTAT (1996), *Population et conditions sociales. Statistiques en Bref*; núm. 6.
- FERNÁNDEZ CORDON, J. A. (1986), "Análisis longitudinal de la fecundidad en España", *Tendencias económicas y planificación demográfica*; Ministerio de Economía y Hacienda.
- GISPERT, R. (1987), "La mortalitat a Catalunya. 1975-1985." *Estadística i societat*; Full núm. 56 a 60, Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1992), *Cens de població 1991*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1996), *Estimacions de població 1995. Dades postcensals*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (anual), *Anuari estadístic de Catalunya*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (anual), *Moviment natural de la població. Dades comarcals i municipals*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (anual), *Moviments migratoris. Dades comarcals i municipals*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (anual), *Moviments migratoris. Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1996a), *Jornades Tècniques sobre Projeccions Demogràfiques de Catalunya Ponència tècnica inicial*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1996b), *Estimacions de població 1986-1990. Dades intercensals*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1987), *Censo de Poblacion de 1981*; Madrid
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1987), *Censo de Poblacion de 1970*; Madrid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1995), *Anuario Estadístico*; Madrid.
- NADAL J. (1984), *La población española (siglos XVI a XX)*; Ariel.

- PASCUAL DE SANS, A. i CARDELÚS J. (1990), *Migració i història personal: investigació sobre la mobilitat des de la perspectiva del retorn*; Publicacions d'Antropologia Cultural, núm. 6, Universitat Autònoma de Barcelona.
- PÉREZ, G. (1996), "Informe sobre la qualitat de les estadístiques de mortalitat infantil a Catalunya l'any 1993", (mimeo).
- PUJADAS, I. (1983), *La població de Catalunya. Anàlisi espacial de les interrelacions entre els moviments i les estructures demogràfiques*; Tesis doctoral, Universitat de Barcelona.
- PUJADAS, I., MENDIZÁBAL, E. (1991), *La població de Catalunya. De l'explosió demogràfica al creixement zero*; Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya.
- RECOLONS, L. (1976), *La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica*; Ed. Laia.
- SERVEI CATALÀ DE LA SALUT (1996), "La mortalitat", a *Pla de salut de Catalunya*; Departament de Sanitat i Seguretat Social.

CANVIS DEMOGRÀFICS I TRANSFORMACIÓ DE LES ESTRUCTURES

Cristina Guisande i Dolors Olivares

Institut d'Estadística de Catalunya

A partir de 1975 els indicadors palesen un canvi respecte de les tendències demogràfiques anteriors de la població catalana, caracteritzat per l'inici d'una caiguda sostinguda de la fecunditat i un retrocés del pes del component migratori en el si del creixement demogràfic total. L'indicador conjuntural de fecunditat de l'any 1975 mostrava una mitjana de fills per dona de 2,7 mentre que el de 1991 era d'1,2. De la mateixa manera el saldo migratori net que pel quinquenni 1971-1975 assolí un valor positiu de 244.394 persones¹, disminuïa fins als 36.490 individus (amb el mateix signe) durant el quinquenni 1986-1991. Cal recordar en aquest punt que, entre 1981 i 1986, aquesta mateixa magnitud donava per primer cop en el segle un valor negatiu de 84.352 persones.

L'anàlisi i la interpretació d'aquesta trajectòria dels fets vitals és objecte d'altres capítols d'aquest llibre; pel que fa a les properes planes el seu propòsit és explorar el reflex d'aquests esdeveniments sobre la composició de la població per sexe i edat, és a dir sobre les estructures de la població catalana d'aquest període. Es pot considerar necessari, per una millor comprensió de l'evolució demogràfica catalana recent, l'estudi de les estructures, atès que per una banda expressen la interacció del conjunt de variables demogràfiques que en determinen el creixement: la fecunditat, la mortalitat i les migracions; i per l'altra, afecten la magnitud i el comportament dels indicadors demogràfics. És així que la mateixa dinàmica dels fets vitals acaba per produir canvis del perfil de la distribució inicial per sexe i edat. En definitiva i com molt sovint s'assenyala, l'estructura per edat i sexe en un moment donat permet constatar la història demogràfica

d'una societat, observar els canvis més recents i, a més a més, inferir –excepte modificacions extraordinàries– algunes tendències de la seva futura evolució.

La via tradicional d'anàlisi de les estructures demogràfiques és la confecció i l'estudi de les piràmides de població i de la distribució dels efectius segons el sexe, aspecte que es tractarà en el primer apartat. En un segon apartat, s'analitzarà la composició per sexe i edat dels diversos tipus de llars catalanes l'any 1991. L'observació de la distribució dels habitants agrupats per llars pot afegir una nova perspectiva a posteriors estudis de les formes familiars més freqüents de la societat catalana actual.

1. LES ESTRUCTURES DE LA POBLACIÓ CATALANA

1.1 Les piràmides de població. 1975-1991: una visió de conjunt

Una manera de veure com les piràmides de població reflecteixen els trets bàsics d'una història demogràfica particular, en aquest cas, de la trajectòria de la població catalana al llarg del segle XX, és comparar la distribució dels efectius en un moment donat, per exemple, segons les dades del cens de 1991, amb el total de les respectives generacions (gràfic 1), és a dir, observar la diferència entre el nombre d'individus inscrits al cens amb una edat determinada, i en conseqüència supervivents fins aquell moment, i el nombre de naixements de la generació de la qual formen part, així a l'eix horitzontal de l'esmentat

GRÀFIC 1. EFECTIUS DE LA PIRÀMIDE DE 1991 I DE LES GENERACIONS CATALANES DEL SEGLE XX

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1992). *Cens de població 1991*. Vol. 3 i Base de dades d'estadístiques comarcals i municipals de Catalunya. Fondo para la Investigación Económica y Social. *Estadísticas básicas de España 1900-1970*.

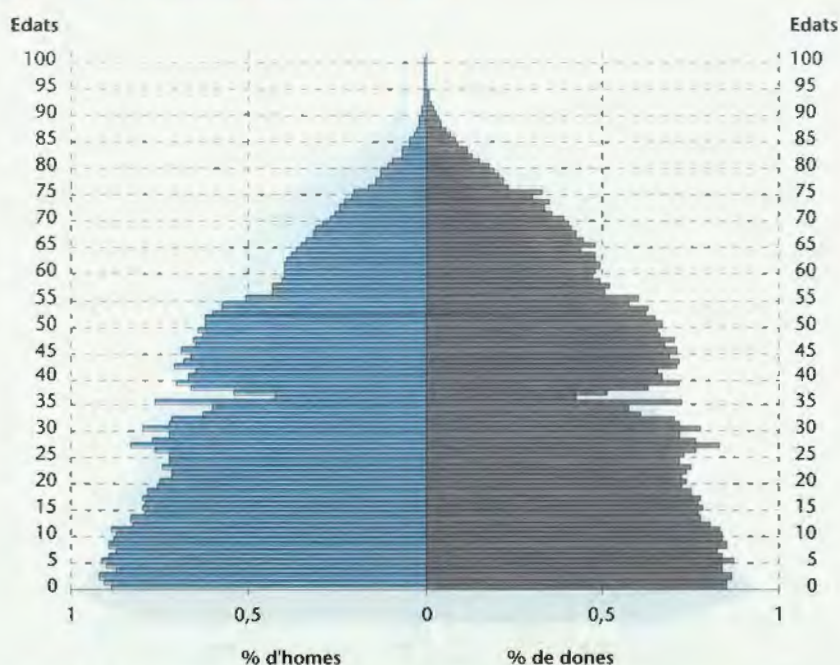
gràfic s'han representat els anys calendari de totes les generacions catalanes del segle.

En una població tancada, la corba d'efectius estaria per sota dels naixements, pel lògic efecte de la mortalitat. Això és visible en el contrast entre els naixements ocorreguts entre 1900 i 1920 i els seus efectius observats l'any 1991. En una població com la catalana on la immigració ha jugat un paper fonamental en el seu creixement, la relació entre ambdues variables generalment s'inverteix. Aquesta característica és la que s'aprecia per a les generacions compreses entre 1922 i 1970 on els efectius censats el 1991 superen les dotacions inicials de les respectives generacions. Entre aquestes dues dates, poden distingir-se dues etapes. Una primera etapa, compresa entre 1922 i la primera meitat de la dècada de 1940, presidida per una tendència a la baixa dels naixements, una fase en la qual s'assoleix el mínim històric del segle, l'any 1939, amb 21.553 naixements, és a dir, menys de la meitat dels produïts l'any 1991 i una cinquena part dels de 1975. La segona etapa, de 1950 a 1975, va suposar una fase d'elevat creixement, amb taxes superiors al 2% com a resultat d'una forta immigració durant la primera meitat del període i la recuperació de la fecunditat a partir dels anys seixanta. La incorporació neta d'immigrants durant aquells anys s'estima de l'ordre d'1.400.000¹ persones i va provocar que l'aportació del component migratori al creixement total de Catalunya fos superior al vegetatiu fins a l'any 1970. Els

efectes de les onades migratòries són de tal magnitud que hi ha generacions on els seus efectius actuals s'incrementen en més d'un cent per cent respecte als seus naixements. Queda clar com la dinàmica migratòria va omplir els "buits" produïts pels efectes d'un creixement natural molt afectat pels esdeveniments polítics i econòmics de la seva època. També resulta prou evident, en l'observació de les corbes, que l'impacte migratori no tan sols suposa l'augment dels membres de determinades generacions sinó que és el pas previ de la molt accelerada expansió dels naixements visible a partir de 1955. Cal observar en el gràfic 1 el fort pendent que va tancant molt ràpidament la distància entre els efectius censats i els totals de les generacions, evidència de la progressiva desacceleració del pes del saldo migratori positiu en el total del creixement demogràfic català.

El canvi demogràfic iniciat a partir de 1975 també és prou evident en el gràfic comentat, amb la caiguda paral·lela d'efectius i naixements. En aquest sentit la piràmide de 1975 (gràfic 2) testimonia la fi d'un llarg procés caracteritzat per l'impacte immigratori, que va tenir els seus efectes sobre el comportament del creixement natural, mitjançant la contribució a l'augment dels efectius de les minvades generacions nascudes durant el període de guerra i postguerra i va provocar també un rejuveniment de l'estructura per edats, mentre que les piràmides posteriors (gràfics 3 a 5) mostren l'inici de l'actual fase d'envel·liment estructural.

GRÀFIC 2. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. 1975

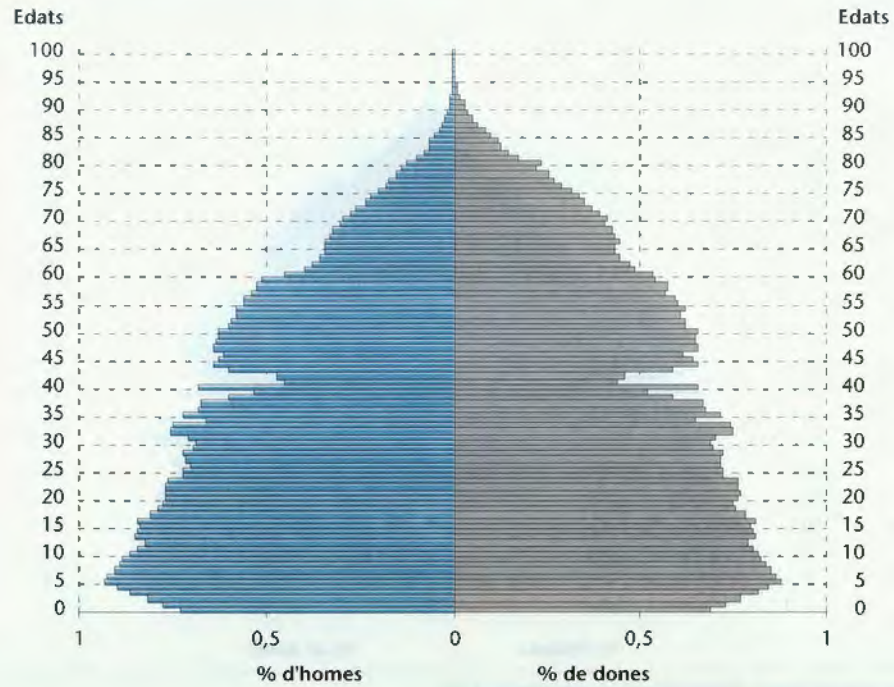
Font: Instituto Nacional de Estadística. Padrón Municipal de Habitantes 1975.

L'examen detallat de la piràmide de 1975 permet apreciar les empremtes de la història demogràfica anterior, on s'observa puntualment, per exemple, la seqüela de l'epidèmia de grip de 1918-1919 que va reduir els efectius compresos entre els 55 i 60 anys per l'acció combinada d'una baixa natalitat i d'un increment de la mortalitat infantil. Conjuntament a aquest fet, s'ha d'assenyalar l'elevada mortalitat produïda pels efectes de la Guerra Civil espanyola, que varen delmar la població masculina d'aquestes edats. Unes altres anomalies, molt marcades, es troben entre els efectius compresos entre els 30 i 40 anys i es relacionen amb els baixos naixements que corresponen a aquestes generacions com a efecte de la guerra i la postguerra. Aquesta darrera conjuntura de signe negatiu no va tenir efectes posteriors, és a dir, no ha tingut lloc l'efecte habitual d'un posterior retrocés dels naixements com a conseqüència de l'arribada a les edats reproductives de les classes buides originades durant tota fase bèl·lica. Això és fruit del procés de rejuveniment que va venir de la mà de la immigració i va tenir lloc en el context d'una progressiva disminució de la mortalitat, que es reflecteix en un augment de l'esperança de vida, especialment entre 1940 i 1960, de 16,6 anys pels homes i de 12,4 anys per les dones. Les conseqüències rejuvenidores queden demostrades a la piràmide d'edats amb efectius molt nombrosos d'edats joves i adultes joves.

Cinc anys més tard, el Padró d'habitants de 1981 permet apreciar els primers canvis dels esdeveniments del quinquenni. El ràpid creixement demogràfic del període anterior el va succeir un increment molt reduït, de l'ordre del 0,98%, com a conseqüència de la disminució dels naixements i dels fluxos migratoris. El fet més significatiu que s'observa a la piràmide de 1981 és la reducció de la seva base per l'efecte del descens de la fecunditat. A partir dels màxims històrics de 1974 i 1975, s'inicia una disminució progressiva dels naixements; d'un índex sintètic de fecunditat de 2,7 de l'any 1975 es va passar a un d'1,9 l'any 1981. D'altra banda els fluxos migratoris que es tradueixen en un saldo net inferior a 30.000 persones durant el quinquenni, resten molt lluny del saldo anual de 100.000 persones de la dècada dels seixanta. Aquesta davallada tan forta de la migració va fer que el creixement de Catalunya depengués cada vegada més del seu creixement natural. Tanmateix la mortalitat continua el seu camí descendent, afegint anys a l'esperança de vida, però a ritme més lent que el registrat en el període anterior. Els guanys van ser de 2,5 anys per als homes i de 2,7 anys per a les dones.

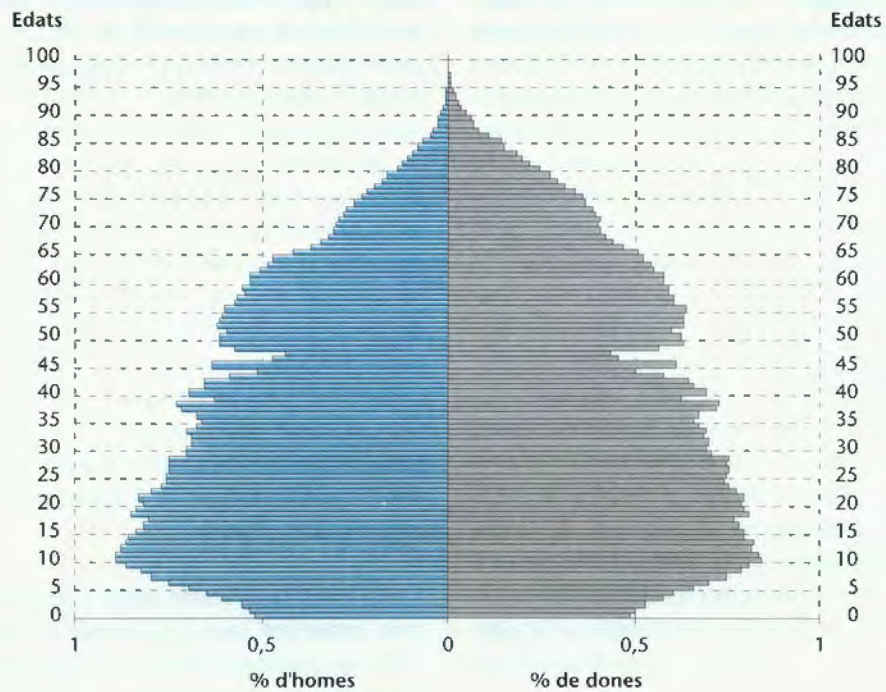
L'any 1986, la piràmide torna a mostrar l'esdeveniment més important que caracteritza el quinquenni 1981-1986: el continuat descens de la fecunditat. La base és més estreta i correspon a poc més de 60.000 naixe-

GRÀFIC 3. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. 1981

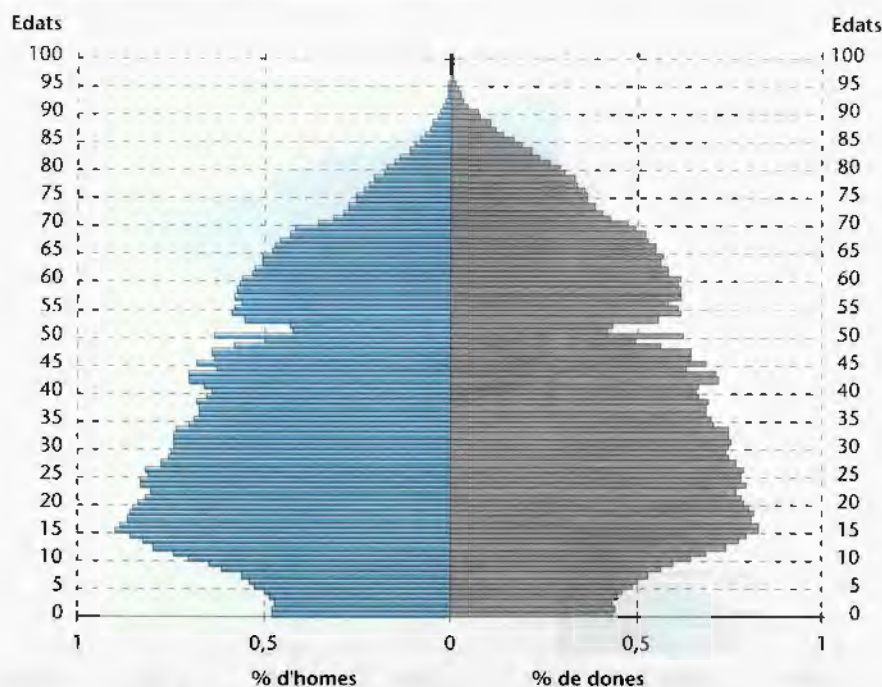
Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Padró municipal d'habitants 1981.

GRÀFIC 4. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. 1986

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Padró municipal d'habitants 1986.

GRÀFIC 5. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA. 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. *Cens de població 1991*.

ments, és a dir, aquest registre és quasi la meitat dels màxims històrics del període del "baby-boom" (1971-1977). Entre 1981 i 1986 els saldos migratoris inverteixen el seu signe, i per primera vegada les emigracions superen les immigracions de prop de 85.000 persones. En aquest quinquenni, la població catalana s'incrementa, encara que molt feblement (0,07%), gràcies al creixement natural.

Finalment, la piràmide que representa la població de l'any 1991 reflecteix l'envelliment de la seva estructura per edats. La fecunditat arriba a nivells molt baixos, molt per sota dels nivells de reemplaçament (l'índex sintètic de fecunditat és d'1,2 fills per dona). El descens dels naixements és però cada vegada més lent, i així queda marcat en disminució de la base. Els fluxos migratoris tornen a ser positius, però quantitativament poc voluminosos per afectar sensiblement l'estructura. Els baixos nivells de mortalitat que corresponen a la població catalana, amb una esperança de vida en néixer de 80,9 anys per les dones i 73,9 anys pels homes l'any 1991, contribuirà al procés d'envelliment, que s'evidencia en la cúspide de la piràmide.

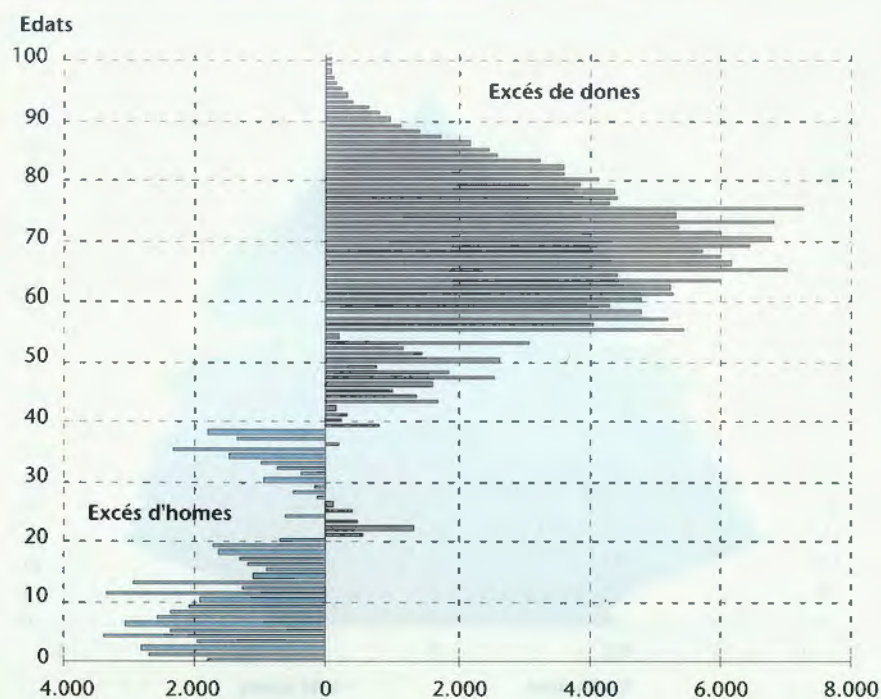
Pel que fa a l'anàlisi de la població segons la distribució per sexe cal observar, en primer lloc, que, per a tot el

període considerat, les dones superen els homes, en una proporció que no ha variat sensiblement al llarg del període i se situa al voltant del 51% del total de la població. El comportament per edats d'aquesta distribució és semblant a l'observable en societats de característiques demogràfiques similars. Una manera de visualitzar aquesta relació és la representada en els gràfics 6 a 9, on han estat computades per a cada grup d'edat les diferències en valors absoluts entre els efectius de cada sexe.

La progressió en la major freqüència de dones supervivents transcorre paral·lela a la millora general dels nivells de mortalitat. Així convé recordar, per exemple, que entre 1975 i 1991, l'esperança de vida als 60 anys va augmentar 1,5 anys entre els homes i 2,5 anys entre les dones. El mateix indicador però a l'edat de 75 anys experimentarà un increment d'1,3 anys per a la població masculina i 1,7 anys per a la femenina.

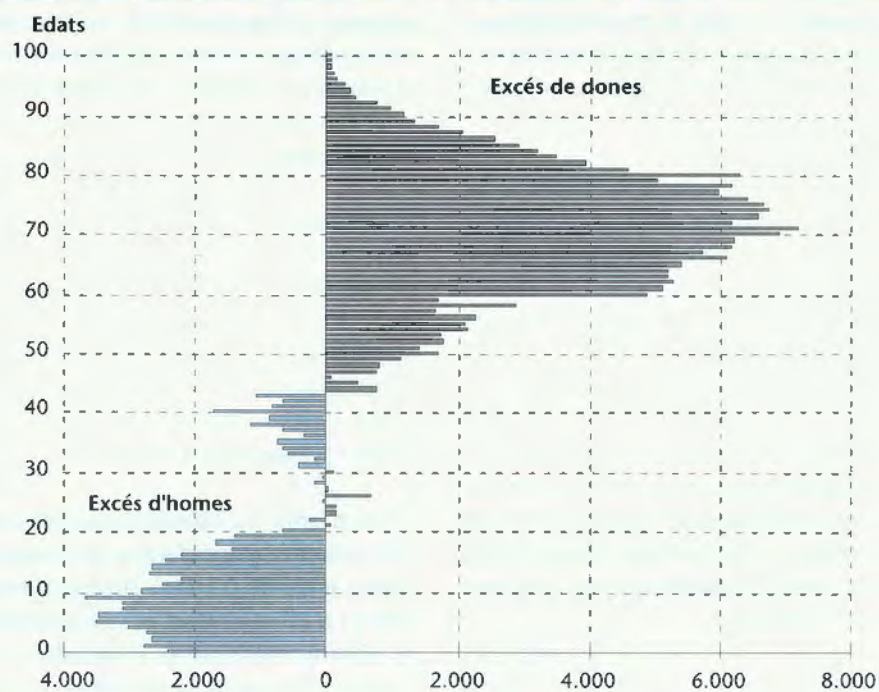
D'acord amb les observacions anteriors, les diferències més evidents entre efectius es concentren a favor dels homes entre els 0 i 25 o 30 anys i de les dones a partir dels 45 o 50 anys. Com es veu, quantitativament aquesta darrera diferència és notòriament superior per a la població femenina més envellida, en una magnitud que no ha deixat d'augmentar d'un cens i d'un padró a l'al-

GRÀFIC 6. DESEQUILIBRIS EN ELS EFECTIUS PER SEXES A CADA EDAT. CATALUNYA 1975

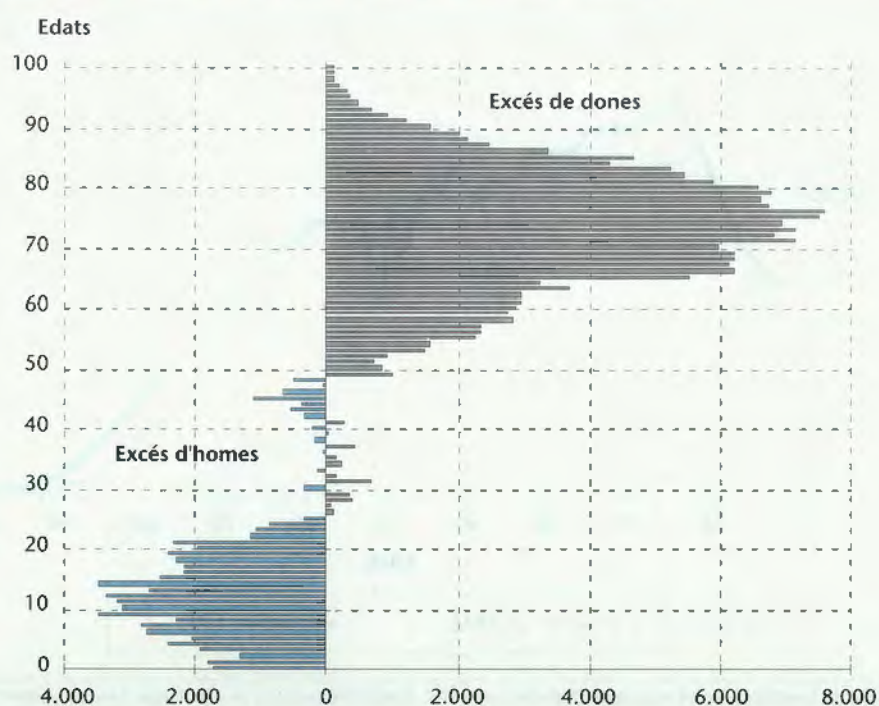
Font: elaboració pròpia a partir del *Padró municipal d'habitants 1975*.

GRÀFIC 7. DESEQUILIBRIS EN ELS EFECTIUS PER SEXES A CADA EDAT. CATALUNYA 1981

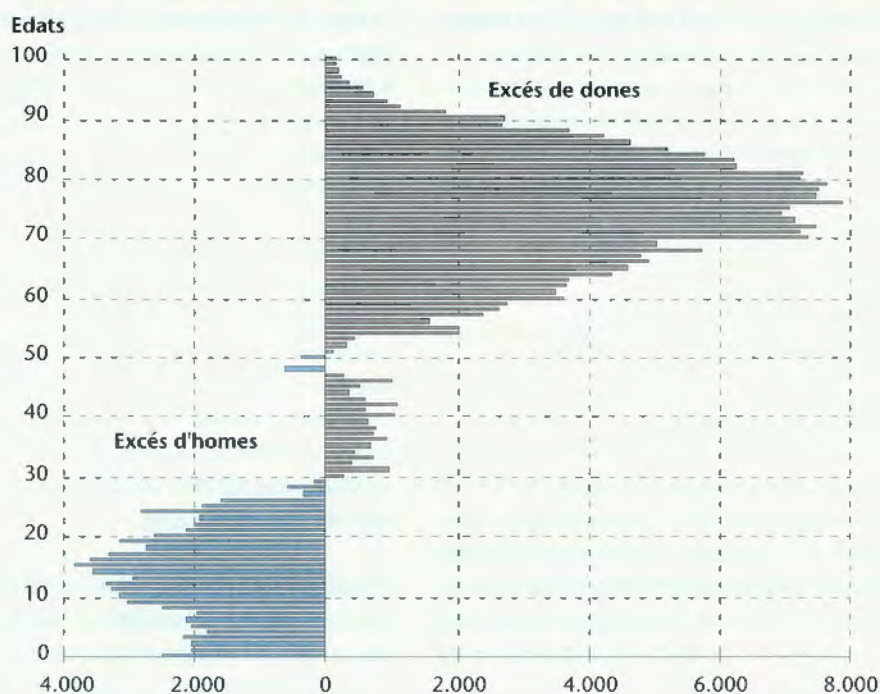
Font: elaboració pròpia a partir del *Padró municipal d'habitants 1981*.

GRÀFIC 8. DESEQUILIBRIS EN ELS EFECTIUS PER SEXES A CADA EDAT. CATALUNYA 1986

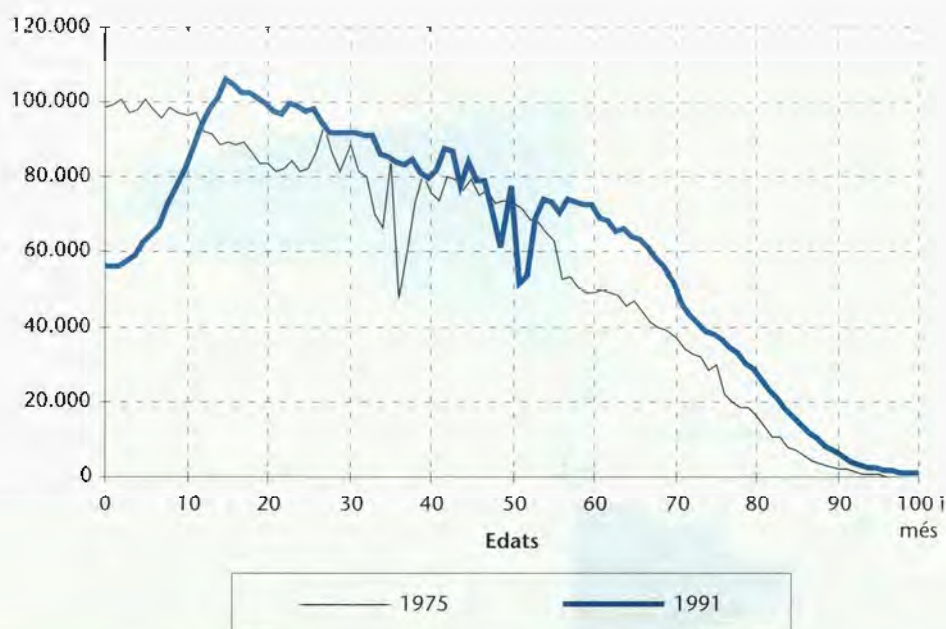
Font: elaboració pròpia a partir del *Padró municipal d'habitants 1986*.

GRÀFIC 9. DESEQUILIBRIS EN ELS EFECTIUS PER SEXES A CADA EDAT. CATALUNYA 1991

Font: elaboració pròpia a partir del *Cens de població 1991*.

GRÀFIC 10. EVOLUCIÓ DELS EFECTIUS PER EDATS. CATALUNYA 1975-1991

Font: Instituto Nacional de Estadística. Padró municipal d'habitants de 1975. Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de població 1991.

tre. Així es pot constatar a partir de les dades del cens de l'any 1991, que el nombre d'homes és inferior al de dones al voltant del 8,4% entre els 65 i 69 anys, un 22,2% entre els 75 i els 79 anys, un 33% entre els 85 i 89 anys i un 50% entre els de 95 anys i més. El que ha canviat al llarg del període 1975-1991 és la distribució dels efectius per sexes entre els 30 i 48 anys, on el balanç favorable als homes s'ha traslladat a les dones, circumstància que reflecteix el canvi patit en aquesta darrera dècada en l'estructura de la sobremortalitat masculina en aquest segment d'edats, fruit de causes de mort lligades a la mortalitat per accidents de trànsit i la incidència de la sida.

1.2 L'evolució dels efectius: exercicis de quantificació

La comparació entre els efectius per grups quinquennals d'edats dels anys 1975 i 1991 (gràfic 10) mostra que l'any 1991 els efectius de població són superiors a totes les edats que els enregistrats el 1975, excepte entre els 0 i 11 anys i entre els 40 i 60 anys. El primer tram d'edats és el que presenta una reducció molt més important i es correspon a la forta davallada de la natalitat iniciada feia quinze anys. El segon grup d'efectius menys nombrós que els efectius de les mateixes edats enregistrat el 1975,

es relaciona amb la feble fecunditat de l'època de la guerra i postguerra.

Les diferències entre els efectius són més marcades per l'efecte de la reducció actual de la fecunditat que per la del passat perquè la immigració va reparar aquesta manca de naixements. Vist d'una altra manera, des de l'òptica dels efectius que s'han incrementat ho han fet amb major proporció els adults joves que es beneficien de l'arribada de les generacions plenes del "baby-boom" i també la gent gran per l'efecte combinat de la reducció de la mortalitat i la immigració.

La variació dels efectius quantificada a partir de les taxes de creixement (gràfic 11), permet constatar que fins als 11 anys les taxes de creixement assenyalen un ritme de creixement de signe negatiu, és a dir, aquests grups d'edat han experimentat una reducció dels seus efectius, amb taxes negatives de l'ordre del 4% a les primeres edats. Un altre grup amb valors del mateix signe negatiu se situa entre els 48 i els 53 anys amb un màxim de poc més de -2% als 51 anys.

Els increments positius entre els 12 i els 47 anys són creixements baixos i moderats, a excepció dels experimentats als 36 i 37 anys, pel baix nombre d'efectius que l'any 1975 hi havia en aquestes edats. A partir dels 54 anys s'i-

GRÀFIC 11. TAXES DE CREIXEMENT DELS EFECTIUS PER EDATS. CATALUNYA 1975-1991

Font: elaboració pròpia a partir del Padró municipal d'habitants de 1975 i el Cens de població de 1991.

nicia el tram que ha registrat les més altes taxes de creixement; des d'aquesta edat fins als 72 anys, els augments són de l'ordre del 2% i, posteriorment, els ritmes són encara més accelerats i arriben a un màxim del 7% en edats molt avançades. Per sexe, els guanys són més accentuats per als homes que per a les dones, entre els 56 i els 70 anys i en menor proporció entre els 15 i els 25 anys (gràfic 11).

Per avaluar els canvis a l'estructura per edat, una primera aproximació és fer-ho a partir del pes dels diferents grups d'edat. En considerar el període 1975-1991 (taula 1), es detecta una variació molt accentuada a les edats

joves, amb una participació percentual reduïda en 7,8%. Aquest descens es reflecteix pels increments dels altres grups: 3,7% a les edats actives i 4,1% a les més grans. Així, les persones de 65 anys i més que l'any 1975 representaven el 10,2% del total de la població, l'any 1991 s'havien incrementat al 14,3%.

En aquest procés de canvi estructural, el component clau que inicia l'envelliment per la base de la piràmide és el descens de la fecunditat. També existeix un envelliment per la cúspide com a conseqüència del descens de la mortalitat que, a nivells molt avançats, produeix majors guanys a les edats més grans. Per últim, es pot produir

TAULA 1. INDICADORS DE LA POBLACIÓ. 1975, 1981, 1986 I 1991

	1975	1981	1986	1991
Població per grans grups d'edat	100,0	100,0	100,0	100,0
de menys de 15 anys	25,60	24,96	21,68	17,76
de 15 a 64 anys	64,17	64,05	65,98	67,92
de 65 anys i més	10,24	10,99	12,33	14,31
Índex d'envelliment				
nombre d'hab. de 65 anys i més per 100 hab. de menys de 15 anys	40	44	57	81
Índex de sobreenvelliment				
nombre d'hab. de 85 anys i més per 100 hab. de 65 anys i més	6	6	7	9
Índex de dependència juvenil				
nombre d'hab. de menys de 15 anys per 100 hab. de 15 a 64 anys	40	39	33	26
Índex de dependència senil				
nombre d'hab. de 65 anys i més per 100 hab. de 15 a 64 anys	16	17	19	21
Índex de dependència global				
nombre d'hab. ≥ 65 anys i < 15 anys per 100 hab. de 15 a 64 anys	56	56	52	47
Edat mitjana de la població	33,7	34,2	36,1	37,8
Mitjana d'edats de la població	29,3	29,8	31,6	33,5

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1996). *Anuari estadístic de Catalunya 1996*.

un envelliment pel centre de l'estructura, fruit d'una població més nombrosa a edats adultes i avançades d'acord amb l'elevada freqüència de naixements produïts abans del descens de la fecunditat i de l'aportació migratòria.

La corba de creixement dels efectius (gràfic 11) analitzada anteriorment, mostra clarament quins grups d'edat varen experimentar més increment. En el seu conjunt pot constatar-se, des d'una altra òptica, l'habitual procés de redistribució del pes dels grups d'edat als extrems de la piràmide que acompanya tot procés d'envelliment. La taxa de creixement dels efectius d'edats compreses entre els 65 i els 69 anys fou del 2% durant el període 1975-1991; del 3% per a les edats entre els 75 i els 79 anys; del 5% per a les de 85 i 89 anys i del 6% pels de 95 anys i més. Com a conseqüència d'aquests increments diferencials, el pes dels majors de 85 anys dins del conjunt de

gent gran s'incrementà un 6% l'any 1975 i un 9% el 1991.

Un indicador d'estructura que assenyalava el canvi produït en l'estructura per edats és l'índex d'envelliment, que relaciona els nombre de persones de 65 anys i més amb la població de menys de 15 anys. Mentre que l'any 1975 hi havia quaranta persones velles per cada cent de joves, aquest valor es duplica en el període estudiat. Així l'any 1991 es registren vuitanta-una persones grans per cada cent en edats compreses entre 0 i 14 anys. D'altra banda, la relació de dependència senil ha passat de 16 a 21 persones de 65 i més anys per cent persones en edats actives. Des del punt de vista de la dependència global, el nombre de persones en edats dependents per cada cent persones en edats actives s'ha reduït de 56 a 47, és a dir, que la càrrega teòrica que han de suportar els actius potencials resulta menor quinze anys més tard.

No és fàcil avaluar acuradament les implicacions dels indicadors anteriors sense una mínima perspectiva comparada. En aquest sentit si es tria el percentatge de persones de 65 anys i més com un dels més significatius, el seu valor per altres poblacions europees permet situar el cas de la població catalana en el seu context. Així, des del punt de vista de l'entorn geogràfic, el pes de les persones de 65 anys i més és molt pròxim a l'observat a França (13,8%)⁴ o Itàlia (14,2%), tot i que una mica superior al corresponent a la població portuguesa (12,9%). En qualsevol cas, la magnitud de l'índex no s'allunya gaire de la mitjana europea (13,4%), en un continent que si bé presenta uns trets compartits en les seves estructures de població també ofereix algunes diferències, com ara entre els nivells d'envelliment, per exemple, del Nord i el Sud. Així, aquests percentatges arriben a països escandinaus com Suècia o Noruega al 18,3% i al 16,4%, respectivament, entre dos i quatre punts percentuals per sobre del nivell català. En aquest punt cal advertir, a més a més, que es tracta de dues societats que des de mitjan de la dècada dels anys vuitanta experimenten una recuperació dels seus nivells conjunturals de fecunditat.

Al costat dels indicadors estructurals habituals ressenyats també és possible avaluar el tipus de modificació experimentada per les piràmides de població en termes de la seva edat mitjana, és a dir, l'edat mitjana de tots els individus que la componen⁵. En el cas de la població del període que ens ocupa, això significa un augment d'aquest indicador de 4,1 anys, en passar dels 33,7 anys de 1975 als 37,8 anys de 1991. La pertinença d'aquest indicador per a la quantificació del procés d'envelliment pot il·lustrar-se amb els resultats d'un exercici de projecció de la població catalana del segle XX que mostra com, en absència de l'aportació migratòria, l'edat mitjana de la piràmide de població de l'any 1986 hauria estat de 40,4 anys⁶.

Es fa evident que en absència de qualsevol fet vital (naixements i defuncions) i de migracions, la mitjana d'edat d'una població augmentaria un any per cada any calendari que passés, és a dir, cada individu tindria un any més. En aquest sentit la tendència natural d'una estructura de població sota aquestes condicions esdevindria cada cop més envellida. També resulta lògic adonar-se que amb els naixements, que suposen la incorporació d'habitants a l'edat 0, aquesta tendència s'alteraria, de la mateixa manera que el procés pateix variacions si es considera l'edat mitjana de les persones que moren o la d'entrada i sortida de la població. En general, és possible expressar la variació mitjana d'edat d'una població entre dos moments en funció de la interrelació entre les freqüències dels fets vitals i les edats mitjanes de les defun-

cions, les emigracions i les immigracions, d'acord amb el que queda recollit a la taula 2, on es descompon aquesta variació en funció de les dades del període disponible (1986-1991). Es tracta doncs dels canvis en l'estructura per edats de l'etapa compresa entre el Padró municipal d'habitants de 1986 i el Cens de 1991, en aquest període l'edat mitjana ha passat dels 36,1 als 37,8 anys, és a dir, s'ha incrementat una fracció de 0,34 anys per cada any calendari.

TAULA 2. DESCOMPOSICIÓ DE LES VARIACIONS DE L'EDAT MITJANA DE LA POBLACIÓ. CATALUNYA. PERÍODE 1986-1991

Edat mitjana de població	36,96
Edat mitjana de mortalitat	72,58
Edat mitjana d'emigració	31,57
Edat mitjana d'immigració	29,34
Taxa de natalitat	9,63‰
Taxa de mortalitat	8,10‰
Efecte de la natalitat: $b \cdot A(p)$	0,355924
Efecte de la mortalitat: $d \cdot (A(d) - A(p))$	0,288522
Efecte de la migració: $i \cdot (A(p) - A(i)) - o \cdot (A(p) - A(o))$	0,015174
$dA(p)/dt$ observada (1)	0,34
$dA(p)/dt$ estimada (sense migració) (2)	0,355
Diferència (1)-(2)	-0,015
$dA(p)/dt$ estimada (amb migració) (3)	0,3403
Diferència (1)-(3)	-0,0003

Font: elaboració pròpia.

Els resultats de la taula 2 permeten il·lustrar numèricament el pes dels diversos components en aquesta darrera fase d'envelliment. De manera concreta es constaten dos fets:

1. El lloc marginal que les migracions representen en la modificació de les estructures de població, com ho demostraria la molt reduïda diferència entre les estimacions de variacions de l'edat mitjana de la població, sense tenir en compte o amb la consideració de les migracions, 0,355 i 0,3403 respectivament. Aquesta és la conseqüència de l'esmentat retrocés del factor migratori en la configuració de les piràmides de la població catalana del període 1975-1991.

2. L'efecte de la fecunditat sobre la variació de l'edat mitjana és en valors absoluts el més rellevant (0,356), si bé

TAULA 3. NOMBRE DE PERSONES SEGONS TIPUS DE LLAR. CATALUNYA 1981-1991

Tipus de llar	Nombre de persones		Distribució percentual		Taxa de creixement %
	1981	1991	1981	1991	
Unipersonals	170.789	262.719	2,89	4,39	4,40
Sense nucli	129.357	119.687	2,19	2,00	-0,77
	300.146	382.406	5,07	6,39	2,45
Nuclears simples					
parella sense fills sense altres persones	600.575	730.758	10,15	12,21	1,98
parella amb fills sense altres persones	3.408.040	3.499.374	57,58	58,49	0,26
mares soles amb fills sense altres persones	190.962	288.940	3,23	4,83	4,23
pares sols amb fills sense altres persones	38.495	57.760	0,65	0,97	4,14
	4.238.072	4.576.832	71,60	76,50	0,77
Nuclears extenses					
parella sense fills amb altres persones	151.485	120.111	2,56	2,01	-2,29
parella amb fills amb altres persones	788.982	538.003	13,33	8,99	-3,76
mares soles amb fills amb altres persones	70.855	67.387	1,20	1,13	-0,50
pares sols amb fills amb altres persones	23.564	15.489	0,40	0,26	-4,11
	1.034.886	740.990	17,48	12,39	3,29
Múltiples	345.825	282.446	5,84	4,72	-2,00
Total	5.918.929	5.982.674	100	100	0,11

Font: INE (1978) *Censo de Población de 1981. Tomo II*. Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991. Vol. 17*.

cal observar com l'efecte de la mortalitat (0,289) s'hi acosta, avançant el paper destacat que, en el cas que la resta de tendències demogràfiques es mantinguin constants, tindrà en un futur no gaire llunyà.

2. LES ESTRUCTURES DE POBLACIÓ DE LES LLARS CATALANES

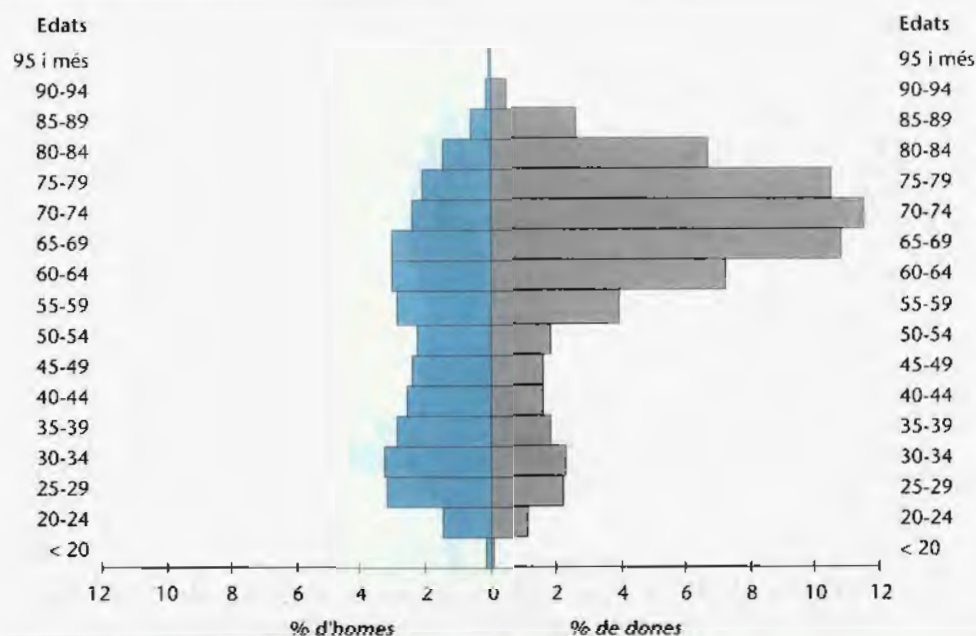
Passar de l'estudi de la composició global de la població, segons edat i sexe, a la seva distribució, segons els tipus de llars que formen, suposa acostar-se a una visió diferent de les estructures de la població, fruit de les subpoblacions generades a partir de determinades característiques particulars. Així, a les properes planes s'estudiaran les piràmides de població pròpies de les diverses modalitats de llars catalanes a la llum del cens de 1991. Malauradament, la manca de la mateixa informació per a censos anteriors no permetrà reconstruir l'evolució temporal d'aquestes piràmides. En aquest mateix sentit convé recordar com la natura dinàmica de les formes familiars no queda prou reflectida a les dades censals, atès el seu caràcter d'informació acotada a un moment, la data del

cens. En conseqüència, només es podran observar de manera fragmentària diferents moments del cicle de vida que es corresponen a les diferents estructures de llars. A les precaucions anteriors convé afegir que les estructures de la població de les llars són expressió de diversos factors, entre els quals els demogràfics juguen un paper rellevant. Però, a l'acció de la fecunditat, la mortalitat i les migracions s'hi ha d'afegir l'efecte de les variables que incideixen en la formació i la dissolució de les parelles.

Tot i les limitacions assenyalades, l'interès per aquesta aproximació troba justificació en el fet que molts dels comportaments demogràfics resten sota la influència d'aquestes formes d'agrupació. Determinar, per exemple, quants joves viuen amb els seus pares o s'han emancipat o quants viuen amb les seves parelles pot tenir alguna transcendència a l'hora de comprendre o, fins i tot, preveure el seu comportament reproductiu.

Per tal de situar en la seva perspectiva els resultats aquí presentats, convindrà fer un breu recordatori de les tendències observades en l'evolució de les llars⁸ entre 1981 i 1991 (taula 3). Segons dades del darrer cens, les llars nuclears simples concentren més de les tres quartes

GRÀFIC 12. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS UNIPERSONALS. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*. Vol. 17.

parts de la població, mentre que les sense nucli i unipersonals solament un 6% i les complexes un 17%. En el darrer decenni, els diferents tipus de llars han experimentat un creixement molt desigual. El major increment correspon als solitaris amb un augment mitjà anual del 4,4%, magnitud tan sols igualada per les llars nuclears monoparentals, tant les constituïdes per mares com per pares. Dins de les llars d'un nucli, les formades per matrimonis o parelles amb fills o sense agrupen més del 70% de la població i el seu creixement ha estat més moderat en el cas de les parelles sense fills (2%) i molt baix en les parelles amb fills (0,26%). Les llars nuclears extenses i les múltiples per definició concentren més població però, com que són menys freqüents, en conjunt representen el 17%. També s'ha d'assenyalar que en totes les categories de les llars extenses s'han registrat forts decreixements de la població, llevat de les llars monoparentals encapçalades per mares, on la pèrdua no ha estat tan accentuada. Per últim, les llars sense nucli, de reduïda representació dins del conjunt, han experimentat un lleuger decreixement.

2.1 Les persones que viuen soles i en llars sense nucli

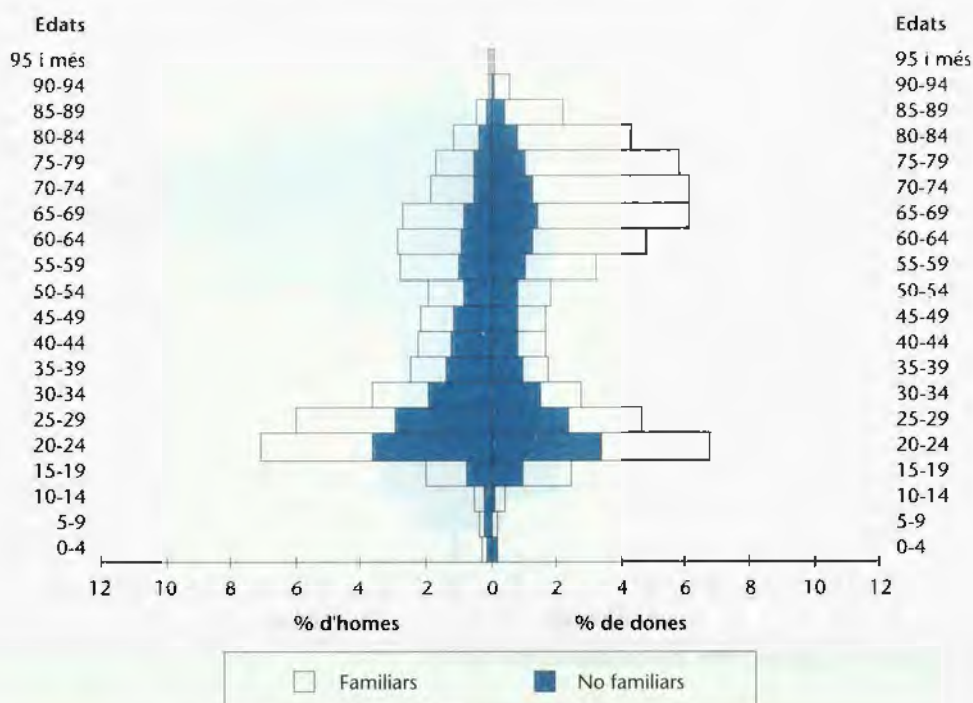
L'estructura per edat i sexe de la població que viu a les llars unipersonals presenta una distribució dels seus efectius molt irregular (gràfic 12). Les diferències per edat i

sexe són el resultat de diferents factors, entre els quals es destaquen: l'edat de l'emancipació dels joves, les distintes edats en què homes i dones comencen una relació de parella, l'efecte de les separacions i els divorcis i les diferències de mortalitat entre homes i dones.

En conjunt, aquestes llars de solitaris són majoritàriament femenines i de persones grans. Les dues tercers parts dels seus membres són dones (66,5%) i l'edat mitjana de la seva piràmide són els 61 anys. La distribució dels efectius femenins segons l'edat resulta força desequilibrada, tot concentrant el 81% de persones en edats superiors als 60 anys, amb un valor modal entre els 65 i 74 anys, molt allunyat de la resta de la distribució. Aquesta irregularitat s'ha d'atribuir a l'efecte de la sobremortalitat masculina, que fa que la condició de solitari sigui més freqüent entre les dones grans. L'estat civil predominant és el de vídues, amb una representació del 62,8%, seguit pel de solteres amb un 26,9%, el 60,5% de les quals són de 50 anys i més.

Pel que fa a la població masculina es caracteritza pel fet d'ésser més jove que les dones, presentar una distribució per edats més regular i estar compost per homes solters, representats en un 51%. Els separats, divorciats i casats (26%) tenen una presència més important que en el cas de les dones, perquè majoritàriament les dones en cas de ruptura matrimonial obtenen amb més freqüència la custòdia dels fills. La condició de solitària arriba a les

GRÀFIC 13. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS SENSE NUCLI. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*. Vol.17.

dones separades més tard i està relacionada amb el moment que els fills deixen la llar materna.

En aquesta estructura queden representats, com a mínim, tres moments del cicle de vida de les famílies: la solitud a edats joves, quan aquesta generalment és una elecció i en molt casos no resultarà definitiva, marca el moment de l'emancipació familiar; a les edats adultes, especialment pels homes, és el resultat d'una ruptura familiar, i a les edats més elevades quan es fruit de la imposició vital, que es manifesta en la contracció del nucli familiar per mort d'algun dels dos cònjuges, de manera més freqüent, dels marits.

La piràmide d'edats que correspon a les llars sense nucli es caracteritza per tenir una proporció d'infants molt reduïda i altes concentracions de població entre els 20 i 34 anys i entre els 60 i 85 anys (gràfic 13). En aquest tipus de llars hi ha més dones (58%) que homes, l'edat mitjana és aproximadament els 50 anys i un terç de la població té més de 65 anys. L'estat civil predominant tant en homes (75%) com en dones (64,3%) és el de solters/res. A les dones s'hi ha d'afegir, una alta proporció de vídues (23,5%), especialment a partir dels 50 anys.

Dins d'aquest tipus de llars es poden distingir entre aquelles on, almenys, algunes de les persones s'hi troben vin-

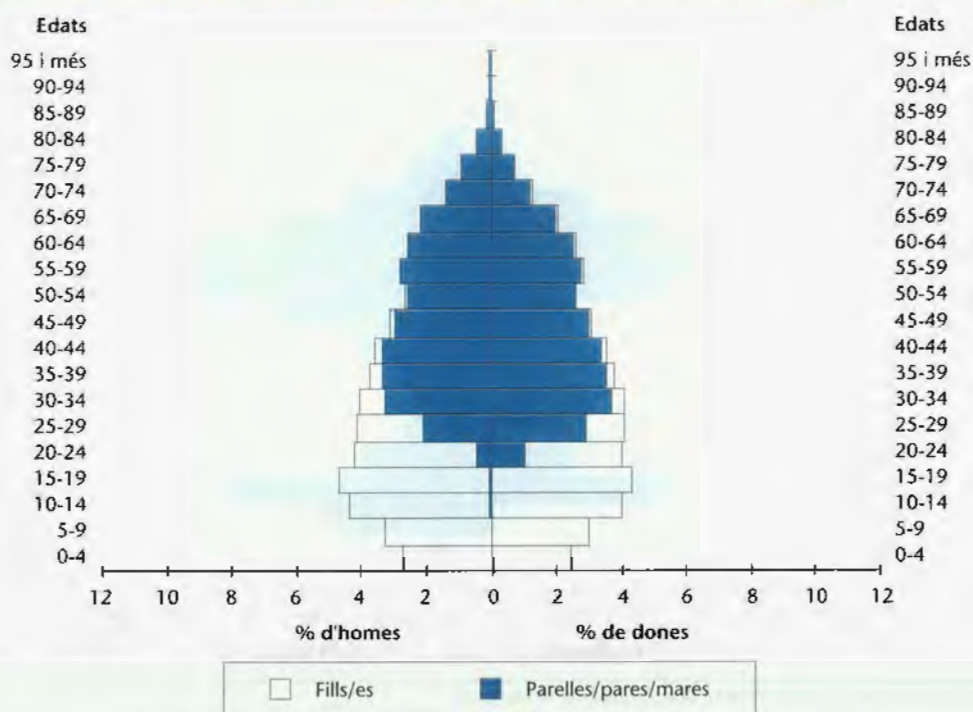
culades per una relació de parentiu, però que no constitueixen un nucli familiar, i les llars on entre els seus membres no hi ha vincles d'aquest tipus. Les primeres formen el col·lectiu més nombrós, amb un 61,8% de la població, i les relacions de parentiu més freqüents són les de germans o cunyats⁹. Les llars no familiars presenten una composició per edats més jove que l'anterior i entre els factors que determinen la seva formació poden esmentar-se les relacions d'amistat, de cohabitació o altres fórmules de convivència establertes per compartir les despeses de l'habitatge.

Com a resum, aquest tipus de llar es caracteritzaria per una presència majoritària de persones solteres. Un grup de les quals corresponen a joves en una situació de transició cap a altres formes de convivència i l'altre seria format per persones d'edats més avançades. Aquestes últimes s'haurien de considerar, per les seves mateixes circumstàncies vitals, com a membres d'unes llars més estables en la seva modalitat de convivència, generalment estructurada al voltant de determinats vincles de parentiu.

2.2 Les estructures de les llars nuclears simples

D'acord amb l'esmentat unes línies més amunt, les llars d'un nucli reuneixen el 76,5% de tota la població de

GRÀFIC 14. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS NUCLEARS SIMPLES. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). Cens de població 1991. Vol.17.

Catalunya, és a dir, que més de les tres quartes parts de la població viu en una llar nuclear simple. La forma de la seva estructura per edats s'aproxima a la del conjunt de la població, però amb un lleuger predomini masculí (50,7%) i amb una major representació de persones que formen una parella o que són pares (58,2%) respecte a aquelles que es declaren fills (gràfic 14). Cal distingir entre els nuclis formats per parelles sense fills, parelles amb fills i per nuclis monoparentals, tots en absència d'altres persones.

Les *parelles sense fills* mostren una estructura per edats molt envellida com a conseqüència de la falta d'irifants (gràfic 15). El 61% de la població té edats compreses entre els 15 i els 64 anys i el restant 39% són majors de 65 anys. Per aquesta raó l'edat mitjana de població és de 55 anys. La piràmide presenta dos sortints molt marcats: un al voltant dels 25 i 29 anys i un altre entre els 65 i 69 anys. Aquests valors modals representen dos moments del cicle de vida familiar. El primer, correspon a les edats joves i assenyalaria la fase de formació de la família, i el segon, les d'edats grans, la fase de contracció, és a dir, quan els fills ja han marxat de la casa dels pares. La variació d'aquests grups estarà en funció de diferents factors entre els quals s'han de destacar el calendari de la nupcialitat (o de la formació de la parella), la fecunditat, l'edat de l'emancipació dels fills i del des-

cens de la mortalitat. Pel que fa al seu estat civil, majoritàriament són persones casades en un 94%, un 4% solteres i el restant 2% són classificades dins d'altres estats civils.

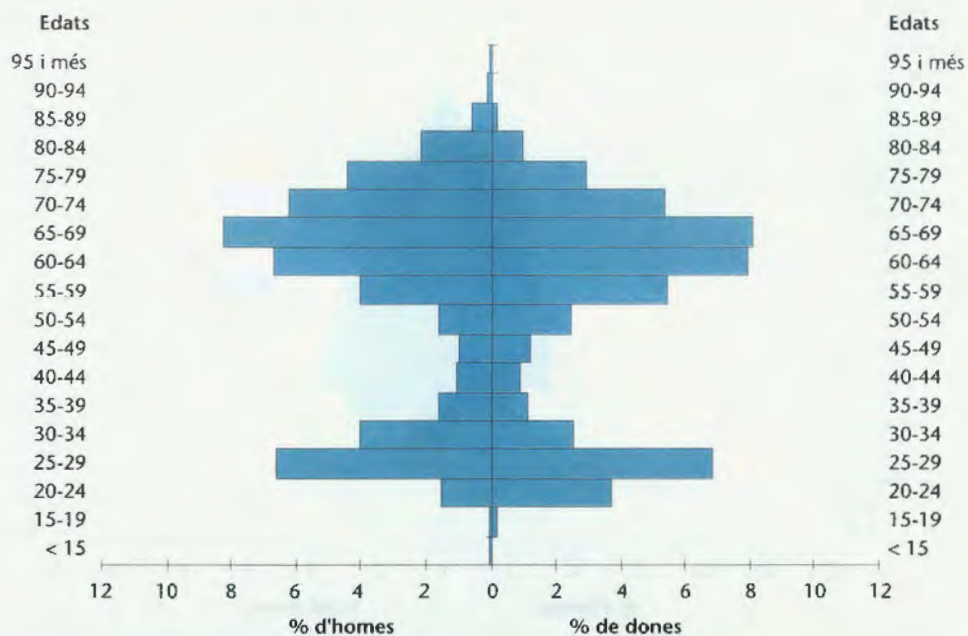
Les *parelles amb fills* representen el grup més nombrós de tota la població amb un 58,5% dels seus habitants (gràfic 16). El seu creixement mitjà anual és molt moderat (0,26%) i de totes les subpoblacions familiars és la que té l'estructura més jove, amb una edat mitjana de 30 anys. La forma de la piràmide guarda relació amb el tipus d'estructura de la llar. És a dir, el fet que siguin parelles que conviuen amb els seus fills fa que el pes de les persones grans resulti molt baix (3%). S'aprecia, també, una reducció al voltant dels 30 anys, edat que correspon a l'emancipació dels fills, o a la formació de noves parelles. De fet la piràmide pot dividir-se en dues parts: una primera comprèn des de la base fins als 25 anys i són majoria els fills, i la segona, a partir d'aquesta edat, ocupada fonamentalment pels pares. El primer grup correspondria als solters i el segon als casats.

Per analitzar i entendre l'estructura per edats de les *llars monoparentals* és necessari recordar alguns aspectes relacionats amb la seva formació. Així, aquest tipus familiar és el resultat de la dissolució d'una parella amb fills per separació, divorci o mort d'algun dels seus membres, i

POBLACIÓ

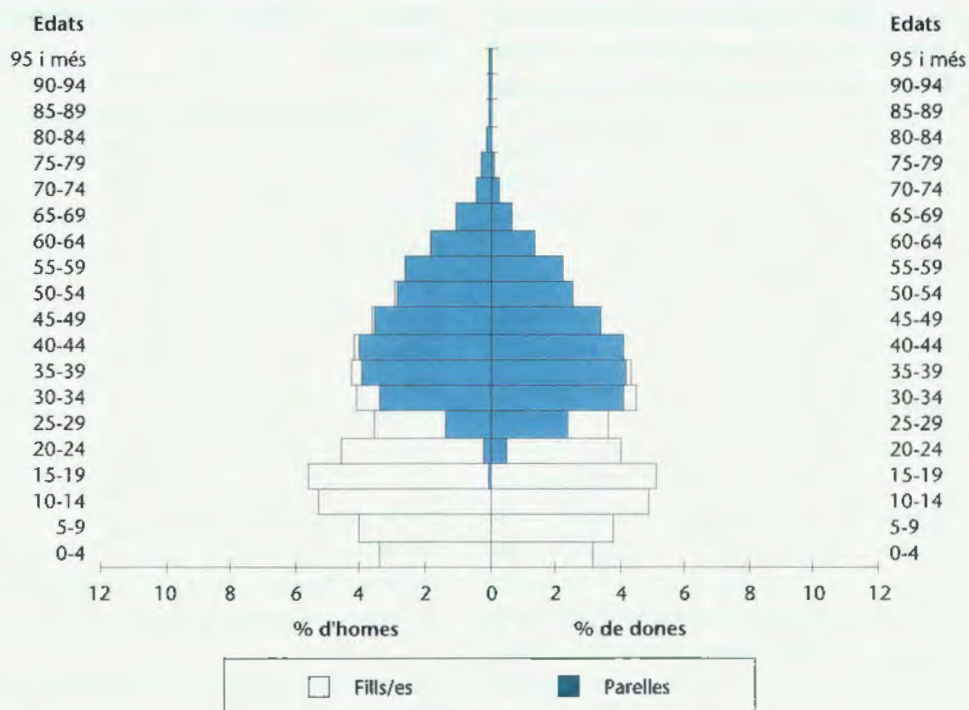
Canvis demogràfics i transformació de les estructures

GRÀFIC 15. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS DE PARELLES SENSE FILLS. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*. Vol.17.

GRÀFIC 16. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS DE PARELLES AMB FILLS. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*. Vol.17.

també de la maternitat al marge d'un vincle matrimonial o de convivència. És a dir, que d'acord a la seva formació es poden distingir tres tipus diferents de nuclis monoparentals: els formats per ruptura de la parella, per decisió personal i per la mort d'un dels dos membres.

Entre els canvis produïts els darrers anys que van incidir en el creixement dels nuclis monoparentals, s'ha d'assenyalar, entre altres, l'augment de les separacions i els divorcis, l'increment de la fecunditat fora del matrimoni i l'efecte de la sobremortalitat masculina.

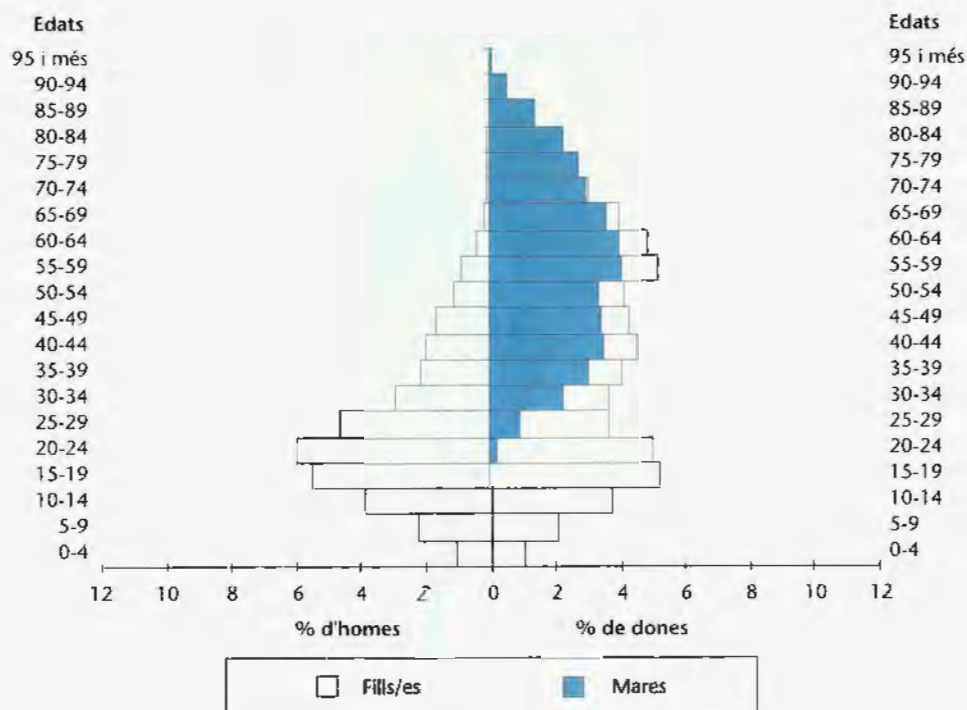
Dins dels nuclis monoparentals (gràfics 17 i 18) són més freqüents els encapçalats per dones perquè generalment en cas de separació o divorci és la mare la que assumeix la custòdia dels fills, com també en els casos de fills nascuts fora del matrimoni. D'altra banda, l'acció de la mortalitat diferencial per sexe fa que s'incrementi el nombre de nuclis monoparentals formats per mares vídues. L'any 1991, el 60% del nuclis monoparentals constituïts per una mare amb fills tenien com a persona de referència una dona vídua.

L'asimetria observable a les piràmides d'edat és conseqüència de la falta d'un dels progenitors. La distribució dels efectius segons l'edat permet distingir els nuclis formats per mares o pares joves amb fills al seu càrrec i pares o mares d'edats avançades que conviuen amb fills grans. En aquest últim cas, segurament la relació de dependència s'inverteix i són els pares aquells que depenen dels seus fills.

2.3 La composició de les llars extenses i múltiples

Les llars extenses es diferencien de les nuclears simples perquè les persones que componen el nucli familiar conviuen amb altres persones. Actualment, concentren el 12% de la població, però és una forma familiar considerada en retrocés. L'estructura és més envellida que les nuclears simples, té una forma irregular, amb la característica particular d'un eixamplament a les edats més avançades ocupades per les persones que no constitueixen un nucli familiar (gràfic 19). En general les relacions

GRÀFIC 17. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS MONOPARENTALS (MARES). CATALUNYA 1991

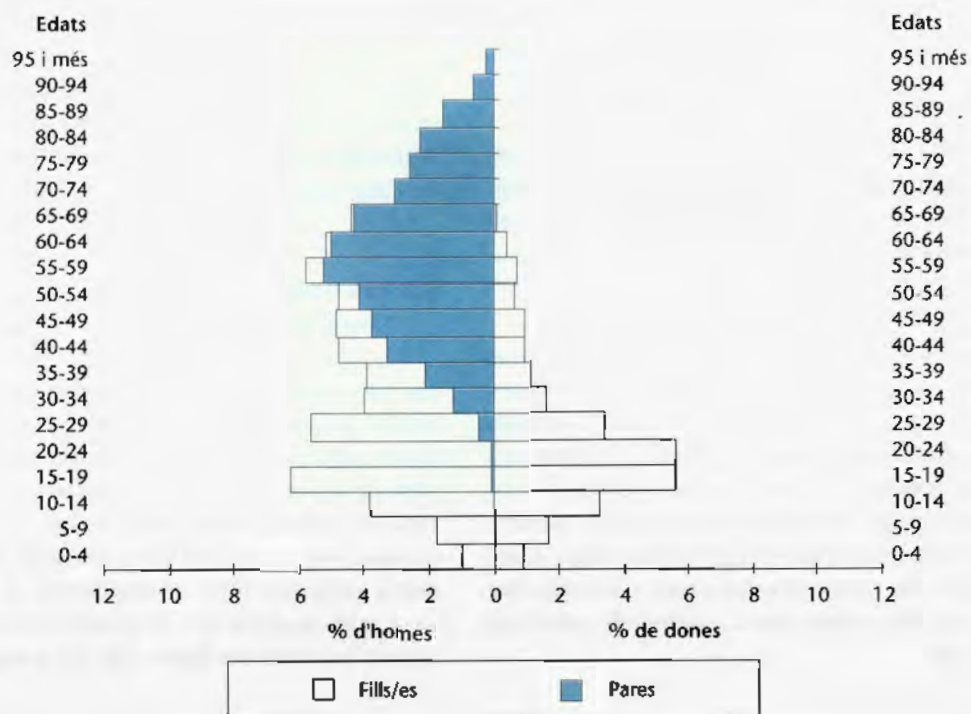

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994), *Cens de població 1991*, Vol. 17.

POBLACIÓ

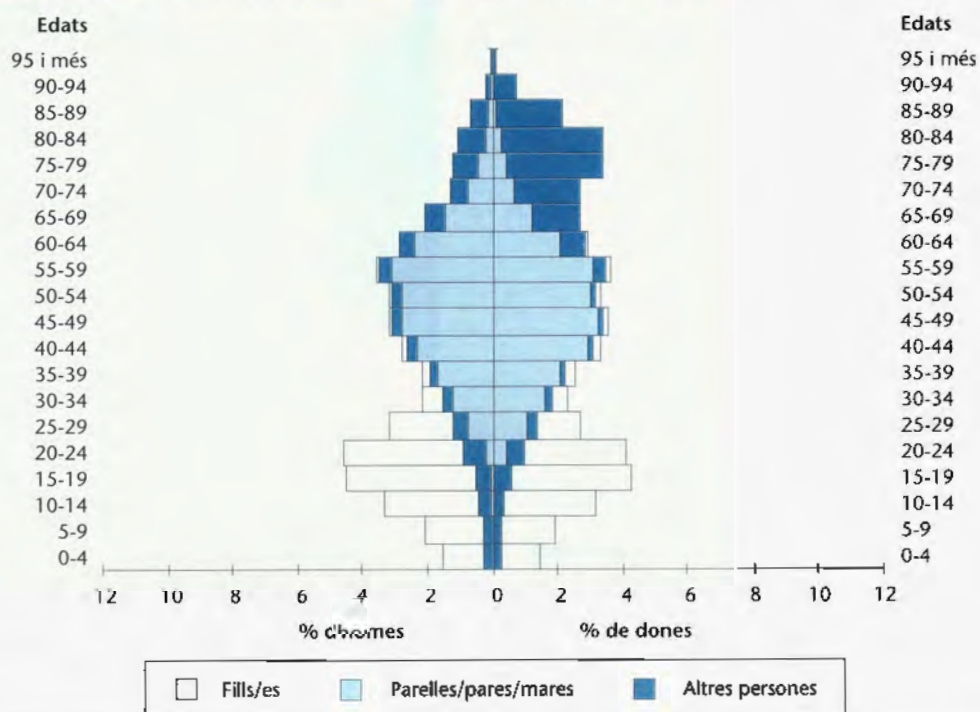
Canvis demogràfics i transformació de les estructures

GRÀFIC 18. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS MONOPARENTALS (PARES). CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*. Vol.17.

GRÀFIC 19. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS EXTENSES. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*. Vol.17.

de les altres persones amb les quals componen el nucli són de parentiu, amb un alt predomini de pares o sogres de la persona principal, i en menor proporció néts i germans. És a dir, aquesta estructura familiar acull membres de la família que no constitueixen un nucli familiar i que per diferents raons no han format un altre tipus de llar. Dins d'aquesta estructura poden conviure-hi membres de tres generacions. Les persones que es declaren formant part de la parella o que són pares representen un 42,4%, els fills són un 32,4% i les altres persones el 25,2%.

Els efectius de les *llars múltiples* són poc significatius dins del conjunt de la població, i les característiques de la seva pròpia estructura fan preveure que encara perdrà més pes relatiu els propers anys (gràfic 20), circumstància que no pot deslligar-se del fet d'ésser una forma de convivència amb major representació en àrees rurals.

Els seus trets més característics són, en primer lloc, una estructura per edats que presenta una disminució a la base de la piràmide i a edats centrals entre els 35 i 55 anys. En segon lloc, el pes dels individus que no formen part dels nuclis és poc significatiu i està concentrat especialment a les edats més elevades, a partir dels 60 anys. Aquest tipus de llar es caracteritza per presentar més d'un nucli familiar, relacionats entre si per alguna mena de vincle de parentiu. Entre totes les formes de vinculació fami-

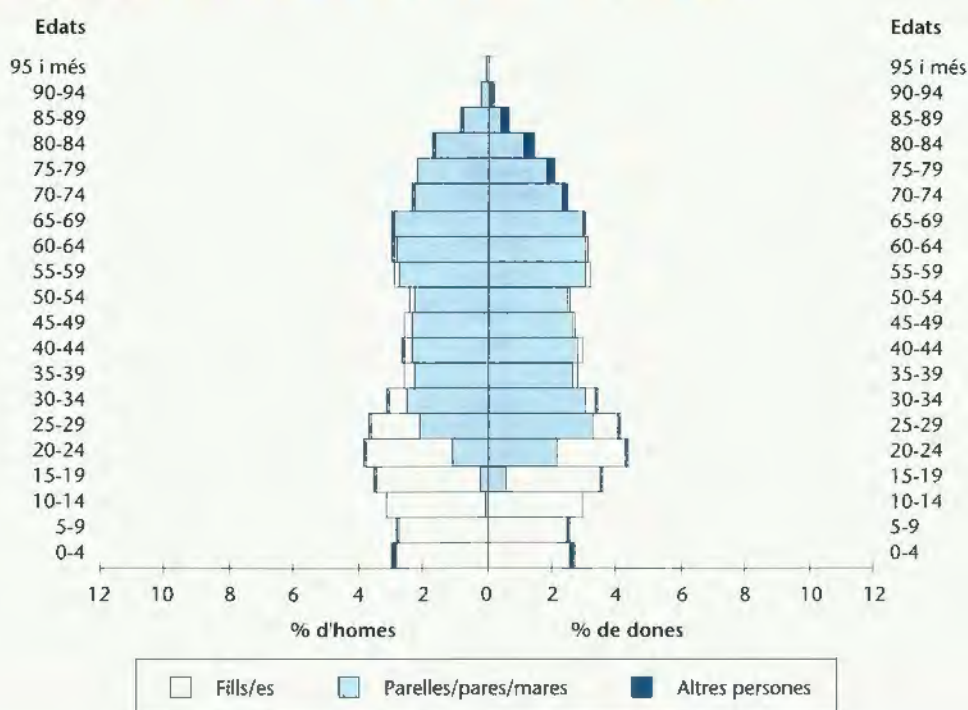
liar observades la més freqüent és la de filiació. En aquest tipus de llars, el 65% dels efectius són parelles o són pares, mentre que els fills representen el 32% del total.

3. CONCLUSIÓ

La visualització de la població de manera conjunta o agregada segons els diferents tipus de llars que constitueixen, permet fer lectures diferents, però a la vegada complementàries, de les estructures per edats. La piràmide de població de Catalunya subdividida segons els tres grans grups de llars mostra, de manera general, les relacions existents entre ambdues piràmides (gràfic 21). És evident que l'estructura de llars nuclears simples és la que s'acosta més a la imatge de l'estructura del conjunt de la població, però són les unipersonals i les sense nucli les que porten el pes de l'envelliment de l'estructura per edats (taula 4). D'altra banda, els tipus més complexos d'estructures de llars no fan més que adaptar-se a la forma marcada per les nuclears simples, i així donen més volum i anys a la piràmide d'edats.

La interacció entre les dues visions i els factors associats són determinants per entendre el tram de fons sobre el qual transitarà l'evolució futura de la població catalana.

GRÀFIC 20. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ DE LES LLARS MÚLTIPLES. CATALUNYA 1991

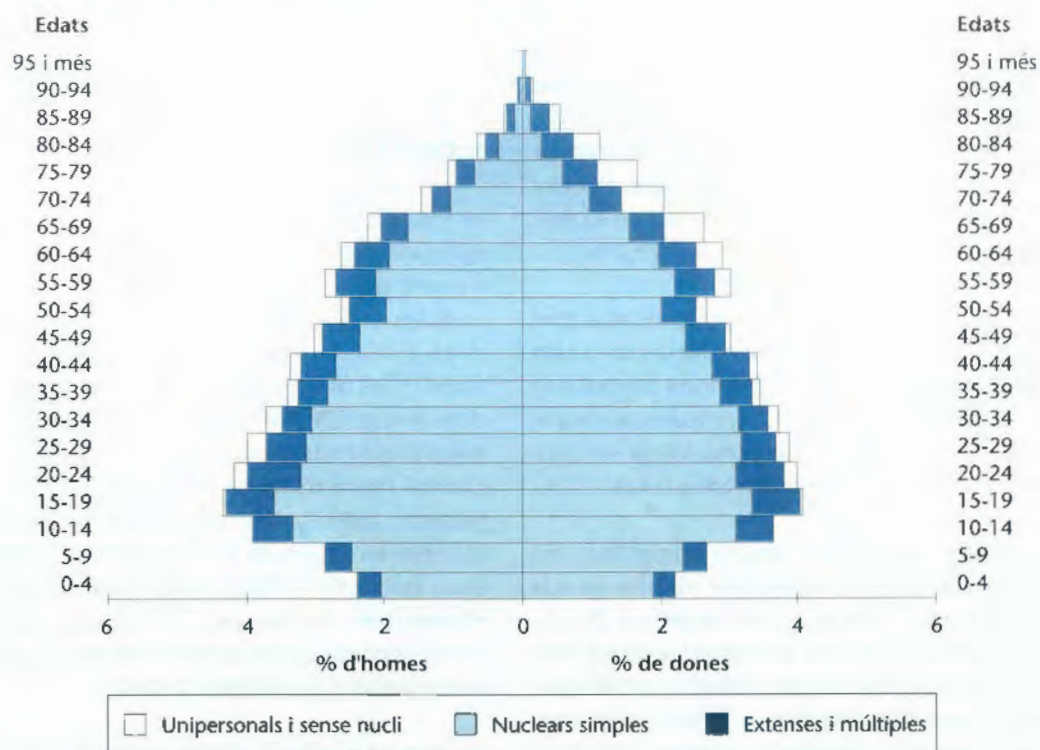

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població 1991*, Vol.17.

POBLACIÓ

Canvis demogràfics i transformació de les estructures

GRÀFIC 21. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ SEGONS TIPUS DE LLARS. CATALUNYA 1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1994). *Cens de població de 1991*. Vol.17.

TAULA 4. INDICADORS D'ESTRUCTURA. CATALUNYA 1991 (Percentatges)

Edat	Unipersonals	Sense nucli	Nucleus simples					Nucleus extenses	Múltiples
			parella sense fills	parella amb fills	mares soles	pares sols	total		
De 0 a 14 anys	0,00	1,95	0,01	24,60	13,96	12,33	19,85	13,52	17,10
De 15 a 64 anys	47,65	64,73	60,52	72,42	71,51	73,06	70,47	64,73	62,88
De 65 i més anys	52,35	33,32	39,47	2,98	14,53	14,61	9,68	21,75	20,02
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Edat mitjana	61,10	49,60	55,30	30,40	38,40	38,60	35,00	43,20	40,50

Font: elaboració pròpia a partir del *Cens de població de 1991*.

NOTES

- 1 J. Capellades (1983), pàg. 54, (1994) pàg. 62.
- 2 A. Cabré i I. Pujades (1989b), pàg. 47.
- 3 A. Cabré i I. Pujades (1989b), pàg. 52.
- 4 A. Warnes (1993), pàg. 90.
- 5 S. Preston, C. Himes i M. Eggers (1989) pàg. 691.
- 6 A. Cabré (1989a), pàg. 198.
- 7 Per a l'estimació d'aquesta descomposició s'ha aplicat la fórmula proposada per Preston i col·laboradors: $dA(p)/dt = 1 - b \cdot A(p) - d \cdot (A(d) - A(p)) - i \cdot (A(p) - A(i)) - o \cdot (A(p) - A(o))$. On $A(p)$ és l'edat mitjana de la població, $A(d)$ l'edat mitjana de les defuncions, b és la taxa de natalitat, d és la taxa de mortalitat, i la taxa d'immigració, o la taxa d'emigració, $A(i)$ l'edat mitjana dels immigrants, $A(o)$ l'edat mitjana dels emigrants i $dA(p)/dt$ expressa la derivada de l'edat mitjana de la població respecte al temps.
- 8 Les estructures de població que componen les llars, que en aquest apartat s'analitzen, s'han calculat tenint en compte una classificació adaptada a la proposada per Laslett i Hammel. Aquesta tipologia té com a base, fonamentalment, la identificació i la quantificació dels nuclis familiars i en la presència o l'absència d'altres persones. Els nuclis poden estar compostos per un matrimoni o parella sense fills, un matrimoni o parella amb fills, i nuclis formats per un sol progenitor, denominats també monoparentals. Així es distingeixen cinc tipus de llars: les unipersonals, formades per persones que viuen soles; les sense nucli, constituïdes per dues o més persones emparentades o no però que no formen un nucli familiar; les nuclears simples, formades per nuclis en absència d'altres persones; les nuclears extenses, compostes per nuclis amb la presència d'altres persones, i, per últim, les múltiples, constituïdes per dos o més nuclis familiars.
- 9 El cens no permet fer la distinció entre aquestes dues circumstàncies.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AIDELF (1996), "Ménages, familles, parentèles et solidarités dans les populations méditerranéennes", *Séminaire international d'Aranjuez*; núm. 7. Setembre 1994.
- CABRÉ, A. (1980), "La població de Catalunya", *Estadística i Societat*; Full núm. 3. Generalitat de Catalunya, Institut Central d'Estadística i Documentació.
- CABRÉ A., PUJADAS, I. (1984), "Población y recursos humanos en Catalunya", *Reconeixement Territorial de Catalunya*; vols. 6 i 7. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques.
- CABRÉ, A. (1989a), *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*; Tesi doctoral. Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- CABRÉ, A., PUJADAS, I. (1989b), "La població: immigració i explosió demogràfica", *Història econòmica de la Catalunya Contemporània*; Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CAPELLADES, J. (1983), "La població de Catalunya", *L'economia de Catalunya, d'avui i de demà*; Barcelona, Banc de Bilbao.
- CAPELLADES, J., FALGUERA, M. (1988), "L'Estructura sexe-edat de Catalunya, 1986", *Estadística i Societat*; Fulls núm. 69 a 72. Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.
- CAPELLADES, J., OLIVARES, D. (1992), "La població de Catalunya l'any 1991", *Nota d'Economia*; núm. 44, octubre. Generalitat de Catalunya, Departament d'Economia i Finances, pàg. 21-35.
- CAPELLADES, J. (1994), "La població de Catalunya", *L'economia catalana, davant del canvi de segle*; Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Economia i Finances i Banco Bilbao Vizcaya.
- COMMISSION EUROPÉENNE (1994), "L'Union Européenne et la famille", *Europe Sociale*; núm. 1/94. Bruxelles-Luxembourg, Direction Générale de l'emploi, des relations industrielles et des affaires sociales.

- COMISIÓN EUROPEA (1995), *La situación demográfica en la Unión Europea. Informe 1994*; Bruxelles-Luxembourg, Dirección General V.
- CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA (1982), *Catalunya en Xifres/2*; Barcelona, CIDC.
- DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL (1988), *Anàlisi de la Mortalitat a Catalunya 1986*; Generalitat de Catalunya, Secretaria General.
- DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL (1994), *Anàlisi de la mortalitat a Catalunya 1991*; Generalitat de Catalunya, Direcció General de Recursos.
- FARRÉ, M. (1987), "Factors demogràfics de l'envelliment a Catalunya", *Papers de Demografia*; núm. 24. Centre d'Estudis Demogràfics. Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- FONDO PARA LA INVESTIGACIÓN ECONÓMICA Y SOCIAL (1975), *Estadísticas Básicas de España 1900-1970*; Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorros.
- GRUNDY, E. (1996), "Population Ageing in Europe", *Europe's Population in the 1990s*; editat per D. Coleman. Oxford, Oxford University Press.
- GUISANDE, C., OLIVARES, D. (1995), "Cuantificación de familias de riesgo en el Censo de Población de 1991: los núcleos monoparentales en Catalunya", *Habitar, vivir, prever. Actas del V Congreso de la población española*; Novembre 1995, pàg. 79-88.
- HAMMEL, E., LASLETT, P. (1974), "Comparing household structure over time and between cultures", *Comparative Studies in Society and History*; núm. 16 pàg. 73-109.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1992a), *Cens de població. 1991. Vol. 3 Estructura de la població: sexe, edat i estat civil. Dades municipals*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1992b), *Moviments migratoris. 1988. Vol. 2 Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1992c), *Moviments migratoris. 1989. Vol. 2 Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1993), *Moviments migratoris. 1990. Vol. 2 Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1994a), *Cens de població 1991. Vol.17 Estructures familiars de la població: Dades comarcals i municipals*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1994b), *Moviments migratoris. 1992. Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1995), *Moviments migratoris. 1993. Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1996), *Anuari estadístic de Catalunya*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1997), *Moviments migratoris 1994. Característiques bàsiques*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, *Base de dades d'estadístiques comarcals i municipals de Catalunya*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1987), *Censo de Población de 1981. Tomo II. Resultados por Comunidades Autónomas. 2a Parte: Características de la población que vive en familia. Cataluña*; Madrid, INE.
- MINISTERIO DE ASUNTOS SOCIALES (1995), *Informe sobre la situación de la familia en España*; Madrid.
- PRESTON, S.H., HIMES C., EGGERS, M. (1989), "Demographic Conditions Responsible for Population Aging", *Demography*; vol. 26 núm. 4, novembre, pàg. 691-709.
- REQUENA, M. (1993), "Formas de familia en la España contemporánea", *Estrategias familiares*; editat per L. Garrido Medina y E. Gil Calvo. Madrid, Alianza Universidad.
- REQUENA, M. (1994), *Los hogares y las formas familiares de la Comunidad de Madrid*; Informe monogràfic al Tomo V de los Censos de Población y Vivienda de 1991. Madrid, Consejería de Economía.
- SOLSONA, M., TREVIÑO, R., (CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS) (1990), *Estructuras familiares en España*; Instituto de la Mujer, Ministerio de Asuntos Sociales.
- WARNES, A.M. (1993), "Demographic Ageing: Trends and Policy Responses", *The Changing Population of Europe*; editat per D. Noin i R. Woods. Oxford, Blackwell.

EL FUTUR DE LA POBLACIÓ CATALANA

Amand Blanes i Llorens

Centre d'Estudis Demogràfics

Un observador qualsevol de la realitat demogràfica catalana a l'any 1975 difícilment podria haver sospitat l'important descens de la fecunditat que es va produir durant els següents anys, que ens ha portat a hores d'ara a mínims mundials, ni la forta reducció del positiu saldo migratori que històricament havia tingut Catalunya i que representava un dels motors fonamentals del seu creixement demogràfic.

En relació amb la fecunditat, s'ha produït una intensa davallada de l'indicador conjuntural de fecunditat dels 2,72 fills per dona de 1975 als 1,14 de 1995. En termes de natalitat, ha representat passar dels 112.100 naixements de 1974, màxim històric del segle, als 53.809 registrats per l'Institut d'Estadística de Catalunya l'any 1995: és a dir, una reducció de més del 50% en vint-i-un anys. En relació amb els moviments migratoris, també s'ha produït un important canvi, ja que entre 1961 i 1975 el saldo migratori positiu va representar gairebé un milió de persones, mentre que per al conjunt dels quinze anys posteriors aquest saldo ha estat gairebé nul. Només, el favorable comportament de la mortalitat ha permès un augment del nombre d'anys que pot esperar viure la població catalana, encara que el progressiu envelliment ha provocat un lleuger increment del nombre de defuncions amb el consegüent efecte negatiu sobre el creixement natural de la població¹.

Les conseqüències d'aquests canvis en els components del creixement demogràfic han estat dobles:

- En primer lloc, s'ha produït un fort alentiment en el ritme de creixement de la població. Entre 1961 i 1975, la població de Catalunya va passar de 3,9 a 5,7 milions

d'habitants, és a dir, un creixement mitjà anual de 120.000 persones, mentre que, entre 1976 i 1991 només ho va fer en 374.000, una mitjana d'unes 25.000 persones per any. Per tant, la situació a partir de 1976 la podem qualificar com d'un cert estancament demogràfic que va fer que el llindar dels "sis milions" no s'assolís fins al cens de 1991².

- En segon lloc, s'ha produït una profunda transformació en l'estructura per edats de la població catalana com a conseqüència de la forta reducció de la natalitat i en menor mesura de l'allargament de l'esperança de vida. El resultat ha estat una pèrdua de la forma piramidal que tenia l'estructura per edats de la població catalana l'any 1975, característica d'una població relativament jove, i la substitució per una estructura cada cop més reduïda en la seva base i més ampla en la cúspide. Unes poques dades ens confirmen l'abast d'aquesta transformació: el 1975 la població menor de 15 anys era d'una mica menys d'1,5 milions d'efectius, un 25,6% del total, i la població major de 65 anys era de 579.000, un 10,2% del total; el 1994, els efectius de població jove s'estimaven en 929.000, un 15,2% del total, i els de gent gran en 960.000, un 15,7%. Per tant, els efectius de gent gran han superat els de gent jove.

Les dues conseqüències del canvis demogràfics, alentiment del creixement i envelliment, són generalment vistes amb preocupació, com un problema en relació amb diversos aspectes. El primer, l'impacte que el progressiu envelliment de la població provoca sobre el conjunt de la societat i més particularment sobre la despesa pública (només cal recordar, en aquest sentit, el debat obert sobre el futur de les pensions o sobre el sistema

sanitari públic). El segon, si el creixement de la població serà suficient per fer front a aquests reptes i quins poden ser els seus efectes sobre el mercat de treball.

Les conseqüències tant socials com econòmiques d'aquests processos provocaran que, en les properes dècades, presenciem un seguit de transformacions tant en l'àmbit social com en l'econòmic per adequar-nos a aquesta nova realitat poblacional. En aquest sentit, cada cop més, les administracions públiques veuen la necessitat d'articular les seves polítiques, les seves actuacions, els seus limitats recursos d'una forma anticipativa, no pas reactiva, a una situació que es planteja canviant i sovint incerta. Això ha provocat, en els darrers anys, una creixent demanda de projeccions de població.

Novament ens trobem amb l'observador de la realitat demogràfica però ara amb un objecte d'estudi profundament canviat. Mentre que el de 1975 hagués estat el que avui diríem un "optimista" en relació amb el futur de la població catalana, l'actual pot tenir una certa propensió a veure el futur de la població catalana en termes més "pessimistes". Hom sol caure en la temptació tendencial, com explica Anna Cabré, *"sembla evident que, pel procediment habitual de l'extrapolació de tendències, les previsions realitzades en èpoques d'expansió tendeixen a sobreestimar l'evolució futura: contràriament, les previsions dutes a terme en moments de recessió o d'estancament acostumen a portar, com passa actualment, cap a visions catastrofistes del futur"*. Les condicions demogràfiques del moment, per tant, no són alienes i exerceixen un fort grau d'influència sobre les concepcions que es tenen de cara al futur. No obstant això, sovint l'experiència ens ha demostrat que el futur pot ser més canviant i fluctuant del que pensem.

1. RELATIVITZEM EL FUTUR: ELS ESCENARIS DE FUTUR

L'objectiu de les previsions demogràfiques és constituir-se en una eina que redueixi el grau d'incertesa sobre el futur; és a dir, que del ventall de situacions possibles, es triï aquella o aquelles que ens semblen més probables en base a hipòtesis molt ajustades sobre el comportament futur dels fenòmens demogràfics. No obstant això, com a previsió de futur que són, sempre comporten un cert marge d'incertesa que depèn de diversos factors com ara el seu abast temporal, l'àmbit territorial i els grups d'edat considerats, entre altres. Però també podem entendre les

projeccions com un "laboratori", com un joc de simulació per veure el comportament d'una població sotmesa a unes determinades hipòtesis, que no tenen per què ser plausibles: per exemple, ¿què passaria si es mantinguessin constants els actuals nivells de fecunditat? o ¿quin efecte tindria sobre l'envelliment un determinat augment de l'esperança de vida?

El problema sorgeix quan es confonen aquests dos possibles objectius de les projeccions. A vegades ens trobem davant de projeccions a llarg termini, de les quals se s'extreuen conclusions alarmistes. Aquestes projeccions sovint es realitzen sota el supòsit que els baixos nivells de fecunditat actuals romandran estables en el futur, per tant les haurem de considerar exercicis merament instrumentals que es proposen observar "què passaria si...". Però, les poblacions es caracteritzen perquè els seus nivells de fecunditat presenten oscil·lacions que fan improbables aquests escenaris d'estabilitat. Malgrat això, s'utilitzen com si reflectissin fidelment el que passarà en el futur. Davant d'unes estructures per edats que més que piràmides semblen arbres, la crisi del sistema de benestar apareix com a evident.

Tanmateix, això no vol dir que l'elaboració d'escenaris de població no sigui útil, ja que ens permet analitzar el comportament d'una població en funció de com es comportin els diferents fenòmens demogràfics. Per exemple, l'any 1992 vam construir una sèrie d'escenaris o horitzons al Centre d'Estudis Demogràfics per analitzar quin seria el creixement de la població de Catalunya i quina la seva estructura per edats l'any 2026 segons diferents evolucions de la mortalitat, la natalitat i les migracions⁴. Les principals conclusions que se'n derivaren eren, resumidament:

- El gran ventall de situacions que es donarien l'any 2026 en funció de com es comportessin els diferents components del creixement demogràfics. L'efectiu final oscil·laria entre una mica més dels vuit milions de l'escenari més exuberant i entorn dels cinc milions i mig en l'escenari més restrictiu. És a dir, un ventall que comprenia des d'una pèrdua de mig milió d'habitants fins a un guany de dos milions. L'aspecte a destacar és que les hipòtesis utilitzades es basaven en nivells de fecunditat i de migracions assolits, en algun quinquenni, per la població catalana durant els darrers 25 anys⁵.

- Constatar que el ventall de possibilitats de creixement estava més condicionat per les migracions que no pas per la fecunditat, encara que a nivell de l'estructura per edats l'evolució de la natalitat era l'element determinant.

- L'impacte que l'actual estructura per edats tindrà sobre l'evolució futura de la població. Malgrat que se suposa un augment dels nivells de fecunditat, la progressiva arribada a les edats més fèrtils d'un conjunt de "generacions buides", les nascudes a partir de 1975, provocarà que es doni una reducció del nombre de naixements a partir dels primers anys del segle que ve. L'efecte de l'estructura per edats també es deixarà sentir en relació amb el nombre de defuncions, ja que contingents més importants de població arribaran a edats avançades. La combinació d'aquests dos processos farà que, llevat que es donin importants augments dels nivells de fecunditat, el creixement natural de la població catalana esdevindrà negatiu al voltant del segon decenni del segle que ve i, per tant, els possibles augments de població es deuran als moviments migratoris.

L'anàlisi de l'actual situació ens permet afirmar que la població catalana continuarà creixent a curt i mitjà termini, encara que amb importants modificacions de la seva estructura per edats. A llarg termini, més enllà de la primera dècada del segle XXI, el futur es presenta més obert.

2. LA POBLACIÓ CATALANA A L'HORIZÓ 2011

L'evolució de la població catalana a llarg termini pot ser, com hem vist, força oberta, encara que del conjunt d'escenaris n'hi ha alguns més probables que altres. A continuació, es fa una projecció de la població catalana a mitjà termini, a l'horitzó de l'any 2011, per mostrar quina pot ser la seva evolució d'acord amb aquelles hipòtesis que en l'actualitat ens semblen més versemblants.

L'aspecte clau és la formulació que fem de les hipòtesis sobre el comportament dels fenòmens demogràfics que afecten la dinàmica d'una població -mortalitat, natalitat i migracions. Tanmateix, la pròpia formulació de les hipò-

tesis ens informa sobre les concepcions de futur que tenim. Vegem-les:

a- En relació amb la mortalitat es preveu que es mantingui la tendència secular en la reducció dels seus nivells, malgrat haver assistit als darrers anys a un cert empitjorament de les condicions de mortalitat de la població adulta-jove masculina. El major o menor ritme de descens incidirà, especialment, sobre el volum futur de població d'edat avançada, que és on es poden produir els guanys més significatius.

L'any 1995 l'esperança de vida dels homes era de 74'8 anys i la de les dones de 82 anys, mentre que al final del període projectat hem considerat que se situarà al voltant dels 76,5 anys i dels 84 anys, respectivament; és a dir, un augment de 2 anys. La suposició que es donarà un cert alentiment en els guanys de vida, que ja és palès en l'actualitat, té diversos motius. En primer lloc, el fet que l'efecte de la reducció de la mortalitat infantil sobre el conjunt de l'esperança de vida és cada cop més petit degut als baixos nivells ja assolits a l'actualitat i al seu component majoritàriament endogen. En segon lloc, la progressiva concentració de les defuncions en les edats més avançades de la vida fa que les possibles reduccions que es donin en els nivells de mortalitat tinguin un impacte menor sobre el conjunt de l'esperança de vida. Per contra, se suposa que s'invertirà, o com a mínim s'estancarà, la tendència negativa observada en la mortalitat del adults-joves com ara la produïda pels accidents de trànsit o la sida i que està relacionada amb factors lligats als hàbits i als comportaments.

b- L'evolució del nombre de naixements dependrà de dos factors. Per un costat, el major o menor volum de dones en edat fèrtil que ens ve donat per l'actual estructura per edats de la població i pels efectes que els moviments migratoris puguin tenir sobre ella. Per un altre, per les hipòtesis que articulem sobre els nivells de fecunditat de les dones catalanes als propers anys.

TAULA 1. ESCENARIS DE FUTUR DE LA POBLACIÓ CATALANA, 1991-2026. EN MILERS

	1a	1b	1c	2a	2b	2c	3a	3b	3c
1991	-	-	-	-	6.059	-	-	-	-
1996	6.023	6.023	6.023	6.092	6.092	6.092	6.153	6.153	6.153
2001	6.005	6.016	6.027	6.140	6.152	6.163	6.307	6.319	6.331
2006	5.986	6.021	6.056	6.190	6.226	6.262	6.513	6.550	6.587
2011	5.927	5.995	6.063	6.205	6.275	6.346	6.732	6.808	6.885
2016	5.817	5.922	6.029	6.169	6.279	6.392	6.854	7.080	7.209
2021	5.683	5.826	5.972	6.104	6.256	6.413	7.208	7.394	7.583
2026	5.563	5.749	5.938	6.044	6.245	6.450	7.514	7.773	8.037

Font: elaboració pròpia.

La hipòtesi de fecunditat s'ha elaborat a partir de l'anàlisi de la descendència final de les generacions, ja que els indicadors de fecunditat del moment estan molt influïts per la conjuntura i per tant presenten més oscil·lacions. Per contra, la descendència final dels individus i les parelles és més estable i s'adequa a les conjuntures del moment mitjançant canvis en el seu calendari reproductiu, avançant o ajornant la maternitat.

En el fons, la qüestió central és la interpretació que fem de la caiguda de la fecunditat a partir de la segona meitat dels setanta. Hi podem trobar dues interpretacions: una reducció de la descendència final de les generacions, l'efecte d'un endarreriment del projecte reproductiu. La primera interpretació postula, a *grosso modo*, que els diversos canvis socioculturals que s'han produït han provocat que les generacions més joves hagin decidit reduir el seu projecte reproductiu, la seva descendència final. La segona suposa que no s'ha produït tant una reducció del projecte reproductiu com l'adopció d'una estratègia en el cicle de vida dels individus, que passaria en un primer moment per la consolidació del projecte individual, especialment el relacionat amb el treball, i posteriorment pel familiar, accés a l'habitatge i constitució de la parella⁶.

Triar entre una o altra interpretació no va de cara al futur, ja que la segona té un caire més "optimista" que la primera en pressuposar una recuperació en edats més avançades dels naixements ajornats. Òbviament, encara que a la realitat s'ha produït una combinació d'ambdues, sovint es tendeix a analitzar-la només en termes de reducció del projecte reproductiu. No obstant això, hi ha una sèrie d'aspectes que ens han de motivar a considerar també la importància de l'efecte dels canvis en el calendari de la maternitat. Quins són aquests aspectes?

- L'experiència observada en països del centre i del nord d'Europa que, els darrers anys, han experimentat un procés de recuperació de la fecunditat, encara que la seva davallada s'havia produït abans i no havia estat tan intensa. L'exemple típic és el de Suècia que recuperà els seus nivells de fecunditat fins valors per sobre dels 2 fills per dona als primers anys de la dècada dels noranta. Altres països com França i Anglaterra han estabilitzat els seus nivells de fecunditat al voltant d'1,7 fills per dona.

- La pròpia evolució de les taxes de fecunditat per edats a Catalunya. A partir de l'any 1981 s'observa una progressiva recuperació de la fecunditat dels grups de 30 a 34 anys, encara que es manté la davallada del grup de 25 a 29 anys i, sobretot del de 20 a 24 anys. Aquesta diferent evolució de la fecunditat per edats ha provocat que les dones de 30 a 34 anys es configurin com el segon grup de major fecunditat i que cada cop s'apropin més a les de 25-29 anys⁷. El resultat ha estat un clar augment de l'edat mitjana en la maternitat que ha passat dels 28,3 anys de 1975 als 30 de l'actualitat.

- Un manteniment de les actuals taxes de fecunditat provocaria que les generacions femenines nascudes a partir dels seixanta, que han reduït dràsticament la fecunditat a les primeres edats fèrtils, arribessin a una descendència final clarament per sota de l'experimentada per qualsevol generació anterior⁸. Un exemple paradigmàtic és el de les generacions nascudes entre 1966 i 1970 que en cas de mantenir-se els actuals nivells de fecunditat tindrien una descendència final de només 1,2 fills. Per tant, és previsible que en els propers anys es mantingui l'augment de la fecunditat en les edats més avançades, encara que aquestes generacions difícilment podran finalitzar la seva etapa reproductiva amb una descendència similar a la de les generacions anteriors.

TAULA 2. TAXES ESPECÍFIQUES DE FECUNDITAT A CATALUNYA (‰)

	1975	1981	1986	1991	1993
15-19 anys	21,8	16,9	11,7	6,8	5,7
20-24 anys	150,8	88,0	57,3	36,6	28,7
25-29 anys	187,5	115,5	108,7	98,3	92,0
30-34 anys	111,0	63,8	66,8	74,7	81,2
35-39 anys	53,9	29,6	25,7	24,6	27,6
40-44 anys	17,3	8,2	6,6	4,6	4,1
45-49 anys	1,5	0,6	0,3	0,3	0,2
ISF	2,72	1,61	1,23	1,23	1,20
EMM	28,3	27,9	29,3	29,5	29,8

ISF: índex sintètic de fecunditat. EMM: edat mitjana de maternitat.
Font: Institut d'Estadística de Catalunya (1996). 1981: elaboració pròpia.

El comportament de les generacions més joves, que entraran els propers anys en les edats fèrtils, és més difícil de preveure. No obstant això, es pot donar un cert avançament en el seu calendari de constitució de la família, amb el consegüent efecte sobre la fecunditat, si es donés una reactivació econòmica que permetés augmentar els nivells d'ocupació i facilitar l'accés a l'habitatge. Aquests factors econòmics es poden veure reforçats per un altre de tipus demogràfic, la menor competència intrageneracional: és obvi que la pressió sobre el mercat de treball ha estat més forta en el cas de les generacions nascudes a mitjan dels setanta que tenien més de 100.000 efectius cadascuna, que la que ho serà per a les generacions nascudes a l'actualitat que tenen un volum a l'entorn de 55.000 efectius.

La hipòtesi que hem formulat combina tots aquest elements i considera que les generacions nascudes als seixanta tindran una descendència final d'1,5 fills, les nascudes als setanta d'1,65 fills i les dels vuitanta d'1,75. En termes de fecunditat del moment, representa que als propers anys es donarà un augment de l'índex sintètic de fecunditat fins assolir l'any 2010 un nivell entorn d'1,8 fills per dona.

c- Les migracions són un element cabdal a l'hora de determinar el creixement futur de la població i, precisament, el component més difícil de preveure. La dificultat rau en la pluralitat de factors que hi conflueixen, que determinen el signe i la intensitat dels moviments migratoris.

Les migracions han estat un dels aspectes clau de la història demogràfica de Catalunya en aquest segle. La nostra dinàmica no tan sols poblacional sinó també social i econòmica no es pot entendre sense els importants moviments immigratoris que ha tingut Catalunya. Només cal recordar les dues grans onades immigratòries de 1914-29 i de 1950-75 que coincidint amb cicles econòmics alts van aportar directament o indirectament –descendents dels immigrants– al voltant de 3,5 milions de persones a la població catalana d'avui⁹.

A la dècada dels vuitanta s'entra en una nova etapa en relació amb els intercanvis demogràfics entre Catalunya i la resta de l'Estat. Aquesta etapa es diferencia del període anterior per un augment de l'emigració i un fort descens de la immigració, la qual cosa provoca que el saldo migratori net es redueixi considerablement i canviï de signe. Mentre que la diferència entre immigrants i emigrants al període 1966-70 va ser de 51.000 persones de mitjana cada any, la del període 1991-94 fou de -5.350¹⁰.

L'anàlisi del període més recent, entre 1988 i 1994, mostra l'existència d'una certa adequació dels moviments migratoris a la conjuntura econòmica. Durant el període 1988-90, que podríem qualificar de bonança econòmica, el saldo migratori mitjà anual va ser sobre 2.000 persones, mentre que al període 1992-94, més recessiu, el saldo net mitjà va ser de -5.000 persones. Aquests saldos amaguen grans diferències en funció de l'edat. Tant en un període com en l'altre, Catalunya manté un saldo migratori positiu a les edats adultes-joves mentre que és negatiu per a la resta d'edats. El que succeeix és que en moments de recessió es produeix una reducció de les entrades netes a les edats adultes-joves, que passen a ser gairebé nul·les, i un augment de les sortides netes a la resta d'edats; la qual cosa provoca que el saldo migratori total esdevingui negatiu.

Si bé l'evolució dels moviments migratoris està relacionada en part amb les fluctuacions de la conjuntura econòmica que provoquen lleugeres oscil·lacions del saldo migratori net, també s'ha de comptar amb una sèrie de raons que podríem anomenar estructurals i que poden determinar la seva evolució en el futur.

En relació amb les sortides de població cal recordar els importants contingents de població nascuda fora de Catalunya, una part dels quals poden retornar als seus llocs d'origen. La importància d'aquests retorns, lligats a la jubilació, es farà sentir durant els propers anys, moment en què aniran entrant progressivament en l'edat de jubilació la majoria dels immigrants arribats durant el període 1960-75. La dificultat d'estimar la intensitat que poden tenir aquestes migracions de retorn té a veure, també, amb el propi concepte de migració i residència. No seria d'estranyar que ens trobéssim davant de situacions de "residència difusa" entre Catalunya i el lloc d'origen. El fet de mantenir la residència legal a Catalunya o bé traslladar-la al lloc d'origen serà una decisió personal influenciada per la percepció dels avantatges d'ordre assistencial i social que es puguin tenir en un lloc o un altre. A més, cal considerar que la migració de retorn lligada a la jubilació, a diferència de la causada per la precarització de la situació econòmica, pot no afectar el conjunt de la família i, per tant, els fills i els nets, el nucli de relacions afectives, pot romandre a Catalunya. Les situacions de residència difusa poden plantejar distorsions en el sistema d'assignació de recursos i despeses, per exemple a l'àmbit sanitari, en l'interior de l'Estat.

En relació amb les entrades d'immigrants, la qüestió rau en si es pot preveure un augment dels fluxos cap a Catalunya o si bé aquests romandran com a l'actualitat a uns

baixos nivells i concentrats en unes edats determinades, les adultes-joves.

Des del punt de vista de les àrees tradicionalment emigratòries de l'Estat es preveu que els estocs d'emigrants no siguin gaire importants per la pròpia dinàmica poblacional, que provocarà en el futur una reducció dels efectius en les edats tradicionalment més emigratòries, i per una previsible millora en les condicions de les àrees d'origen.

Des del punt de vista de Catalunya, als darrers anys s'ha constatat la relació que existeix entre els moviments immigratoris i la conjuntura econòmica. En aquest sentit, si als propers anys es produeix una recuperació econòmica es pot assistir a una intensificació de la immigració lligada a l'activitat i que afectaria sobretot als joves-adults d'ambdós sexes. No obstant això, la intensitat d'aquesta immigració difícilment serà gaire important ja que, per un costat, els canvis en l'aparell productiu han provocat una disminució de les necessitats de mà d'obra i, per un altre, els possibles augments en l'oferta de llocs de treball poden ser assumits per la pròpia població catalana. En relació amb aquest aspecte, ni durant el que resta d'aquest segle ni durant la primera dècada del que ve és previsible que es doni a Catalunya una escassetat de mà d'obra per dues raons: la primera és que han entrat o estan entrant al mercat de treball les generacions més nombroses en la història de Catalunya, les nascudes entre 1960 i 1975; i la segona, la major participació laboral de les dones amb el consegüent augment de l'oferta de mà d'obra.

Per tant, no sembla que la situació del mercat de treball durant els propers anys permeti un considerable augment en la intensitat dels fluxos immigratoris. Les possibles escassetats afectaran sectors molt concrets, de poca qualificació i poc remunerats com ara certes feines temporals en el camp o el servei domèstic, que cada cop més tendiran a ser cobertes per treballadors extracomunitaris. Aquests fluxos, a més, estaran molt condicionats per la legislació estatal i comunitària sobre política migratòria.

La hipòtesi utilitzada preveu que l'emigració oscil·larà al llarg de tot el període al voltant dels 29.000 emigrants anuals mentre que es donarà un augment de la immigració de la resta de l'Estat que passarà dels 23.000 immigrants actuals a 33.000 al final de la projecció. És a dir, s'invertirà el signe de l'actual saldo migratori amb la resta d'Espanya fins assolir valors positius de 4.000 migrants nets. A aquests, cal afegir un saldo migratori positiu amb l'estranger que augmentarà fins als 9.000 immigrant nets, amb la qual cosa el saldo migratori total de Catalunya se situaria entorn dels 13.000 migrants nets anuals al final del període projectat.

2.1 Una recuperació del ritme de creixement

La població de Catalunya, en funció de les hipòtesis considerades, passarà dels 6.059.000 habitants del 1991 als 6.444.000 del 2011; és a dir, un creixement de més de 400.000 habitants en vint anys¹¹. Aquest ritme de creixe-

GRÀFIC 1. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA, 1900-2011

Font: fins a 1991 Institut d'Estadística de Catalunya (1996), posteriorment elaboració pròpia.

ment, si bé representa una recuperació amb relació al que es va donar a la dècada dels vuitanta i principi dels noranta, és molt inferior al que s'havia produït a Catalunya amb anterioritat a 1975. El gràfic 1 mostra l'evolució a llarg termini de la població catalana, i ens serveix per relativitzar la importància del creixement previst, sobretot si el comparem amb el que es va donar entre 1950 i la segona meitat dels setanta.

La taxa de creixement anual acumulatiu per al conjunt del període 1996-2011 se situa en el 3,7‰, és a dir una recuperació en relació amb el creixement del període 1981-96 que fou de l'1,6‰ anual, però molt llunyana de la dels anys cinquanta, amb un 19‰, de la dels seixanta, amb un 28‰, i de la del primer quinquenni dels setanta, amb un 21‰.

La taula 3 mostra el ritme de creixement de la població durant el període 1996-2011 i l'evolució dels diferents components d'aquest creixement. Al llarg de tot el període projectat es donarà un creixement de la població de Catalunya, encara que hi podem distingir dues fases en relació amb el seu ritme. La primera, fins a mitjan de la primera dècada del proper segle, es caracteritza per un augment continuat de la taxa de creixement fins a situar-se en valors entorn del 4,5‰ anual. La segona, a partir

de l'any 2007, en què s'inicia un alentiment en el creixement fins a situar-se en el 3,6‰ anual.

Aquesta inflexió en la taxa de creixement ve determinada per l'evolució del creixement natural, ja que el migratori manté al llarg de tot el període una tendència ascendent. El creixement natural jugarà a curt termini un paper positiu en l'augment de la població catalana, encara que a partir del segon quinquenni del proper segle el seu paper serà cada cop menor:

- En relació amb la natalitat, als propers anys es donarà un augment en el nombre de naixements com a resultat de la recuperació de la fecunditat ajornada i de la presència en les edats més fèrtils d'importants contingents de població, la qual cosa farà que la taxa bruta de natalitat se situï en el 12,6‰ en els primers anys del proper segle. Posteriorment, si bé s'estabilitzaran els nivells de fecunditat, es produirà una nova davallada en el nombre de naixements com a resultat de l'arribada a les edats fèrtils de les generacions poc nombroses nascudes als darrers anys. El volum de naixements ascendirà fins a un màxim de 80.000 a l'any 2006, per reduir-se fins als 74.000 del 2010.

- En relació amb la mortalitat, si bé es considera que es reduiran els nivells de mortalitat, el progressiu envelliment

TAULA 3. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ I DELS COMPONENTS DEL CREIXEMENT

	Població (en milers)	‰ taxa bruta de natalitat	‰ taxa bruta de mortalitat	‰ taxa creixem. natural	‰ taxa creixem. migratori	‰ taxa de creixement
1975	5.660					
1981	5.956					
1986	5.979	10,14	7,86	2,28		
1991	6.059	9,25	8,60	0,66		
1996	6.100	9,56	9,23	0,33	0,84	1,17
1997	6.107	10,30	9,30	0,99	0,93	1,92
1998	6.118	11,01	9,37	1,64	1,01	2,65
1999	6.135	11,69	9,42	2,27	1,09	3,36
2000	6.155	12,34	9,46	2,88	1,17	4,05
2001	6.180	12,45	9,62	2,83	1,24	4,08
2002	6.206	12,47	9,66	2,82	1,31	4,12
2003	6.231	12,58	9,69	2,90	1,37	4,27
2004	6.258	12,66	9,70	2,96	1,45	4,41
2005	6.285	12,68	9,73	2,95	1,53	4,48
2006	6.314	12,66	9,77	2,89	1,61	4,51
2007	6.342	12,43	9,81	2,62	1,69	4,31
2008	6.370	12,16	9,84	2,31	1,78	4,09
2009	6.396	11,87	9,87	1,99	1,86	3,86
2010	6.420	11,56	9,91	1,65	1,95	3,60
2011	6.444					

Font: fins a 1991 Institut d'Estadística de Catalunya (1996), posteriorment elaboració pròpia.

TAULA 4: ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ PER GRANS GRUPS D'EDAT, EN MILERS

	1991			1996			2001			2006			2011		
	home	dona	total	home	dona	total	home	dona	total	home	dona	total	home	dona	total
0-14	562	523	1.086	465	435	900	464	432	896	520	484	1.004	577	534	1.111
15-39	1.177	1.152	2.329	1.218	1.172	2.389	1.186	1.126	2.312	1.115	1.048	2.163	1.030	965	1.995
40-64	875	913	1.788	897	931	1.827	931	964	1.895	1.000	1.031	2.030	1.070	1.090	2.160
65+	348	508	857	406	577	983	451	627	1.078	471	646	1.117	502	675	1.178
Total	2.963	3.097	6.059	2.985	3.114	6.100	3.031	3.149	6.181	3.106	3.208	6.314	3.179	3.265	6.444

Font: fins a 1991 Institut d'Estadística de Catalunya (1996), posteriorment elaboració pròpia.

de la població provocarà un augment lleuger, però sostingut, en el nombre de defuncions.

Al final del període projectat, l'estructura per edats de la població catalana tindrà un efecte negatiu sobre el creixement natural, ja que el volum més baix de població en edat fèrtil i els efectius més nombrosos de població vella provocaran una reducció del nombre de naixements i un augment del de defuncions. Aquest impacte negatiu de l'estructura per edats serà més important més enllà de l'horitzó d'aquesta projecció, com es va desprendre de l'anàlisi dels diferents escenaris, i provocarà que a llarg termini, tret que augmenti molt la fecunditat o es donin migracions selectives per edats, el creixement natural de la població catalana esdevingui negatiu al segon i tercer decenni del proper segle.

2.2 Una estructura per edats molt canviant

L'evolució futura del nombre d'habitants estarà acompanyada per una important modificació de la seva estructura per edats, que esdevindrà l'element principal, fins i tot per sobre del propi creixement, de l'evolució demogràfica futura de la població catalana:

- Els efectius menors de quinze anys reflecteixen l'evolució que ha tingut la natalitat en els quinze anys anteriors. En aquest sentit, durant els propers anys encara es mantindrà la davallada en els efectius de població jove com a conseqüència de la forta reducció de la natalitat. A prin-

cipi del segle que ve, ja es notaran els efectes de la recuperació de la natalitat, la qual cosa provocarà un augment gradual del volum de joves que al 2011 serà lleugerament superior al de 1991. No obstant això, el volum de població jove se situarà molt per sota del que hi havia fa 20 anys, al voltant de 340 mil joves menys que els empadronats al 1975.

- La població adulta és la que mantindrà una major estabilitat al llarg de tot el període, amb un volum d'efectius que se situarà entre els 4,1 i els 4,2 milions. Aquesta aparent estabilitat amaga, això no obstant, una important modificació en la seva estructura interna, ja que es produirà una reducció del nombre d'adults-joves i un increment dels adults-madurs. Com a exemple, l'any 1991, el 57% dels adults catalans tenien menys de 40 anys, mentre que al final de la projecció aquest percentatge s'haurà reduït fins al 48%.

- Els canvis més importants es donaran en la població de 65 anys i més que veurà com s'incrementa el seu volum en més d'un 37%, en passar dels 857.000 efectius de 1991 als 1,18 milions del 2011 (en relació amb l'any 1975 representa una duplicació dels efectius de gent gran).

En termes relatius, es produirà un increment, de més de 4 punts percentuals, de la importància relativa de la població de gent gran en passar del 14,1% de 1991 al 18,3% en el 2011. El pes relatiu de la població jove a l'any 2011 se situarà en un valor proper al del 1991 però clarament allunyat dels valors de la segona meitat dels

TAULA 5: ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ PER GRANS GRUPS D'EDAT

	% 1975	% 1981	% 1986	% 1991	% 1996	% 2001	% 2006	% 2011
0-14	25,6	25,0	21,7	17,9	14,8	14,5	15,9	17,2
15-39	35,6	36,0	37,1	38,4	39,2	37,4	34,3	31,0
40-64	28,6	28,0	28,9	29,5	30,0	30,7	32,2	33,5
65+	10,2	11,0	12,3	14,1	16,1	17,4	17,7	18,3

Font: fins a 1991 Institut d'Estadística de Catalunya (1996), posteriorment elaboració pròpia.

setanta. La gent adulta veurà reduïda la seva importància relativa en passar del 68% al 64%, encara que, com ja hem dit, mentre l'adulta-jove minvarà considerablement el seu pes, l'adulta-madura l'incrementarà.

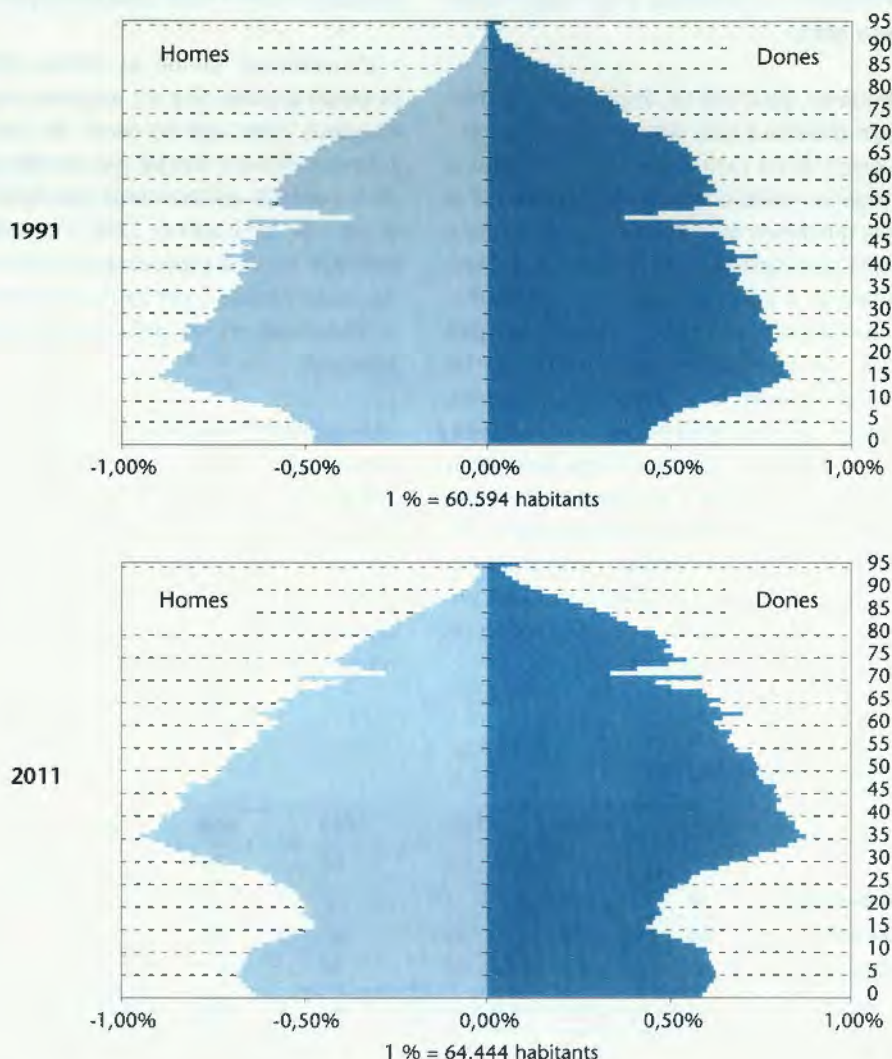
Els importants canvis que s'han produït i es produiran els propers anys en l'estructura per edats de la població catalana es poden copsar ràpidament si pensem que l'any 1975 la població catalana menor de 40 anys representava el 61,2% del total, mentre que el 1991 era el 56,3% i el 2011 se situarà en el 48,1% del total.

La comparació entre les piràmides de població de Catalunya de 1991 i la projectada al 2011 mostra clarament les importants fluctuacions en els efectius per edat i l'efecte de les inèrcies poblacionals.

La piràmide de 1991 es caracteritza fonamentalment per la seva reduïda base, deguda al descens de la natalitat durant els darrers anys, i pels importants contingents de població que hi ha entre els 15 i els 34 anys. A la cúspide s'observa el progressiu envelliment de la població, resultat de la reducció de la mortalitat, i l'existència d'un important desequilibri entre sexes degut, per un costat, als diferencials de mortalitat entre homes i dones i, per un altre, per les pèrdues provocades per la Guerra Civil que varen afectar més les generacions masculines.

En els propers anys es continuarà modificant el perfil de la piràmide de la població catalana pels canvis en la natalitat i pel desplaçament dels grups d'edat de generacions amb diferents volums d'efectius. La piràmide de l'any 2011 recull aquestes modificacions:

GRÀFIC 2. PIRÀMIDES DE POBLACIÓ DE CATALUNYA, 1991 I 2011

Font: elaboració pròpia.

- Una recuperació en la base de la piràmide per l'augment en el nombre de naixements en els propers anys. No obstant això, com ja s'entreveu a la piràmide, el més previsible és que, en un termini més llarg, es torni a produir una contracció de la seva base, en davallar novament la natalitat per la progressiva arribada a edats fèrtils de generacions poc nombroses.

- Una important entrada en les edats adultes-joves, que són justament les que a hores d'ara presenten uns majors volums d'efectius. Per contra, els contingents més importants de població es concentraran en les edats adultes-madures. Aquests canvis poden tenir un important efecte sobre el mercat de treball ja que, per un costat, es produirà una reducció de la pressió de l'oferta de nova mà d'obra i, per un altre, un clar envelliment de l'edat mitjana de la població d'edat activa.

- A la cúspide de la piràmide s'observa l'accentuació en el procés d'envelliment i la presència d'un major volum d'efectius de gent gran.

Per tant, continuaran produint-se importants fluctuacions en el volum d'efectius dels diferents grups d'edat, com a conseqüència de les oscil·lacions que ha tingut la natalitat en la segona meitat d'aquest segle. Hem vist la important inèrcia que tenen les estructures poblacionals, ja que les diferents generacions, amb volums molt diversos, van traslladant-se a través dels diferents grups d'edat. Aquestes fluctuacions es configuren com un dels aspectes centrals que haurien de tenir en compte les administracions públiques en la seva tasca planificadora, ja que han provocat i provocaran importants modificacions tant des del punt de vista de l'oferta com de la demanda. Un dels exemples més clars ha estat la repercussió que el descens en el nombre de naixements ha tingut sobre la demanda de places escolars; en els darrers anys s'ha donat una reducció de la demanda en les primeres etapes del sistema educatiu i en els propers es donarà en els cicles formatius superiors.

2.3 Els efectes dels canvis estructurals

El progressiu envelliment de les estructures poblacionals apareix com una tendència de les poblacions de les societats industrials, a la qual no és aliena Catalunya. L'actual envelliment de la població, entès com l'augment del pes relatiu de la gent gran, és el resultat de dos processos: l'allargament de l'esperança de vida, que provoca que arribin més efectius a edats avançades ("envelliment per la cúspide"), i el descens de la natalitat, que provoca una reducció dels efectius de població jove ("envelliment per la base").

A Catalunya, als propers anys, es produirà un augment dels efectius de gent gran i del seu pes relatiu, malgrat donar-se una certa recuperació de la natalitat. Això provocarà que l'any 2011 entorn del 18% de la població tingui més de 65 anys, mentre que el 1991 era el 14% i el 1975 el 10%. A més, en relació amb aquest grup de població trobem dues característiques més:

- L'envelliment també es donarà dintre de la pròpia població anciana: és a dir, augmentarà el nombre de vells i aquests cada cop ho seran de més edat. L'índex de sobreenvelliment mostra que mentre que el 1975 el 6% de la població anciana tenia més de 85 anys, el 1991 era el 8% i el 2011 serà el 12%. L'envelliment de la pròpia població anciana provocarà un creixement de la demanda sociosanitària i, per tant, de la despesa pública, que es convertirà en un dels reptes fonamentals pels propers anys.

- L'estabilitat, encara que amb un lleuger descens, de la feminització de la tercera edat. El 1991, el 59% de la població de 65 anys i més eren dones, mentre que al final de la projecció ho són el 57%. Aquesta feminització encara és més important en les edats més avançades, com es desprèn del fet que l'any 1991 les dones representaven el 70% de la població de 85 anys i més i el 2011 representaran el 66%. Aquest descens és degut, per un

TAULA 6. INDICADORS D'ENVELLIMENT

	1975	1981	1986	1991	1996	2001	2006	2011
% de vells	10	11	12	14	16	17	18	18
Índex de sobreenvelliment ¹	6	6	7	8	9	10	10	12
Índex de feminització ²	64	60	60	59	59	58	58	57
Índex d'envelliment ¹	40	44	57	79	109	120	111	106

¹ Índex de sobreenvelliment: població de 85 anys i més sobre la població de 65 anys i més. ² Índex de feminització: població anciana femenina sobre el total de població anciana. ³ Índex d'envelliment: població de 65 anys i més sobre la població de menys de 15 anys.

Font: fins a 1991 Institut d'Estadística de Catalunya (1996), posteriorment elaboració pròpia.

TAULA 7. INDICADORS DE DEPENDÈNCIA DEMOGRÀFICA (%)

	1975	1981	1986	1991	1996	2001	2006	2011
Relació de dependència	56	56	52	47	45	47	51	55
Rel. depend. dels joves	40	39	33	26	21	21	24	27
Rel. depend. dels vells ¹	16	17	19	21	23	26	27	28
Índex de reemplaçament ²	55	54	65	65	74	87	115	130

¹ Relació de dependència dels joves: població jove sobre població adulta. ² Relació de dependència dels vells: població de gent gran sobre població adulta. ³ Índex de reemplaçament de la població d'edat activa: població de 60 a 64 anys sobre la de 15 a 19 anys.

Font: fins a 1991 Institut d'Estadística de Catalunya (1996), posteriorment elaboració pròpia

costat, al fet que lentament les generacions que es van veure més afectades per la Guerra Civil tenen menys pes i que presenten una major desigualtat d'efectius entre sexes, i, per un altre, a un cert apropament en els nivells de mortalitat entre sexes.

Un altre indicador és l'índex d'envelliment o nombre de vells per cada 100 joves que ha tingut i tindrà un creixement espectacular, passar de 40 vells per 100 joves de 1975 a 106 de 2011, amb un màxim de 120 vells per 100 joves el 2001. Cal recordar que aquest és un indicador molt dinàmic ja que també recull l'evolució de la natalitat; per tant, el seu fort increment és degut tant a l'augment en el nombre de vells com al descens en el de joves. Això explica que, malgrat créixer el nombre de vells al llarg de tot el període, l'índex d'envelliment es redueix els darrers quinquennis en augmentar el volum de població jove.

L'anàlisi dels resultats de la projecció ens ha mostrat com es mantindrà el procés d'envelliment de la població catalana, encara que l'increment del seu pes relatiu només serà de dos punts percentuals en passar d'un 16% l'any 1996 a un 18% al 2011. És més enllà de l'horitzó d'aquesta projecció, entorn de l'any 2020, quan es donarà una accentuació de l'envelliment de la població catalana, ja que serà el moment en què començaran a entrar en edat de jubilació un conjunt de generacions molt nombroses, les nascudes entre final dels cinquanta i la primera meitat dels setanta. A partir d'aquest moment és quan es preveu una major pressió sobre el sistema de pensions que, a més, coincidirà en un moment en què les generacions en edat activa seran menys nombroses.

L'evolució que es donarà en la relació entre les persones en edat de treballar i la resta de la població, o relació de dependència demogràfica, és un altre dels aspectes que es considera problemàtic de cara al futur. L'evolució d'aquesta relació mostra en un primer moment, fins a final d'aquest segle, una tendència a la seva reducció com a conseqüència de la pèrdua d'importància de la població

jove. Posteriorment, l'indicador torna a créixer a causa que es manté el procés d'envelliment i augmenta la població jove en recuperar-se la natalitat. El resultat és que la relació de dependència se situa al final de la projecció en uns valors molt semblants als que hi havia el 1975, a l'entorn dels 55 joves i vells per cada 100 persones en edat de treballar.

L'aspecte central, això no obstant, serà el canvi que es produirà en el si de la pròpia relació de dependència, ja que l'any 1975 aquesta reflecteix sobretot l'important contingent de població jove existent, el 71% de la relació es deu als joves, mentre que el 2011 més de la meitat és deguda al pes de la població anciana. És a dir, mentre que la relació de dependència dels vells ha augmentat al llarg del període d'un 16% el 1975 a un 28% el 2011, la dels joves passa del 40% al 27%. Aquest canvi a l'interior de la relació de dependència tindrà una forta repercussió de cara al futur, ja que mentre la càrrega que representen els joves és en gran part suportada per les famílies, la de les persones grans està en gran mesura socialitzada (pensions, sanitat...) i repercuteix directament sobre el nivell i l'estructura de la despesa pública.

Un darrer aspecte sobre el que se centra l'atenció és l'efecte de l'evolució demogràfica sobre les entrades i les sortides d'edat activa, i les possibles distorsions que pot provocar en el mercat de treball. L'indicador utilitzat és la taxa de reemplaçament de la població en edat activa que relaciona els efectius que sortiran d'edat de treballar amb els que entraran en els propers cinc anys³.

L'evolució d'aquest indicador és clarament ascendent des de principi dels anys vuitanta fins al final de la projecció. Al segon quinquenni dels setanta per cada 55 sortides d'edat activa es donaven 100 entrades, és a dir, es produïa una clara situació de pressió sobre el mercat de treball que encara es manté en l'actualitat. A partir dels primers anys del segle que ve, la situació s'invertirà radicalment ja que el nombre de sortides serà clarament

superior al d'entrades fins arribar a les 130 sortides per 100 entrades l'any 2011. Aquesta evolució està relacionada amb els canvis que s'han produït i es produiran en la natalitat. Actualment encara estan entrant al mercat de treball generacions nombroses, les nascudes entre 1971-75, mentre que progressivament accediran a edat de treballar generacions cada cop més reduïdes.

En resum, l'evolució de la població catalana provocarà, per un costat, importants modificacions en la relació entre els efectius que es troben en edat de treballar i la resta de la població i, per un altre, una clara reducció del potencial de reemplaçament de la població activa.

3. CONCLUSIÓ

La població de Catalunya, d'acord amb les nostres hipòtesis, creixerà durant els propers vint anys al voltant de 400.000 habitants, la qual cosa representarà una recuperació en relació amb el ritme de creixement dels darrers anys. El que no sembla actualment previsible és que es tornin a donar, a curt i mitjà termini, ritmes de creixement comparables als dels anys seixanta i principi dels setanta, ja que ni la fecunditat ni, sobretot, els moviments migratoris assoliran nivells similars als d'aquells períodes.

L'aspecte clau, més que el propi creixement de la població catalana, serà els canvis que es donaran en la seva estructura per edats i que tindran una forta repercussió sobre la demanda de béns i de serveis. Els més importants seran:

- Una accentuació del procés d'envelliment tant en termes absoluts com relatius. A vegades es parla només en termes relatius i no es té en compte que encara que es reduís el percentatge de població anciana, per un fort increment de la natalitat, el volum dels seus efectius, que és el que té una repercussió sobre la despesa pública, continuarà augmentant. La població catalana de 65 anys i més incrementarà en més de 300.000 efectius el seu nombre entre el 1991 i el 2011. A més llarg termini, aquest procés s'intensificarà com a conseqüència de la progressiva arribada a aquestes edats de les generacions nombroses nascudes entre 1960 i 1975.

- Els efectius de població jove evolucionaran en funció dels nivells de natalitat dels quinze anys anteriors. Això provoca que els propers anys encara es redueixi el seu volum, per recuperar-se posteriorment fins a assolir un volum d'efectius lleugerament superior al de 1991. Òbviament, aquest volum és clarament inferior al de mit-

jan dels anys setanta i amb una tendència a tornar a reduir-se novament, com ja s'observa al final de la projecció. Aquest nou descens de la natalitat, malgrat l'augment previsible de la fecunditat, és degut al fet que arriben a edat fèrtil un conjunt de generacions menys nombroses, les nascudes a partir de l'any 1975.

- La població adulta és la que mantindrà una major estabilitat durant els propers anys, encara que, com hem vist, es produirà una important modificació en la seva estructura interna. En el decurs del temps aniran reduint-se els efectius de població adulta-jove i augmentant els d'edat adulta-madura.

El resultat serà un augment del pes relatiu de la població anciana, l'edat mitjana de la població i la relació de dependència entre la població vella i la població en edat activa, entre altres. És a partir d'aquestes dades que es tendeix a tenir una visió pessimista de cara al futur, especialment en relació amb les possibilitats de mantenir algunes de les característiques centrals del que entenem per Estat de benestar i també per l'augment de la població anciana i de la relació entre persones dependents i població en edat activa.

La importància del factor demogràfic per a una correcta planificació és evident, sobretot si considerem la forta inèrcia que mantenen les estructures poblacionals i que provoquen importants modificacions en el volum d'efectius presents als diferents grups d'edat. No obstant això, fins i tot en el cas que aconseguíssim una previsió demogràfica exacta, persistiria el fet que l'anàlisi de les seves conseqüències sovint es fa suposant que la resta de factors socials, culturals i econòmics no canviaran.

Per exemple, pel que fa al mercat de treball i la relació entre població dependent i població no dependent, l'element determinant no és tant la variable població com la variable activitat. Cal recordar que la població en edat activa inclou una pluralitat de situacions en relació amb l'activitat i, per tant, també situacions de dependència. Per tant, l'aspecte clau seria que l'activitat de la població catalana assolís uns patrons similars als de la majoria de països occidentals, procés que s'està donant en relació amb la participació laboral de les dones. Un altre aspecte és veure si aquest augment de la "voluntat de treballar" està acompanyada de les condicions que permetin incrementar el nivell de població ocupada. En aquest sentit, un increment de la població ocupada, que podria donar-se també en escenaris restrictius de població, permetria a mitjà termini fer front a l'augment de la població anciana.

A més, en una projecció el que fem és preveure volums d'individus. Si això sovint ja és complicat encara ho seria més intentar preveure també les característiques d'aquests individus. La població anciana d'avui i la del futur no tindran les mateixes característiques, els seus cicles de vida hauran estat diferents, i, per tant, no tan sols les

seves necessitats i demandes sinó també les seves aportacions ho seran. Finalment, el context social en què es produirà aquest envelliment tampoc romandrà constant. Els canvis generacionals, culturals, socials i econòmics poden fer que el que avui és vist com un problema, potser no ho sigui en el futur.

NOTES

- 1 Per a una visió més àmplia dels canvis poblacionals als darrers anys vegeu M. Ajenjo, R. Arribas, A. Blanes, E. Mendizàbal i J. A. Módenes (1993).
- 2 La darrera estimació disponible xifra la població de Catalunya a 31 de desembre de 1995 en 6.100.897 habitants (Institut d'Estadística de Catalunya, 1996).
- 3 A. Cabré (1987), pàg. 5-6.
- 4 Les hipòtesis de fecunditat feien confluïr l'índex sintètic de fecunditat, és a dir, el nombre mitjà de fills per dona, al 2026 (horitzó A), 2,1 (horitzó B), i 2,4 (horitzó C). En les migracions es van construir tres jocs de taxes de migració: un corresponia a les del període 1981-86 (horitzó 1) que donaven un saldo migratori negatiu; un altre a un saldo migratori nul (horitzó 2); i una hipòtesi alta que assolía al final del període unes taxes de migració com les del quinquenni 1971-75 que fou clarament immigratori. En relació amb la mortalitat es va utilitzar una única hipòtesi en què es donava una reducció dels nivells de mortalitat.
- 5 El ventall encara hagués estat més ample si haguéssim utilitzat una hipòtesi restrictiva de fecunditat, com per exemple, la de manteniment dels nivells de fecunditat. En aquest cas, el decreixement de la població catalana encara hagués estat més accentuat. Els escenaris elaborats per l'Institut d'Estadística de Catalunya (en premsa), com a part d'unes jornades tècniques sobre projeccions, donen un ventall encara més ample que oscil·la entre els 5,3 i els 8,1 milions d'habitants l'any 2030, en recollir hipòtesis més restrictives de fecunditat.
- 6 Tan importants com els canvis en la fecunditat han estat els que s'han donat en la nupcialitat. El nombre de matrimonis per 1.000 persones solteres de més de 15 anys s'ha reduït dels 32,2 del 1975 als 15,2 del 1993. Al mateix temps hi ha hagut una profunda transformació del calendari de la nupcialitat: l'edat mitjana al matrimoni ha passat dels 26,5 anys de 1975 als 29,6 de 1992 en els homes, i dels 24 als 27,1 anys en les dones. La importància de la nupcialitat sobre la fecunditat és manifesta si considerem que a Catalunya gairebé el 90% dels naixements són de mare casada.
- 7 L'any 1995 per primer cop el grup de màxima fecunditat va ser el de les dones de 30 a 34 anys.
- 8 Per a una anàlisi de la descendència final de les generacions catalanes vegeu A. Cabré (1989).
- 9 Per a una anàlisi detallada de la importància dels moviments migratoris a la dinàmica de la població catalana al present segle vegeu A. Cabré (1989).
- 10 Cal mencionar però que el saldo migratori amb l'exterior de Catalunya és lleugerament positiu, amb tendència a ser nul, ja que el positiu saldo migratori amb l'estranger compensa el saldo amb la resta de l'Estat.
- 11 Podem comparar aquest resultat amb l'obtingut per al conjunt de Catalunya amb una projecció d'àmbit estatal que va fer l'Instituto de Demografía. La seva projecció situa la població catalana l'any 2006 en els 6,29 milions d'habitants; és a dir, 23 mil habitants menys per al mateix any que en la nostra projecció.
- 12 En sentit estricte el denominador de la taxa hagués hagut de ser la població d'11 a 15 anys en ser la que entrarà en edat activa durant els propers cinc anys. No obstant això, considerant la baixa taxa d'activitat entre els 16 i els 19 anys s'ha utilitzat com a denominador els efectius de 15 a 19 anys.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AJENJO, M., ARRIBAS, R., BLANES, A., MENDIZÀBAL, E. i MÓDENES J. A. (1993), "L'evolució de la població de Catalunya en el període 1986-1991", a *Papers de demografia*, 74; Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona.
- BLANES, A., GIL, F. i PÉREZ, J. (1996), *Població i activitat a Espanya: evolució i perspectives*; Col·lecció Estudis i Informes, 5, Servei d'Estudis de la Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona.
- CABRÉ, A. (1987), "Predicciones en demografía: el caso de España", a *Papers de demografia*, 23; Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona.

- CABRÉ, A. (1989), *La reproducció de les generacions catalanes, 1856-1960*; Tesi Doctoral, Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1996), *Anuari estadístic de Catalunya, 1994-95*; Institut d'Estadística de Catalunya. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1996), *Estimacions de població. 1995. Dades postcensals*; Col·lecció Estadística Demogràfica, Estudis i projeccions. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (document de treball), *Jornades Tècniques sobre Projeccions Demogràfiques de Catalunya. Ponència tècnica inicial*; Generalitat de Catalunya.
- INSTITUTO DE DEMOGRAFÍA (1994), *Proyección de la Población Española*; Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.
- CONSEIL DE L'EUROPE (1996), *Evolution démographique récente en Europe, 1996*; Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- LORIAUX, M. (1991), "Le vieillissement de la société européenne", a *Human Resources in Europe at the dawn of the 21st Century*; EUROSTAT, Luxembourg.